

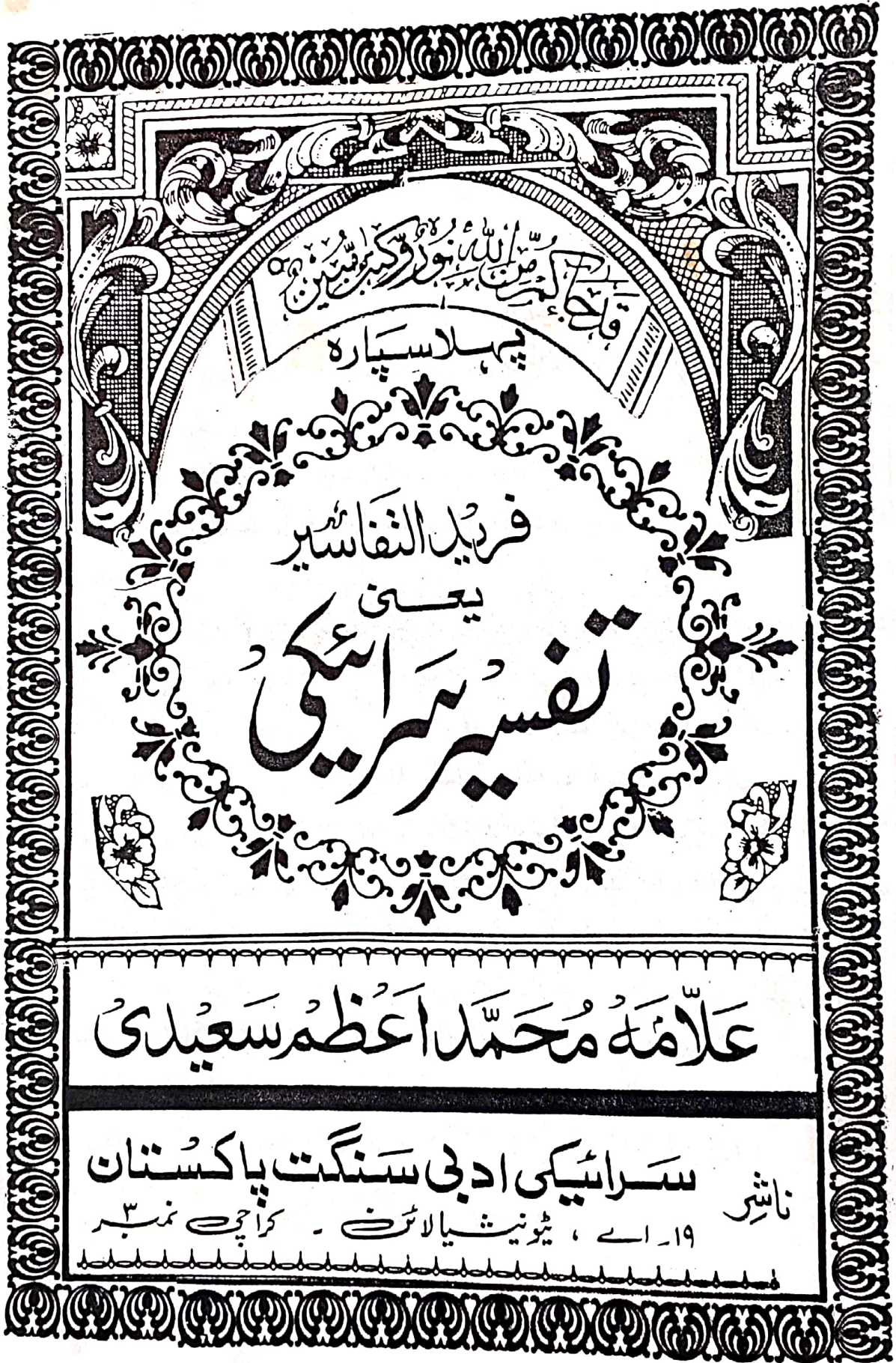
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
پہلا سیارہ

فرید النفائس
یعنی
تفسیر سرائیکی

علامہ محمد اعظم سعیدی

سرائیکی ادبی سنگت پاکستان
۱۹۔ اے، یونیورسٹی لائبریری - کراچی نمبر ۳

ناشر

ہدیب پارھاں روپے

طبع ستمبر ۱۹۸۸ء

تعداد ہر ہزار

اپنی گالہ

سرائیکی ادبی سنگت کراچی ءچ کافی مدتوں کم پڑ کر نیدی لے، اسال لوک ناں دی جاہ تے کم کوں اہمیت ڈیندوں ایہا وجہ لے جو اسال چھڑاندھاریاں راہیں تے ڈلوا ہالی رکھتے، اتے سرائیکی پاندھیاں کیتے سو بھلا کیتی رکھتے دانشوریں، ادیبیں تے مہاندیس نال رابطے نہ کیتے، جنہوں انہاں نال اساڈے گاندھے نہ گنڈھیج بگئے پرا نہاندا احترام تے انہاں سانگے مجتہاں اساتے من وچ ہن۔

کراچی ءچ سرائیکی کارسانگے حمیرہا کم تقید اپئے، این دے وچ دی سرائیکی ادبی سنگت دا ڈھیر حصہ لے۔ پراسال اچ میں اپنا پوکھا نہ گنٹوائے اتے نہ اگی تے گنٹواوٹ دا خیال ہے کیوں جو اساڈے نزدیک کم ای اصل چیز ہے اتے کم خود بخود کارندیاں کوں شاہر کر ڈیندے۔

سرائیکی ادبی سنگت جتھاں ثقافتی شعبے ءچ کافی کم کیتے اتھاں ادبی میدان ءچ دی ڈینہہ وڈی تہہ سیر و دھیندی ویندی لے۔ سرائیکی ادبی سنگت دی نویں چوٹ وے بعد ایندے منشور ءچ سرائیکی کتاباں چھپواوٹ دا ودھارا کیتا گیا ہا۔ اتے او دے اتے عمل دی کیتا گئے۔ انشاء اللہ اگی تے دی لے کم اینویں ٹروا رہے، باوجود ایندے جو لے تنظیم شاگرداں دی تنظیم لے اتے اسال تعلیم حاصل کرن والے شاگرد اپنی مشکلات تے کینویں قابو پندوں لے اسال چانڈوں! وت وی اسال ہک جذبے دے تحت لے ذمہ داری چاٹی ہوئی ہے۔ شیخ عبدالعزیز پرہاروی علیہ الرحمۃ دی کتاب انوار جالبیہ دا ترجمہ حمیرہ صلے علامہ سعیدی صاحب چھاپیا تاں سرائیکی ادبی سنگت ہا نہہ بلی رہ گئی، دل قدم گامٹن۔ ڈوہڑے تے گیتاں تے مشتمل ساوٹ چار ڈیہاڑے سرائیکی ادبی سنگت اپنے بل تے چھاپیا۔ ہٹ اللہ میں دی مقدس کتاب قرآن مجید دا ترجمہ تے تفسیر چھاپ تے سرائیکی بھرانویں دی خدمت ءچ سوکھڑی پئے پیش کریندوں۔ اسال علامہ سعیدی میں دے تھورائیت میں جو انہاں این مقدس کم سانگے سرائیکی ادبی سنگت تے اعتماد کریندیں لے ذمہ داری اساڈے پوکھے لائی لے، اسال لے ذمہ داری نبھاوٹ ءچ کے توئیں کامیاب تھیوں ایندا اندازہ وسیعی بھرانویں دے تاثرات کنوں بھیسے، اولویں اسال اپنیاں سموریاں صلاحیتاں استعمال کر چھوڑن۔ کیوں جو اساڈی مقدس ماہ پولی ءچ اللہ میں دی مقدس کتاب دی لے پہلی تفسیر ہے۔ چھیکڑ ءچ سرائیکی بھرانویں کنوں لے اڑاں ہے جو اپنے تاثرات ضرور بھینچن اتے اساڈی خامیاں کوں دی شاہر کرن

حام شبیر
جنرل سکرٹری سرائیکی ادبی سنگت پاکستان

شہاب اقبال اوسی
صدر سرائیکی ادبی سنگت پاکستان

حرف حقیقت

ہر شخص دی کوئی نہ کوئی عادت ہوندی ہے اتے میڈی عادت ہے لکھن۔ میڈے محترم سنگتی اتے ماہنامہ تبیان دے مدیر سٹیں مولانا شاہ حسین گردیزی میکوں آکھیا جو اپنی عادت کنوں ناہ نہ چا اتے اپنی سرائیکی زبان وچ تفسیر لکھ تو اب تھیں اتے بیا کچھ نہ تاں سرائیکیاں کوں چنگی شے پڑھن کوں مل پوسے، ول ہر ملاقات وچ انہاں اصرار شروع کر ڈتا۔ انہاں دے اصرار دی شیت ایہا وجہ ہے جو مجدد گولڑوی مکتب نال تعلق رکھیندن اتے پیر میر علی شاہ گولڑوی دارو حانی سلسلہ مشائخ سرائیکی نال ہا۔ گولڑوی پیر دا وی کلام ڈھیر سارا سرائیکی وچ ہے۔ بہر حال میں اپنی کم علمی پاروں کنی کر نیدارہ گیم پر اصرار ددھدا رہیا اوڑک میں قرآن شریف دا بغور مطالعہ شروع کیتا اتے تفسیراں کٹھیاں کیتیاں، تفسیر کبیر، تفسیر ابن کثیر، خازن، منیاد القرآن، تفسیر القرآن، معارف القرآن دے علاوہ تفسیر ماجدی وی پڑھی، ذہن وچ ڈھگ گالھیں کٹھیاں تھی گلیاں۔ مفسرین دیاں اختلافی کٹھیاں زیادہ گنچر تیج گلیاں، ول شیخ شاہ حسین گردیزی، مفتی محمد رفیق حسنی دے نال کچھ مسائل، حقائق اتے مقامات وغیرہ کالھ مہار کر تے ہک نتیجہ تیج ویندا میں پہلے ای ذہن وچ اے کالھ رکھ گھدی ہی جو تفسیر دا ناں پیر فریدن سٹیں دے حوالے نال رکھیاں، الحمد للہ سورہ نساء تک ترجمہ تے تفسیر مکمل تھی گئی ہے۔ ہوئے ہوئے اے کم لگی تے ٹردا پئے، پر خیال ہا جو کچھ نہ کچھ حصہ چھپواتے ایندے بارے علماء محققین تے دانشوریں دے تاثرات معلوم کراں اتے ول انہاں تاثرات دی روشنی وچ ای کم کوں لگی تے ٹوراں کیوں جو ارج و اقاری اختلافی مسائل کنوں اکتا گئے اوصاف سھری حقیقت دی گول وچ ہے اتے میں وی قیاسی کالھیں کنوں کنی کر نیدیا زیادہ تر حقائق بارے کالھ کیتی ہے۔

میکوں تسلیم ہے جو میں اپنی کم علمی دے باعث ڈھیر حقیقتاں تیں نہیں تیج سگیا۔ اولویں وی قرآن شریف تاں بے کنار سمندر ہے جیندے ہک ہک لفظ وچ ڈھیر مطالب، مفہیم اتے معلومات دے خزانے لکھے ہن۔ قیامت تیں وی مفسرین رج حقیقت نہ پھول سگسن، بہر حال میں کیا لکھنے اے قارئین دے تاثرات کنوں پتہ لگے، البتہ اے امید ہے جو اللہ سٹیں میکوں ای کم دا اتے میڈی نیک نیت دا پھل ضرور ڈیے، چھیکڑے وچ میں سرائیکی ادبی سنگت دا مقورائیت ہاں جو انہاں اینکوں چھاپن دا ذمہ چاتے خصوصاً سٹیں مشتاق احمد فریدی فرید آبادی زبیرانا، شہاب اقبال اویسی، جام شبیر، حفیظ اللہ جواہر پیر ریاض، نواز فرید ٹاہر، مشتاق فریدی الہ آبادی تے باقی عہدیداریں دا وی مقورائیت ہاں۔

محمد اعظم سعیدی

نوٹ =

پر نٹنگ کی غلطی سے
بلا صفحہ شاخ ہونے سے
رہ گیا ہے = مجاہد جتوئی

30 جون 2022

نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝ إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِينَ

صرف تیبڑی ای اسان عبادت کرنیدوں ۛ اتے تیں کنوں مدد منگدوں ۛ تورا ساکوں سدھے رستے تے سٹے رستہ انہاں

ۛ رحمن تے رحیم ڈوہیں صفت مشبہ دے صیغے ہن اتے انہاں وچ مبالغے دا مفہوم پاتا دیندے، اے ڈوہیں لفظ رحم کنوں بیٹے ہن، مفسرین لکھدن جو اللہ شمس رحمان دنیا دے اعتبار نال بلے تے رحیم آخرت دے اعتبار نال، مطلب اے جے جو دنیا وچ اللہ شمس دی رحمت مومن تے کافراں کیتے عام لے یعنی دنیاوی فائدے مومن تے کافر کوہیں اٹھیندن، البتہ آخرت وچ اوندی رحمت کنوں فائدہ صرف مومن اٹھین، کافر محروم رہن۔

یا دل رحمان اول ذات کول آہدن جیرہا جو بالفعل رحمت کریندا ہووے تے دنیا ڈا ذرہ ذرہ اوندی رحمت کنوں فائدہ اٹھیندا ہووے، اینویں رحیم وی اوہے جو رحم اوندی لازمی صفت اتے ذاتی خصوصیت ہووے، مطلب لے جے جو اللہ شمس ہر ویلے تے ہر لحظے سبھی مخلوق تے رحم فرمیندے، اے رحم اوندی ذاتی صفت ہے، تاہوں رحمن دے بعد رحیم دا ذکر کیا گئے۔

ۛ قرآن شریف وچ لفظ دین کئی معنیاں وچ درتیاں گئے مگر جیرہی جاتے لفظ الدین - یومہ دامضاف ہووے تا اول جاتے دین دا معنی جزاء، بدلہ یا حباب ہوندے، جینویں جواں آیت وچ ہے۔

اللہ شمس نے سبھی کائنات کول پیدا کرتے نظام ربوبیت دے پاروں ہر شے کول انسان دی خدمت تے لاڈ تے، جیں پاسے ڈیکھو اوندی رحمت تے نعمت دی چادر چھپی ہوئی لے، دل انہاں دی ہدایت تے اونکوں سدھی راہ دکھاوے سنگے کتاباں، صحیفے تے رسول بھیجے گن، آخر وچ اپنے آخری رسول حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم تے آخری کتاب قرآن شریف نازل کرتے نعمت اسلام کول پورا کر ڈتا گئے، ایسے ہی انتظام تے نظام دا نتیجہ اے جے جو ہرک ڈینہہ ایجھا ہوڈناں چھیدا لے، جیندے وچ ایں گالھ دا فیصلہ کیتا ونچے جو کیں اوندی نعمتیں کول صحیح ورتے اتے کیں غلط رکیں اوندی نعمتاں دا شکر ادا کیتے اتے کیں ناشکری کیتی لے، کیں اوندی ہدایت تے عمل کیتے اتے کیں منہ پھیرے، دل ایجھا گئی ڈینہہ دنیا وچ تال نہ رکھیا ونچ سگدا کیوں جو دنیا دارا عمل ہے، اے ڈینہہ لامحالہ دنیا دے مکن بیدا رکھیا ونچ سگدے، پس اے اوہو ڈینہہ ہوسے جینکوں یوم الدین آکھیا گئے، اوں ڈینہہ اڑے چنگیں تے برے عملاں دا بدلہ ڈتا دیے، اول ڈینہہ جیویں کرسیں اونویں پھل پیس دے اصول تے عمل کیتا ویلے، اول ڈینہہ اللہ شمس مالک تے مختار ہوسے، ہرک کول چنگیں تے گندے عملاں دی سزا تے جزاء ڈتا دیے یعنی بخشش یا عذاب انسان کول اوندے عمل دے مطابق ڈتا دیلے۔

ۛ لغت اتے تفسیر دی کتاباں کنوں معلوم تھیندے جو عبادت دے مفہوم وچ ڈوشہیں داخل ہن، ہک غایتہ تذلل یعنی پہوں عاجزی تے انکساری، چھکی وٹ اتے ڈو جھی غایت تعظیم، لیکن ایں اعتقاد تے شعور نال جو اللہ شمس مالک تے مختار لے، اقتدار اعلیٰ دا مالک لے، اونکوں ہر طرح دی قدرت حاصل لے، او خالق لے اتے اساطیرے ظاہر باطن کول چنگی طرح چاندے کیوں جو اساطیرا معبوداں ہوتھی سگدے جین ذات وچ لے سبھے صفات ہودن۔

عبادت وچ عاجزی تے انکساری دی مثال مفسرین کرام دے نزدیک سجدہ لے اتھوں معلوم تھیندے جو صرف سجدہ ای عبادت لے حالانکہ نماز دے سبھے ارکان اپنی اپنی جاتے عبادت وچ گنئے ویندن، جیکر عاجزی تے جھکاوی کوے آخری مرتبہ دا ناں عبادت لے تال او سجدہ لے، دل صرف سجدہ ای عبادت رہ ویلے، یا پئے ارکان عبادت وچ نہ گنئے وین، اصل گالھ لے جے جو لے

أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۖ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۚ

لو کہان واجہناں تے تیں انعام کیتے سہ نہ انہنا نذاہناں تے غضب تھئے تے نہ گمراہاں دا

سبھ ارکان عبادت ہن پرے ارکان سجدہ سمیت عبادت اوں دیلے یمن جس دیلے اسان انہاں ارکان کو اللہ سیس دی عبادت سمجھ تے ادا کر لیں، عبادت اس اعتقاد تے شعور داناں لے جو معبود کوں ہک غیبی تسلط حاصل لے جیدی وچر کنوں او نفع یا نقصان تے قادر لے اس اعتقاد دے بغیر انہاں ارکان دی ادائیگی عبادت نہ بنیں دیلے۔

جنیویں جو کئی خطاباں اپنے استاد دے اگوں اٹھی کھڑے یا ادب دے پاروں گوڑے مندھالے تھی بہندے، یا کہیں غلطی پاروں کنال کو بہتہ لیندے، لے سبھ ارکان عبادت کینھی، کیوں جو لے ارکان عبادت سمجھ تے ادا نہیں کیتے ویندے بلکہ خطاباں اپنے استاد دا احترام کریندے، عزت، احترام، تعظیم اللہ سیس دے علاوہ پنہاں دی دی کیتی ویندی لے، حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دی تعظیم ساری امت تے فرض لے، استاد، پروم شد و احترام و ادب دی لازم لے، مایہ دی عزت تے احترام دا حکم تال خود اللہ سیس ڈتے ول کیدلے ادب، احترام، عزت، تعظیم سبھ عبادت گنیاں یس اصولوں کینا، ہر اوکر کن جیرہا جو عبادت سمجھ تے ادا کیتا ونجے او عبادت لے باقی عبادت کینھی، بلکہ ادب تے تعظیم لے، بعض تعظیم عبادت کینھی بٹ ویندی، یعنی ہر اوکر ول، فعل، دعا، ثنا، تعظیم، قیام، رکوع، قعود، سجود وغیرہ جو ایس اعتقاد نال ہووے جو لے معبود برحق دی عبادت ہے تال او عبادت وچ گنیاویے جو یں جو سورت زمر وچ لے فاعل اللہ خلاصا لہ الدین خالص اعتقاد رکھ تے تال اللہ سیس دی عبادت کرو، یعنی ہر اوکر فعل جیندے اعتقاد تے نیت وچ عبادت دی روح ہووے او معبود حقیقی کیتے مخصوص ہووے۔

۵ انسان اقرار کریندے جو یا اللہ جنیویں اسان عبادت تیڈی کریندوں، اینویں مدد دی صرف تیں کنوں سنگدوں، حقیقی مالک دی توں ہیں اتے ڈلوں والا دی توں ہیں، عبادت کرن دیلے اسان ہک نظر یہ ہوندے جو جتھاں اسان فرض ادا کریندوں اتھائیں پہوں کجھ اسان اللہ سیس کنوں سنگدے دی ہیے، الحمد شریف خود ہک دعا لے تال معلوم تھیا جو سوال دا عبادت نال گھٹا تعلق لے، دنیاوی زندگی دے اعتبار نال اسان عبادت دا مقصد لے ہوندے جو اسان ہاں سبھ لوڑاں پوریاں تھیں، اسان ہاں شکلاں حل تھیں، حضور نبی کریم سیس فرمیدن الد عامخ العبادۃ، دعا عبادت دامغزلے، ہئی جاتے فرمیدن الد عامھو العبادۃ، دعا عبادت لے، یعنی مرکزی نکتہ لے ہے جو یا اللہ عبادت وی تیڈی کریندوں اتے ہر لوڑ سانگے تھ وی تیڈے اگوں اڈیندوں،

لیکن انیدا مطلب لے کینھی جو جیویں اللہ سیس دے علاوہ کہیں بے دی عبادت گناہ تے شرک لے، اینویں کہیں بے کنوں مدد ملن دی شرک یا گناہ لے، جیکر ایہو نظریہ ہووے تال دنیا دا کاروبار ہک منٹ وی نیس چل سکدا، ظاہری اسباب نال کہیں کنوں مدد ملن یا ملن و اتوحید نال کئی واسطہ کینھی، ہر انسان ڈوجھے انسان کنوں مدد ملگدے یا مدد سانگے سبیدے، ہک ڈوجھے دی امداد واسطہ اتاد گھرا ہو یا لے جو ایندے بغیر کئی کم وی اگو ہاں نیس تھی سکدا، بلکہ انیدا ثبوت تال قرآن شریف وچ ہے جنیویں جو عیسیٰ علیہ السلام نے اپنی قوم کنوں مدد منگی ہئی من انصار ی الی اللہ قال الخواریط من انصار اللہ - آلہ عمل نہ - حضرت ذوالقرنین نے ہک قوم کنوں مدد دی درخواست کیتی ہئی فاعلینونی بقوۃ کہت، خود اللہ سیس نے انسان کوں نیک کم سانگے ہک ڈوجھے دی امداد دا حکم ڈتے تعاو لو اعلی البر والتقویٰ "مسئدہ" جنگ احد وچ جس دیلے صحابہ کرام کھنڈ پند گئے ہن تال حضور سیس نے انہاں کوں سب یا ہاں الرسول علیکم

فی اخراکم "آل عمران" دل لے دی ہے جو جنویں تہاں ہک ڈوجھے کول ہرکلاں مار سڈیندو وحتوریں کول ایس نہ سڈیا کرو لا تجعلو عمار
الرسول بئیکم کد عمار بعضکم بعضا "نور"

مدد منگن دیاں ڈوجھیاں ہن ہک ماتحت الاسباب تے ڈوجھی مافوق الاسباب، پہلی قسم دا مطلب اے ہے جیکر ظاہری اسباب دے
ہیٹھ مدد منگی و نچے تاں لے نہ صرف جائز لے بلکہ ایندے بغیر گزارہ دی نہیں تھی سگدا، روزانہ دے کم کاج وچ انسان کول ایندی لوڑ پمڈی نہی
لے، ایجی مدد منگن کنوں قرآن شریف منع کیئھی کرئیدا، دل جیکر ایس کئی حضور علیہ السلام دی خدمت وچ کہیں نعمت دے حصول ملگے یا کہیں
مشکل کول حل کرٹ ملگے مدد دی درخواست کرئیدے یا کہیں پیر، فقیر، ولی کول دعا پندے تاں اوندانظریہ لے کیئھی ہوند جو جیکر
اللہ سیس نہ چاہے تاں وی کر سگدے بلکہ اونداعقیدہ لے ہوندے جو مستقل بالذات مدد کرٹ والا اللہ سیس لے، اے لوک فی اللہ کنوں منگ
کر ایس اساکول ڈیندن۔

ڈوجھی قسم ہے مافوق الاسباب یعنی اسباب غایبہ یعنی اللہ سیس دی ذات نال خاص لے، اللہ دے سوا کہیں بڑے
کنوں منگن اصلوں جائز کیئھی، غرضکہ ایال نفعین وچ جیہڑی مدد استعانت اللہ سیس نال خاص کیئتی گئی لے اوہی لے اتے
جیہڑی مدد روزانہ کم کاج ملگے ہک ڈوجھے کنوں منگی ویندی لے اوہی لے یا نبی، ولی، پیر، فقیر اپنے متبعین دی مدد کرئیدن
اوندے وچ کئی کلام کیئھی جو لے مدد ماتحت الاسباب دے ہیٹھ منگی ویندی لے۔

۱۔ ہدایت دیاں ڈوجھیاں ہن، ہک فطری تے جی کسبی، فطری ہدایت عام لے، انسان غیر انسان سب مخلوق کیتے ہے اتے لے
ہدایت اللہ سیس دی طرفوں ہر زدی روح کو جتن نال ای ٹے ڈتی ویندی لے دَاَعْطٰی كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰی "طہ" اول نے
ہر شے کو صورت عطا کیتی لے ول اونکوں ہدایت ڈتی لے، اسل ڈیہدے ہیں جو ککر دوا بچہ انڈے وچوں نکلن نال ای چوگ چکٹ پئے دیندے
اونکوں کول ڈسیندے جو لے تیڈی خوراک لے یاد ائے جگن واطر لیکر لے، لے رہنمائی اللہ سیس کرئیدے تے ہیں رہنمائی دانان
ہدایت فطری لے، ڈوجھی قسم ہدایت کسبی اللہ سیس دی طرفوں بھیجے گئے بنیان اتے کتاباں دے ذریعے حاصل تھیندی لے، کسبی
ہدایت دیاں چار قسم ہن (۱) انابت (۲) ہدایت (۳) استقامت (۴) ربط القلب۔

لفظ ہدایت ہمیشہ ڈوجھیاں ڈیہدے ہوندے، پہلے مفعول ڈیہیں ہمیشہ حرف جر دے بغیر اتے ڈوجھے مفعول ڈیہیں
بڈا ہیں کڈا ہیں حرف جر دے واسطے نال، مگر ورتن ویلے انہاں ڈوہاں صورتاں دے معنیاں وچ فرق لے، پہلی صورت وچ ہدایت
دا معنی رستہ ڈکھاوٹن لے اتے ڈوجھی صورت وچ ہدایت دا معنی توڑ پچاؤٹن لے۔

اتھاں ڈوجھا معنی مراد لے یعنی توڑ پچاؤٹن، کیوں جو انسان دی منزل مقصود صراط مستقیم لے، ایس ملگے اتھاں معنی
لے جیسے اساکول سدھ رستے تے ٹور، اتے اول تے ثابت قدم رکھ، ایس جاتے ایہو معنی ڈھکدے، میں ویلے ہک آدمی اللہ
سیس دی تعریف، عظمت تے ربوبیت اتے اوندی ڈھگ ساری نعمتاں کول منن تے دل اپنی بے ہمتی، اتے بے دام غلام
ہوون دے اعلان دے لیدر اپنے مہربان رحیم وکریم رب دے آگول دعا ملگے ہتھ چا ڈیندے جو میں سدھارستہ تاں ڈیکھ گھدے
لے تیں ڈس وی ڈتے ہن میکول ہیں رستے تے ٹرن دی ہمت ڈے توفیق ڈے۔ اتھاں صرف رستہ ڈکھاوٹن دی دعا کیئھی منگدا
بلکہ دعا لے ہے جو اللہ سیس تاں ہن میکول اپنی رفا دی منزل توڑن پچا۔

سدھ رستے توڑ مراد راہ حق لے جیندے وچ اسلام دے سبھ احکام اویندن، مثال دے طور تے عبادات، حقوق، عبادت، ملا
اخلاقیات، سیاسیات، معاشیات، احکام برزخ، اصول آخرت وغیرہ والمراد بہ طریق الحق وھو ملة الاسلام مدارک

ایندے علاوہ سدھے رستے بارے سورۃ انعام وچ وی اشارۃ پہوں کچھ ڈسایا گئے، ای آیت وچ اللہ سیس نے پہلے شرک کنوں منع کیتے ول مایونال چنگاں سلوک کرن دا حکم ڈتا گئے، ول اولاد کوں قتل کرن، نفسِ محرمہ دا قتل اتے نہا ئیں براہیں کنوں تے یتیمان دا حق مارن کنوں منع کیتا گئے، پورا تو لٹن تے عدل وانصاف قائم کرن دا حکم ڈتا گئے، چھیکر وچ حضور نبی کریم سیس کوں لے اعلان کرن دا حکم ڈتا گئے وَآتَٰ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِیْمًا تَبِعُوْهُ یُخْرِجْکُمْ مِّنْ اَیْمُوْنٍ اَرَسْتُمْ لَے جو بالکل سدھالے تساں ہیں رستے تے ٹرو، اتھاں دین دے سجھ حکماں کو صراطِ مستقیم اکھیل گئے۔

۸ پہلے سدھے رستے تے ثابت قدم رہن دی دعا منگی گئی ہئی، ہن لے عرضی لے جو یا اللہ میکوں انہاں لوکاں دے رستے تے ٹوہنہاں تے تیں انعام کیتے، جنہاں تے رب سیس انعام کیتے انہاں دی تفصیل سورۃ نساء وچ ہے النعم اللہ علیہم من النبیین والصلحین والشہداء والصلحین وحسن اولئک س فیقا، یعنی جنہاں تے اللہ سیس انعام کیتے او انبیاء عظام، صدیقین کرام، شہدائے اسلام، اولیائے ذوالاحترام تے انہاں دے سنگتی ہن

اتھاں انہاں پنج گروہاں دے درجات منگن دی درخواست کینھی کیتی گئی بلکہ انہندی راہ تے ثابت قدمی نال ٹرن دی دتوا کیتی گئی جیکر درجات حاصل کرن دی درخواست مراد ہووے تاں ایں درخواست وچ بنیاں دا درجہ وی شامل کرنا پوسے، ول لے ایں گالھ دی دلیل ہن ویے جو ہن دی نبوت دا درجہ حاصل کرن دا امکان موجود لے اتھاں درجہ حاصل کرن دی دعا کینھی جنیویں جو بعض لوکاں دا خیال لے بلکہ اتھاں صرف انہاں جماعتاں دے رستے تے چلن دا سوال لے، درخواست یا دعا ایجھی شے حاصل کرن سانگے کیتی ویندی لے جنیواں لو وٹن کسب یا محنت نال ممکن ہووے۔ جیرھی شے دا کسب تے محنت نال ملن ممکن نہ ہووے اوں سانگے درخواست دی کینھی کیتی ویندی، نبوت و رسالت محنت تے ریاضت نال مین ملدی بلکہ نبوت و رسالت ہک وہی شے ہے جنیدے بارے اللہ سیس واقاون لے اللہ اعلم حیث یجعل رسالتہ انعام بہر حال اتھاں دعایا درخواست درجہ نبوت دے حصول سانگے کینھی بلکہ اتھاں صدیقین، شہداء و اولیاء تے انہاں سنگتیاں دے رستے تے ثابت قدم رہن مراد ہے۔

۹ تفسیر مظہری وچ لے بدل من الذین انعمت علیہم واصفۃ لہ ولا مزیدۃ لتاکید مافی غیر من معنی النفی یعنی غیر المغضوب علیہم ولا المضالین لے الذین انعمت علیہم کنوں بدل لے یا دل اوندی صفت ہے اتے ولا الضالین غیر المغضوب علیہم تے معطوف لے اتے۔ لا نفی دی تاکید سانگے ہے،

حضور نبی کریم سیس فرمیدن جو مغضوب کنوں یہودی تے گمراہ نصرانی مراد ہن، ہیں طرح دی روایت ابن جریر وچ حضرت عبداللہ بن مسعود تے حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہم کنوں وی نقل کیتی گئی لے۔

غضب دامت لہ یعنی ہے ڈاڈھا غصہ، لے ہک نفسیاتی کیفیت لے مگر اللہ سیس دی مقناں وچ غضب دامت لہ عاقبت یا ارادۃ سزا ہے، تفسیر قرطبی وچ ہے ومعنی الغضب فی صفت اللہ تعالیٰ امرادۃ العاقبۃ فهو صفة ذات و امرادۃ اللہ تعالیٰ من صفات ذاتہ — ضلال گمراہ دامت لہ یعنی لے سدھے رستے توں بھٹک و نچن یا سدھا رستہ چھوڑ تے ٹرن، الضلال فی الدین الذہاب عن الحق روح البیان ہئی گالھ لے ہے جو مغضوب تے ضالین کنوں مراد صرف یہودی تے نصرانی ای کینھی بلکہ مشرکین تے منافقین وی انہاں لفظاں وچ شامل ہن۔

آمین۔ الحمد للہ پڑھن دے بعد آمین اکھن سنت لے، کچھ مفسرین فرمیدن جو آمین اللہ سیس دے نالویں وچوں ہک ناں لے حضرت عبداللہ ابن عباس فرمیدن جو آمین دامت لہ، اسمع واستجب یعنی چھیکر وچ بندہ دل عرض کریدے جو یا جیرھی دعا میں منگی لے اونکوں سنن تے ول اونکوں قبول فرما۔

سُورَةُ الْبَقَرَةِ مَدَنِيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ رُكُوعَاتُهَا ۴۰ آیَاتُهَا ۲۸۶
 اَلَمْ ۱ ذَلِكِ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۲ ۝ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
 بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۳ ۝ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا

الف لام میم لے اے او کتاب اے جیدے وچ کوئی شک کینھی ۲۔ ہدایت ہے پر ہیزگاروں کیتے سے حیرے
 جو غیب تے ایمان رکھن لے اتے نماز کوں قائم کرنین لے اتے جیڑی اسان انہاں کوں روزی ڈتی لے، اوں پوں خرچ کرنین لے

لے اے حروف مقطعات ہن اتے قرآن شریف دی ۲۹ سورتاں دے منڈھ وچ درتے گن، مفسرین نے انہاں دیاں کئی
 حکمتاں، ظاہری معنی اتے تمثیلاں بیان کیتن، لے حروف بے معنی تے ہل کیٹھی کیوں جو قرآن شریف وچ بے مقصد تے بے معنی
 حرفاں دی گنجائش کینھی، انہاں حرفاں دی مراد اللہ سیں دے نزدیک ضرور متعین ہے لیکن لے راز اللہ سیں تے او ندے رسول حضور
 سیں دے وچالے ہے ہذا علم مستور و سر محبوب استاذ اللہ تبارک و تعالیٰ بہ "تفسیر کبیر"

حروف مقطعات بارے روح المعانی وچ لے جو انہاں حرفاں دا صحیح مفہوم حضور نبی کریم سیں کوں معلوم لے اتے ویلاں کیں
 انہاں دا علم حضور سیں دے دربار وچوں حاصل تھے، کہیں ویلے تاں ایہے حرف اپنے اسرار کوں خود ویلاں تے ظاہر کر ڈیندن، اصل
 کالجہ لے جے جوادوں دور وچ عرب دے قصداں ایجھے حرفاں کوں ورتیدے ہن اتے لوک انہاں دا مفہوم سمجھدے ہن، ایہا وجہ لے جوادوں
 دور وچ حروف مقطعات تے نہ مخالفین اعتراض کیا تے نہ کئی ایجھی روایت ملدی لے جو صحابہ نے انہاں حرفاں بارے کچھ پچھیا ہووے
 میڈا خیال لے جے جواسا کوں انہاں حرفاں دی تحقیق کانٹا سڑیٹا کھاوٹاں چھیدا "سر اللہ تعالیٰ فلا تطلبوه" "تفسیر کبیر" یعنی
 لے حروف اللہ سیں دے راز ہن انہاں دے پچھوں نہ پو و۔

۲۔ ایندا مطلب لے جے جو صحیح معنیاں وچ کامل تے مکمل کتاب قرآن شریف لے، دنیا وچ باقی جتنی دی کتاباں ہن، اتے
 او کہیں وی موضوع تے بحث کرن دیاں ہوں انہاں ایرا قیاس تے گمان تے رکھیا گئے، انہاں تے شک و شبہ کیتا وچ سبکے مگر قرآن
 دی روشن تعلیمات، دلائل، تاریخی کالہیں، قیصے، پیش گوئیاں سبھ سچیاں ہن، جنہاں کوں اچ تو نمیش کئی دی کوڑا ثابت نیں کر سگیا، کتاب والا
 سچا علم رکھدے، جیں تے کتاب بھیجی گئی لے اووی سچا لے اتے خود کتاب دی سر اسر سچے تے حقیقی علم نال بھری پئی لے۔

۳۔ بلاشبہ قرآن شریف قیامت میں سبھ انساناں سانگے ہدایت لے ہدی الناس و بینت من الہدی و الفزقان بقرة" مگر ایں
 کتاب کنوں ہدایت داپورا فائدہ صرف اولوک اٹھا سگدن جنہاں دے دل وچ اللہ سیں دا بڑر ہووے، چنگائی تے برائی دے فرق کوں
 سمجھدے ہوں، چنگائی دے طلبکار ہوں تے دل اوں تے عمل دی کریدے ہوں اپنے نفس دے غلام نہ ہوں، ایں سانگے اٹھان
 قرآن شریف کوں متقین سانگے ہدایت آکھیا گئے۔

متقین کتوں مراد لے المنیبین الی اللہ الذین یتقون العناد و یجتنبون العتاد" روح المعانی "یعنی متقین اولوک ہن جیڑے
 جو ہر ویلے اللہ سیں ڈرو متوجہ تے حق دی گول وچ رہن دن، جیں ویلے او عند تے عناد کوں کپ پاسے رکھ تے انصاف نال ایں کتاب قرآن شریف

کوں پڑھن نال انہاں سنگے لے کتاب ہدایت وارستہ کھول ڈیندی لے انہاں دے دلاں دے ڈلوے کوں نور ہدایت نال پال ڈیندی لے ویسہ دی ایہ من اناب "رعد" ویسہ دی ایہ من ینیب "شوری"۔

نعت وچ تقویٰ آہن، اپنے نفس کوں ہر ایجی شے کنوں بچاؤن جیندے کان نقصان پچن و امکان ہووے، شریعت وچ تقویٰ دی تعریف ہے اپنے آپکوں ہر گناہ کنوں بچاؤن تے اللہ سین نال لولاؤن، اوندے ہر حکم تے عمل کرناں، نعمت - شکراتے ڈکھ تے میر کرناں۔

متقین دی لے پہلی صفت لے جو غیب تے ایمان رکھین، ایمان دے معنی لے دل نال منن تے تصدیق کرن "قرطبی" اتے ہر او شے جیہی جو حس تے عقل دی پہنچ کنوں باہر ہونے او غیب لے، ان الغیب هو الذی یکون غایب عن الحاسة "تفسیر کبیر" اتھال غیب کنوں مراد او شہیں بن جیہیاں جو عقل دے ذریعے سمجھ نہیں آندیاں اتے نال اکھیں نال انہاں کوں ڈٹھاؤنچ سگدے انہاں بارے جو کچھ دیساں جائنڈوں او سمجھو حضور نبی کریم سین دا ڈیسا ہویا لے جینویں جو اللہ سین دی ذات، فرشتے، اسمانی کتاباں پہلے ہی تے انہاں دے حالات، قبر و حال حوال، قیامت دیاں نشانیاں، مرن دے بعد اٹھن، پل صراط، میزان، جنت، دوزخ، اتے اسمو جہاں ہیاں ڈھگ شہیں جہاں کوں اساں اکھاں نال نیں ڈیکھ سگدے، انہاں دی جان سچائی دا ذریعہ صرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دی ذات لے "قرطبی" بس جیہا کچھ حضور سین ڈے انسان اول تے پکا یقین رکھے، ایں سانگے تقویٰ دی پہلی شرط ای ایمان بالغیب رکھی گئی لے، مطلب لے جو متقین انہاں سبھناں غیب شہیں کوں جیہیاں جو انہاں دی عقل تے سمجھ کنوں باہر ہن صرت حضور علیہ السلام دے ڈس تے سچا منین اتے انہاں دی تصدیق کرین۔

غیب دیاں جیہیاں شہیں قرآن شریف وچوں ثابت ہن انہاں انکا کھلے، اتے جیہیاں دلائل ظنیہ نال ثابت ہن جینویں نیاں دے اعمال کنوں مر دیاں کوں فائدہ پہنچن، امت دے صلوة و سلام حضور سین دی بارگاہ وچ پچن، عالم برزخ وچ نیک لوکاں دے عبادت کرن وغیرہ انہاں دا انکار و ڈانگاہ لے

نماز کوں قائم رکھن متقین دی ڈوہی صفت لے، نماز قائم رکھن یعنی قرآن، واجبات، سنتاں، مستحبات کوں پورے حقوق تے آداب نال ادا کرن مراد لے، عن ابن عباس اقامة الصلوة التامة المکروعة والسجود والتلاوة والخشوع والاقبال علیہا فیہا و قال قتادة اقامة الصلوة المحافظة علی مواقیہا ووضوئہا و رکوعہا وسجودہا "ابن کثیر" ایں روایت دا خلاصہ ایہے جو نماز دی ہر ظاہری صورت لے اتے ہر باطنی حقیقت، ظاہری صورت نال لے جے جو نماز کوں اوندے تمام ظاہری ارکان و آداب دی پابندی نال شرعی طریقے دے مطابق ادا کیتا وچے۔ باطنی صورت لے جے نماز کوں اللہ سین دا فریضہ سمجھ تے صرف اوندی رضا سانگے عاجزی تے انکساری نال ادا کیتا وچے، گندے خیالات تے شیطانی وسوسے کنوں دل کوں پاک رکھیا وچے، یعنی نماز کوں ظاہری تے باطنی حقوق دے نال ادا کرن واناں اقامت صلوة لے، نمازی لے محسوس کرے جو اوندی کھڈا کھڈا کھڑے نہماں لے تصور ضرور رکھے جو اللہ سین کوں ڈیکھاپے، لے جے او نماز جیکوں مومن دی معراج واناں ڈٹا گئے۔

متقین دی لے تریجی صفت لے، رزق تول مراد صرف مال دولت یا ان پائی کینھی، بلکہ جتنی وی نعمتاں اللہ سین انسان کوں ڈین او سبھے رزق وچ شامل ہن، مفسرین فرمیندن جو لے آیت اپنے عوم تے محمول ہے، اتے ہر قسم دے حقوق مالیہ دی ادائیگی کوں شامل لے جھانن او واجب ہوون یا نہ ہوون، رکوة، نفلی صدقہ، نذر و منت، اپنی ذات، پورے گھر والیاں دا خیر، قربانی، جہاد واجب تھی وچے نال خرچہ عزیز رشتے داراں تے خرچ کرن وغیرہ لے سمجھو تنفقون وچ شامل لے، کچھ مفسرین نے ایں کنوں دی دھرم فرمائے او آکھن جو لفظ

أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ
هَدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ

اتے اولوک جیرھے ایمان گھن آئن اوں تے جو نازل کیتا گئے تہاں تے، اتے اوں تے جو نازل کیتا گئے تہاں کنوں پہلیاں تے
اتے آخرت تے وی اویقین رکھیندے اوہے لوک ہدایت تے ہن اپنے رب کنوں اتے اوہے کامیاب ہن ۱۷ بیشک جنہاں

ما۔ اپنے عموم تے وسعت دی وجہ کنوں انہاں سبھے نعمتاں کوں شامل لے جیرھیاں جو اللہ سیس انسان کوں ڈتین، بھانویں اومادی
نعمتاں ہوں جنینویں جو مال ڈھور، ہال ہچے، قوت، صحت وغیرہ تے بھانویں او نعمتاں علمی ہوں جنینویں علم، کسب، عقل، حکمت
سمجھ بوجھ، وغیرہ یعنی ہر ڈتی گئی نعمت نال اوستحقین کوں مالا مال کرے تے انہاں کوں فیض پچاوے۔

۷ متقین دی لے چوہتی صفت لے، ایں جاتے ڈو شہیدا ذکر لے ہک اوں وحی دا جیرھی جو حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام تے
نازل کیتی گئی لے، ڈوہی اوجی دا جیرھی جو پہلے پیغمبراں تے نازل کیتی گئی لے، پہلے پیغمبراں ول اتاری گئی وحی توں مراد لے ہے جہاں
کتاباں تے صحیفیاں کوں سچا منیا ونچے مگر انہاں تے عمل کرن واجب کینھی، اتے حضور نبی کریم سیس تے آون والی وحی تے ایمان
گھن آون دا مطلب لے ہے جو واقعی لے قرآن شریف اللہ سیس دا کلام لے، جی تے سچ لے اتے نال نال ایندے احکامات تے ہدایت دے
مطابق زندگی گذاری ونچے، بلکہ قرآنی ہدایات دے علاوہ حضور سیس دے ارشادات "احادیث" دی تابعداری وی لازمی لے جنینویں
قرآن تے ایمان گھن آون لازمی لے، اینویں احادیث کوں منی وی ضروری لے۔

ایں آیت کنوں لے دی معلوم ہکیندے جو حضور سیس دے بعد وحی دا سلسلہ بند تھی گئے، جیکر وحی دا سلسلہ حضور سیس دے بعد
وی جاری رہندا تاں اتھاں او کوں منی دا ذکر وی لازمی ہوندا، لہذا حضور سیس دے بعد نبوت دا سلسلہ وی ختم اتے وحی دا سلسلہ وی
ختم تھی گئے

ایں آیت وچ غیب دیاں صرت ڈو چیزاں دا ذکر خصوصی طور تے کیتا گئے، یعنی پہلے نبیاں ول بھیجی گئی وحی اتے حضور سیس
تے آون والی وحی دا، ایں عموم دے بعد تخصیص نال انہاندی یہودیاں تے نصراںیاں دی عزت ودھائی گئی لے جیرھے جو ایمان گھن آئے ہی
تفسیر کبیر ص ۲۲۸۔

۸ متقین دی لے پنجویں صفت لے، اتھاں آخرت کنوں مراد قیامت دا ڈینہہ لے، ختم نبوت دے منکر اکھن جو آخرت کنوں
مراد نبوت لے، اللہ سیس فرمیدن دن الداء، الآخرة لھی الحیوان "عن نبوت" آخرت توں مراد ایں جاتے نبوت کینھی بلکہ قیامت
دا ڈینہہ لے، قیامت تے ایمان گھن آون دا مطلب لے ہے جو حشر نشر، حساب کتاب، جنت جہنم اتے جو کجھ قیامت دے ڈینہہ بھینوں والا
لے، او سبھو کجھ من تے اوندے یعنی قیامت دے آون تے پکا یقین رکھے، جیں دیلے یقین پکا ہو سے تاں دل شک و شبہ اوندے دل
وچ کڈا ہن ناوے، تاں او جیرھا عمل وی کریے پہلے اوندے نتیجے تے سوچ وچار کرے، اچ جو اسال ذلت دے کھڈیاں وچ ڈٹھے پیوں
تے لوک اساڈا تماشہ پئے ڈیکھن تاں اوندی وجہ لے ہے جو اسال قیامت دے آون تے پکا یقین مین رکھندے، اساڈے عمل تے قول وچ

أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ⑥ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى

أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ⑦ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا

کفر کیے برابر اے انہاں سانگے، تاں انہاں کوں ڈراو و یا نہ ڈراو، او ایمان نہ گھن اوں نہ مہر لا ڈتی اے اللہ سیس انہاں دے دلاں تے اتے انہاں دے کناں تے اتے انہاندی اکھیاں تے پردہ اے اتے انہاں سانگے پہوں وڈا غلاب اے لے اتے سنگت نیں رہ گئی۔

۶ پہلے انہاں لوکاں دیاں اوصفاں گنولیا گئیں جہاں توحید دی دعوت قبول کیتی اتے کتاب ہدایت کنوں فائدہ چاتا ہن لے ڈسیا گئے جو ایہ لوک ای ڈو میس جہاں وچ کامیاب ہن، یعنی سدھی راہ ٹرٹن تے اسلام دے احکامات تے عمل کرن دی وجہ کنوں او دنیا وچ دی کامیابی تے آخرت وچ وی، کامیابی صرف، دنیا دی یا آخرت دی مراد کینھی بلکہ ڈو میس جہاں دی مراد لے، لفظ مفلحون و تعلق دنیا تے آخرت ڈو میس جہاں تال لے، کیوں جو ادھوری یا تقویٰ کامیابی کوں نلاح نیں آکھیا و نیدا، لغت دی کتاباں وچ لے جو عربی پولی وچ کامیابی سانگے قلاح کنوں ودھ کئی ایجھا لفظ کینھی حیرہا جو دنیا و آخرت سانگے کامیابی دے مفہوم کوں نشا کر نیدا ہووے لے پہلے انہاں لوکاں دا ذکر ہا جہاں حق دی دعوت کوں قبول کرتے خوش نصیب دیاں جھولیاں بھریاں ہن، ہن انہانڈا ذکر لے جہاں ظاہر ظہور حق کوں منن کنوں انکار کیتا، نہ دلوں مینوے نہ زبان تال، بلکہ پوری طاقت تال انہاں نے حق دی مخالفت کیتی ہئی۔ ایس آیت وچ کفر و انکوں مراد مطلق کافر کینھی، کیوں جو نبی کریم سٹیں دی تبلیغ کان ہزاراں کافر مسلمان بھتی گئے ہن تے ہن وی تھیندے پین، بلکہ اتھاں خاص کافر مراد ہن یعنی او لوک جہاں چنگی طرح حق کوں سچا تے ول جان بچھ تے محض بغض تے ضد دی وجہ کنوں انکار کیتا ہا جیندی وجہ کنوں انہانڈے ضمیر مردہ تے دل سیاہ بھتی گئے ہن، و عظم نصیحت دا انہاں تے کئی اثر نہ تھیندا، مشرکین کہ چوں البہل، البہلہ، ولید بن مغیرہ اتے یہودیاں دے کچھ علماء دے سردار جینیوس جہن اخطب، کعب بن اشرف جہیں لوک ہیں طرح دے کافر ہن ول انہاں کوں ڈراوٹن یا نہ ڈراوٹن ہو جیہاں لے انہاندے دلاں تے کناں تے مہر لا ڈتی گئی لے، اکھاں تے پردہ ڈے ڈتا گئے، انہاں تے حق کوں قبول کرن دیاں سچھے راہیں بند کر ڈتیاں گئیں، ایس سانگے اوہن ایمان دی دولت تال مالا مال نیں تھی سگدے، ایس نعمت کنوں او ہمیشہ سانگے محروم رہن نہ

اتھاں ہک شبہ پیدا تھیندے جو جبریل اللہ سیس نے انہاں دے دلاں تے کناں تے مہر لا ڈتی لے، اتے انہاندی اکھاں تے پردہ پا ڈتے، اتے ایمان گھن آوٹن دیاں سچھے راہیں انہاں سانگے بند کر ڈتیاں گئیں، تاں ول او ایمان کیوں گھن آوٹن، جیکر او کفر تے مرگن تاں انہاں کوں سزا کیسہ تصور دے پاروں ڈتی ویسے، او تاں مہر پاروں کفر تے مروخچن تے مجبور ہن، انہاں کوں خیر ہی سزا ڈتی ویسے لے عدل و انصاف دے خلاف لے۔

اندا جواب لے ہے جو اللہ سٹیں تالم کینھی اتے نہ بغیر تصور دے او کہیں کوں سزا ڈیندے، اتھاں انہاں کافراں دا جبر ہا بلانجام ذکر کیتا گئے او خود انہاندے اپنے عملاں دا نتیجہ لے، اللہ سٹیں انسان کوں پیدا کیتے، ڈیکھن سٹن سانگے اکھیں تے کن ڈتے نیس سوچ و چار سانگے دل، دماغ، عقل تے شعور دی دولت ڈتی اس، ول آفاق و انفس دیاں واضح تے روشن دلیلیں دے دفتر اتندے ساہیں کھول تے رکھ ڈتے نیس، تاں جو او اپنے ٹھوس مال سوچ و چار کر تے سچ کوں دھالے فرق کر گئے، گالھ اتھاں نیں کدی بلکہ سدھی راہ ڈکھاوٹن اتے عقلی تغلی

بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ۝ يَخْدَعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا
يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۝ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ كَانُوا يَكْذِبُونَ ۝ وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ لَا تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ۝ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ۝
وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ امْنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنْتُمُ الْكَافِرُونَ ۝ وَلَكِنْ لَا

کچھ لوگ ہیں جو اکھن اسان ایمان گھن آئول اللہ تے اتے قیامت دے ڈینہہ تے حالانکہ او مؤمن کینھی ۛ او دغا بازی کرنیڈ
اللہ نال اتے ایمان والیں نال، اتے نیں دغا بازی کرنیڈے مگر اپنے آپ نال اتے اونیں سمجھدے ۛ انہاندے دلال وچ بیماری
لے ول ودھا ڈتے اللہ نے انہاندی بیماری کول، اتے انہاں سانگے دردناک عذاب لے اوں پاروں جو جیں کاٹ اوکوڑ
مریدے ہن ۛ اتے جڈاں اکھیاں ویندے انہاں کول زنا کردو تساں زمین وچ تاں اکھن جو اسان تاں اصلاح کرن والے
ہیں ۛ ہشیار بیشک اوہے فساد ی ہن اتے لیکن نیں سمجھدے ۛ اتے جیں ویلے اکھیا ویندے انہاں کول ایمان گھن آؤ
جینویں جو ایمان گھن آؤں ہئے۔ لوک تاں اکھن کیا اسان ایمان گھن آؤں جینویں ایمان گھن آؤں بے وقوف ۛ ہشیار بیشک اوہے

دیلان نال حق سمجھاؤں سانگے پیغمبر تے کتاباں بھیجیا گئیں، پیغمبر نے ڈینہہ رات اللہ دا پیغام پچائے انہاندے شہادت کول دور کیا گئے۔
لیکن ایندے باوجود جو حق وی انہاں تے نشا برپا ہئی گیا اتے انہاں حق کول سچاں وی گھدا، تاں ولادی او ضد تے عناد دے
پاروں کفر تے ڈٹ گئے، نہ اکھاں کنوں کم گھدا نہ کتاں کنوں! اتے نہ عقل و شعور کول درتیا، جنیدانیتجہ لے نکھتا جو ہولے ہولے کفر انہاں دی
رگ رگ وچ سما گیا، حواس بیکار تھی گئے، حق دا احساس تے شعور ہیڈ واسطے سنگت تروڑ گئے، گمراہی دی دھند انہاں تے کھیرا وانگوں چھا
گئی، گمراہی دی ایں کیفیت کول اتھاں تہرناں تعمیر کیتا گئے، لے تہر قانون کوئی دے مطابق اپنے اسباب و علل دی بناتے لگی لے، جیں ویلے
کئی شخص صحت مند تے عناد اتے اپنے انا دے تے اختیار نال کفر کول ایمانوں ودھ جائے تاں او کنوں ایمان دی توفیق کھس گھدی ویندی
لے تے اوندیاں سمجھ سچاں دیاں طاقتاں بیکار تھی ویندن، ول اوجیڈے و بچن چہندے اونکوں اڈا ہیں دھکا ڈے ڈتا ویندے، عرض کہ
لے سمجھو کچھ انہاندے اپنے گرتوتاں پاروں ہے انہاں کول کفر تے مجبور نہیں کیتا گیا۔

ۛ ہن انہاں لوکاں دا ذکر لے جہاں ظاہری طور تے تاں اسلام کول قبول کر گھدا م اتے زبان نال اسلام دا اقرار وی کرنیڈے ہن لیکن
دل وچ اوناکاری رییہ، ایچھے لوکاں کول منافق اکھیا گئے، ایں آیت وچ انہاں منافقاں دے ایمان دی حقیقت بیان کیتی گئی لے جو اونہاں
نال تاں اکھن جو اللہ تے اتے قیامت دے ڈینہہ تے ایمان گھن آؤں پر انہاندے دل یقین تے ایمان ولوں اصولوں خالی ہن، مسلمان اوہے
جو زبان نال اقرار کرے تے دل نال تصدیق کرے۔

ۛ منافقین اللہ سیس نال دغا بازی نہ کرنیڈے ہن بلکہ اولے فریب تے دھوکہ اللہ سیس دے پیارے رسول صلی اللہ علیہ وسلم سیس نال

کرنیدے ہیں اللہ سیں انہاں کوں ڈساڈتے جو اللہ دے رسول نال دغلیازی کرن حقیقت وچ اللہ سیں نال دغبا بازی کرن لے اتے ایہ دغبا بازی دا وبال خود انہاں منافقاں دے گل پورے، اللہ تے اللہ دے رسول سیں دا کوئی کجھ نہیں و نچا سگدا۔

منافق لے سمجھدے ہن جو اساں اپنی ڈور جی چال نال مسلماناں کوں دھوکہ ڈے تے مزے پئے کرنیدوں اساڈی جان تے مال دی محفوظ لے اتے مال غنیمت وچوں وی لوکھا گھن تے فائدہ پئے چنیدوں پر حقیقت لے جے جو منافق اپنے آپ کوں فریب پئے ڈیندن اتے اپنی منافقاں نال غیر شعوری طور تے اپنی عاقبت کوں آپ پئے خراب کرنیدن۔

۴۷ منافقاں دے اندر دی خرابی، گندے عقائد، اللہ دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم تے مسلماناں نال انہاندی دشمنی، بغض، حسدوں بیماری نال تعمیر کیتا گئے، امام فخر الدین رازی فرمیندن جو بیماری عضودی اوں غیر طبعی حالت داناں لے جیں کانٹھن دے طبعی کہاں وچ خلل پیدا تھیوے، لے سجھے گا لہیں دل کوں خدا دی سچاں، اوندی سچی تابعداری اتے پُر غلوں عبادت کنوں روکیندن، ایں کانٹ لے سجھے روحانی تے دلی بیماریاں ہن یا ول جینویں جینویں حضور صلی اللہ علیہ وسلم تے مسلماناں کوں دشمنان تے فتنہ حاصل تھیندی ہئی اتے دین اسلام دی شان و شوکت و دھدی ہئی تاں انہاندے دلال وچ جلن تے تکلیف اتے سنیال وچ بغض تے حسد دی بھاپل پوندی ہئی۔

۴۸ منافق ظاہری طور تے تاں مسلماناں دے نال ہن پر وچوں وچوں انہاں نے کافراں نال میل جول کر رکھیا ہتے مسلماناں دیاں گجھیاں گا لہیں کافراں کوں و نچ ڈسیندے ہن اتے دل انہاں کوں مسلماناں دے خلاف بھڑکیندے ہن ایں طرح اوکا فزاں کوں مسلماناں نال لڑاوڈن دے جتن کرنیدے ہن تاں ہوں انہاں کوں اکھیا گیا جو تاں لوک لے فتنے دالیاں گا لہیں نہ کر ڈتا ہوں انہاں اکھیا جو کیا اساں فساد دی ہیں؟ حالانکہ اساں جو مسلماناں اتے کافراں یعنی ڈوہاٹیں گرداں نال میل جول قائم کر رکھے تاں اساڈا مطلب ڈوہاٹیں گرداں وچ صلح و صفائی کراوڈن لے۔

۴۹ اتھاں وڈے بلیغ انداز وچ منافقاں دا دیکتا گئے اتے لے ڈسیا گئے جو لے منافق جیرھے جو اپنے آپ کوں مصلح و دے بیڈویندن حقیقت وچ فتنہ فسادا منڈھ ایہے لوک ہن، منافقت کر کرتے انہاں دے دل اتے مردہ تھی گن جو لے لوک فتنے فساد تے مصلح صفائی وچ نکھیر انیں کر سگدے۔

ہن اسال اپنے چو پھیر ڈیکھوں، نویں فرقے تے نویں مذہب پئے جمدن، انہاندے ایرے رکھن والے اپنے آپ کوں مصلح قوم بیڈویندن لیکن حقیقت وچ انہاں نے قوم کوں ٹوٹے ٹوٹے کر چھوڑ دیئے، اللہ سیں ہر مسلمان کوں اکھیا لوکاں دے مکر کنوں بچا دے زبان نال آنا آکھ تے اولپے مومن ہون دا دعویٰ کر ڈیندے ہن مگر اتھاں ہن انہاں کوں دلی تصدیق نال ایمان گھن اوڈن دا حکم ڈتا گئے، اتے انہاں کوں انصار و مہاجرین دا لگوں ایمان تے قائم رہن دا آکھیا گیا تاں انہاں ولدی ڈتی جو اساں اینویں ایمان گھن اوڈن جینویں لے بے وقوف لوک ایمان گھن آئن۔

لفظ سغا کنوں منافقاں نے صحابہ کرام تے طعنے مارے جو لے لوک جیرھے جو اپنے نفع نقصان کوں نیں سمجھدے، دین دے تاں تے سردھڑوی بازی لا ڈیندن، کیا اساں انہاں دا لگوں ایمان گھن اوڈن بے منافقاں دے نزدیک نفع نقصان دے نکھیرے دی کوئی دنیاں دا عیش و آرام تے عزت و ڈائی لے، لیکن حقیقت ایندے برعکس لے، نفع دراصل آخرت دا لے، اتے جنہاں اللہ دی رضادی خاطر سب کجھ کیتے انہاں فانی عیش تے فخر قربان کر ڈتے باقی اتے ابدی عیش و آرام گھن گھدے، ایہے مومن لوک ہن جیرھے دا نادوی ہن تے نفع وی کما گھدے نیں، امام فخر الدین رازی فرمیندن جو منافقین صاحب اقتدار لوک ہن اتے لے دولت تے اقتدار دے نشے وچ دھت طبیعت دین اسلام کوں کوڑا سمجھدا، جیرھے سچ کوں کوڑا، اتے کوڑے دین کو سچا من تے قبول کرن حقیقت وچ اوہے بے وقوف ہن، تفسیر

يَعْلَمُونَ ۱۳) وَإِذْ الْقَوَالِ الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شُيَاطِينِهِمْ قَالُوا
 إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ۱۴) اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ
 يَعْمَهُونَ ۱۵) أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَحَتِ تِجَارَتُهُمْ

ہن بے وقوف لیکن میں جانڈے شے اتے چڑاں ملن مومنوں نال تال آکھن اسان ایمان گھن آویں اتے جیں ویلے کلے ہوند
 اپنے شیطانوں نال تال آکھن اسان تہاڈے نال اول، اسان صرف مسلماناں دا مذاق اڑیندوں ولے اللہ سزا دیندے
 انہاں کوں ایس مذاق دی اتے ڈھل ڈیندے انہاں کوں تال جوا اپنی سرکشی وچ بھٹکدے رہن ملے اے اولوگ ہن جتہاں مل

۱۳) اتھال وی وڈی تاکید نال منافقین دار دکیتا گئے، یعنی سبھنا میں بنیاں دے متفقہ دین اسلام کوں منن والیاں تے کم عقلی
 تے بیوقوف ہون دی چوٹ کیٹی گئی لے حالانکہ بیوقوف ادھے منافق ہن جو کہ متفقہ دین کو نہیں میندے، لے منافق دی اپنی کم عقلی بے
 علمی دی دلیل لے

۱۴) منافق دی لے تریجھی خباثت لے، جیں ویلے او مسلماناں نال ملدے ہن تال آنا آکھ تے یقین ڈویندے ہن جو اسان ہن
 منافقت چھوڑ دتی لے تے پکے پکے مومن بن گیسوں، مگر ایہ لفظ آنا انہاندی منافقت کوں نشاں برپا کریندے مسلمان انہاندی منافقانہ
 چال کوں جانڈے ہن تال انہاں کوں چھیدا جو یقین ڈوواؤں سلگے کوئی تاکیدی جملہ آکھن مگر انہاں ہک سرسری لفظ آنا استعمال کیتے
 اصل وچ قلبی نفاق دے پادوں او کوئی تاکیدی جملہ نہ آکھ سگدے ہن۔

جیں ویلے او اپنے شیاطین "یہودی علمائے یسہ ران کفر و شرک" کنیں دل و دیندے ہن تال آکھدے ہن جو اسان دلوں تہاڈے
 نال ہیں، مسلماناں دے ساہیں ایمان دا اظہار محض مذاق لے، اسان انہاں کوں بیوقوف بنیندوں تال جو اسان دال اسباب تے جاناں
 محفوظ رہن تے ال غنیمت وچوں وی اسان کوں برابر دھتھہ ملدے رہوے

۱۵) استہزا دا معنی انتقام اتے سزا لے، منافق اپنے جان وچ مسلماناں نال مذاق بے کریندن تے اللہ سیس وی انہاں کوں سزا
 پیا ڈیندے یا دل انتقام پیا گھندے، او ایس طرح جو دنیا وچ انہاں تے اسلام دے احکام لاگو ہن اتے انہاں کوں مہلت وی ڈے
 رکھی لے، تال جوا کفر تے سرکشی دی حد تک وچن دل یکدم انہاں کوں پکڑ گھدا وچے، حالی تال منافق انہاں گالھیں کوں اپنے حق وچ سمجھن
 پر حقیقت وچ لے گالھیں انہاندی بربادی دیاں سبب ہن۔

اتھال اللہ سیس ڈو مذاق دی نسبت کوئی بُرائی کینھی، کیوں جو بعض جائیں تے "جرم" دی سزا سانگے وی لفظ "جرم"
 بولیاں ویندے، جینویں جو نسوا اللہ فاسلھم، انہاں اللہ سیس کوں بھلا ڈتے اتے اللہ سیس نے انہاں کوں بھلا ڈتے یا دل جزاء
 سیئۃ سیئۃ مثلاً گنہے کم دی سزا دی اونویں گندی ہوندی لے، حالانکہ سزا بری کینھی ہوندی بلکہ عدل و انصاف دے سبھے
 تقاضے پورے کر ڈے بعد ڈتی ویندی لے، غرضیکہ اتھال مذاق دی نسبت اللہ سیس ڈیں عرب دے معادہ دے عین مطابق لے

وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ۝۱۶ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ
ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمٍ لَا يَبْصُرُونَ ۝۱۷ صُمُّ بَكْدُ عُمَى فَمَهْمُ لَا

گھدے گمراہی کوں بد لے ہدایت دے، پر اس تجارت نے انہاں کو نفع نہ ڈتا، اتے نہ ہن او ہدایت پاوٹ والے ۱۶ اناہندی
مثال اوں شخص وانگوں ہے، جیں بھابالی دل میں دیلے چودھاروں روشنی تھی گئی تا اللہ نے اوں دے نور کوں چاگھدا، اتے چھوڑ
ڈتا انہاں کوں اندھارے وچ، انہاں کوں کچھ وی نہ سمجھا ۱۷ لے پوڑے ہن، گنگے ہن، اندھے ہن اوں ولسن ۱۷ یا ول جنویں

۱۷ - اشتراء دامتعی ہے مل گھنٹ، ظاہر لے کئی چیز قیمت ڈے کر ایں گھدی دیندی لے، منافقاں ہدایت دے بدلے وچ
گمراہی مل گھدی لے، اتھوں معلوم یقین دے جو شاید منافق پہلے ہدایت تے ہن۔ حالانکہ اوں سببوں ہن ای کافراں سانگے تفسیر
روح البیان دے لکھاری لکھدن جو ایں جاتے اشتراء دامتعی محض ترجیح یا اختیار لے، یعنی منافقاں نے ہدایت دی بجائے گمراہی
کوں ترجیح ڈتی لے یا گمراہی کوں ہدایت دے مقابلے وچ جتن گھدے، یا ول اشتراء اپنے حقیقی معنی وچ لے یعنی ہدایت کنوں مراد
فطری ہدایت لے جو اللہ سیس نے انسان دی فطرت وچ رکھی لے کل مولود یولد علی فطرۃ الاسلام، سنبھل وانڈ دے
بعد انہاں اپنی بے عقلی تے بے بصیرتی دی وجہ کنوں گمراہی دے رستے کوں چن گھدا۔

ایں ڈورنگی چال وچ منافقاں لے سوچیا ہوا جو اس کوں مفت وچ مال غنیمت وی مل ویلے اتے بیاں سہولتاں
وی ڈھیچ لوں مگر ایں سودے وچ انہاں کوں نفع دی بجائے نقصان ای نقصان اٹھاوٹاں پئے گیا اللہ سیس انہاں پر دھچک
کر ڈتا تے حضور سیسوں کڈھ ڈتا۔

۱۸ - مثال بطور استعارہ اٹھاں ورتائی، گئی لے یعنی بھادے بلن نال چو پھیروں روشنی تھی گئی دل بھایک نخت وسم گئی
تے اندھار لگھ تھی گیا اتے انہاں کوں کچھ نہ ڈسدا، ایں مثال وچ منافقاں دے زبانی آتا آکھن کوں بھابالی نال تشبیہ ڈتی
گئی لے اتے اپنے آپ کوں مسلمان آکھن نال جبرھے انہاں کوں فائدے حاصل تھئے ہن اوں کوں ماحول دی روشنی نال تعبیر کیتا گئے
دل روشنی واسطے تھی وچن توں مراد لے ہے جو اللہ سیس نے انہاندے نفاق کوں حضور علیہ السلام تے شاکر کر ڈتا، تاں او لوک
انہاں فائدیاں کنوں محروم تے وانجے تھی گئے، اتے انہاں منافقاں کوں کفر تے گمراہی دے اندھارے وچ چھوڑ ڈتا گیا۔

۱۹ - توئیں جو انہاندے حواس بالکل ٹھیک ٹھاک ہن اتے ظاہری طور تے او ایمان دا اقرار وی کریدے ہن مگر انہاں
اپنے حواس کنوں صحیح کم نہ گھدا اتے دل وچ کفر رکھ کر ایں اقرار دی روشنی کوں ضائع کر ڈتا، بصیرت "دل" دی اکھ نال
حق کوں نہ ڈٹھا، گویا انہاندے حواس ای بیکار تھی گئے ہن ماں ہن او پوڑے، گنگے، اندھے ہن۔

۲۰ - برسات کنوں مراد اسلام لے، اندھارا تے کرک کنوں مراد او تکلیفاں ڈکھ تے اوکھایاں ہن، جیرھیاں جو چودھاروں
اسلام کوں وکھڑوٹی کھڑیاں ہن، بجلی دے شکارے توں مراد او کامیابیاں ہن جیرھیاں اسلام کوں حاصل یقین دیاں ہن، جیرھے
سچے مؤمن ہن اوں اندھارے کنوں ڈر دے ہن نہ باداں دی کرک کنوں، مرد ہن تے تکلیفیں دا مقابلہ کریدے ہن، اتے جیرھے

يَرْجِعُونَ ۝ اَوْ كَصِيبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمٌ وَّرَعْدٌ وَّيُبْرِقُ يَجْعَلُونَ
 اَصَابِعَهُمْ فِيْ اُذُنِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللّٰهُ مُخِيطٌ بِالْكَافِرِيْنَ ۝
 يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ ابْصَارَهُمْ كُلَّمَا اَضَاءَ لَهُمْ مَّشَوْفِيْهِ ۖ وَاِذَا اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ
 قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝
 يَا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ وَاَلَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ۝
 الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَّالسَّمَاءَ بِنَاءً وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَخْرَجَ بِهِ
 مِنَ الشَّرْبِ رِزْقًا لَّكُمْ فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝ وَاِنْ كُنْتُمْ فِيْ

زور دامنہ پیا و سدا ہووے آسمان کنوں اوندے وچ اندھا راہووے اتے گاج اتے لک ہووے، اوڈے ڈیندن
 اپنیاں انگلیاں اپنے کناں وچ کرک دے کان موت دے ڈر کنوں اتے اللہ دے گھیرے وچ ہن کافر لکے قریب لے
 جو بجلی جھپ گھنے انہاندی بنیائی کون، جیں ویلے چمکدی لے انہاں سانگے تاں اوٹرن لگدن اوندی "روشنی" وچ اتے جیں ویلے
 اندھا لکھی ویندے انہاں تے تاں کھڑویندن، اتے جیکر چاہے اللہ تاں کھن گھنے انہاندی سٹٹی تے ڈیکھن دی قوت، بیشک
 اللہ سٹیس ہر شے تے قادر ہے ۵۷ لے لوکو عبادت کرو اپنے رب دی جیں پیدا کیے تہا کون اتے انہاں کون جیرھے تہا کنوں
 پہلے ہن، تاں جو تہاں پر ہیز گار تھی وچو ۵۸ او جیں بنائے تہا ڈے سانگے زمین کون فرش اتے آسمان کون عمارت "چھت"
 اتے ومائے آسمان کنوں پانی ول جمائے ہن اول کنوں میوے کھا جا تہا ڈا اول نہ بناؤ کہیں کون، اللہ دا جوڑا تے تہاں چاہیے

منافق ہن اولے وی چہندے ہن جو اسلام دی نعمتاں توں فائدہ چاؤں پر اوکھایاں کون ڈیکھ تے انہاندے دل بسیج ویندے
 ہن، اسلام کون چھوڑن وچ انہاں کون اپنی سلامتی بڈس دی مہی جیکر ولا کئی کامیابی تھی پودے ہا تاں اول اسلام ول آون دے
 جتن کریندے ہن اول ویلے جیکر ہن ول کئی شکل ساہیں آویندی تاں ولا او بسیج تے کھڑویندے ہن۔

۵۷ اوکھیب کنوں منافقاں دی ڈو بھی مثال مہی تے اول مثال دی ہٹ لے ہی شق لے، یعنی جیں ویلے اندھا رے وچ بجلی
 لٹکارا مرنیدی لے تاں اوندی روشنی وچ ڈو چار قدم ٹروں۔ اتے جینویں روشنی ختم تھیندی لے تاں رک ویندن، ایہو حال منافقاں
 دا، جیں ویلے اسلام کون ملن والی کئی کامیابی ڈیکھدے ہن، تاں انہاندے دل اسلام ڈہیں جھک دیندے ہن ول کہیں مشکل کون ڈیکھ
 تے بد دل تھی ویندے ہن، حالانکہ انہاں کون چہیداں جو لٹکارے وچ رستے ڈیکھدے، تے اندھا رے وچ قدم سنبھال سنبھال تے اگی

رَبِّ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُم مِّنْ دُونِ
اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۲۳﴾ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَكُمْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا

اوشلے جیکر تہا کوں ہے شک اوندے وچ جو اسان نازل کیتے اپنے خاص بندے تے تاں گھن اوہک سورۃ ایہو جیہیں اتے
بڈ گھنوا اپنے حمایتیاں کوں اللہ دے سوا جیکر تاں سچے اوشلے ول اینویں نہ کر سگسوا تے اصلوں نہ کر سگسوا تاں ول ڈرو

تے ودھن دی کوشش کرن ہا، یعنی ہر حال وچ اوکھ سوکھ وچ سچے دل تے سدھی نیت نال اسلام دی سچائی تے حقیقت کوں من گھن ہا
۲۲ سبھ لوکاں کوں عام خطاب کرتے آکھیا گئے جو عبادت کرو تاں اوندی میں تہا کوں پیدا کیتے جیکر ایہیں او ذات کرم نہ
کریندی تاں عدم وچوں وجود وچ کڈا ہین نہ آبگدے دل اول ذات نے تہا ڈے زندہ رہن ساکے تہا ڈے کھاؤں پیوؤں
دائند ولبت کیتے، جیکر روزی تے رہن دے اسباب پیدا نہ کرے ہا تاں تاں جہن نال ای مروں جو ہا رہن تہا ڈا وجود تے دل زندہ
رہن اللہ سیس دے کرم وادھ دے، ایں کرم وچ ہے کہیں داحصہ کینھی او ہر کم ہر فعل بلکہ اپنی ذات تے سبھ صفتاں وچ
وحدہ لاشریک لے۔ دل جی گالھ لے جے جو صرت تاں دی نہ بلکہ جیرھے تاں کنوں دی پہلے ہن انہاں کوں دی اللہ سیس پیدا
کیتے، واقعی او کریم ذات ایں لائق ہے جو اوندی عبادت کیتی وچے۔

۲۳ پچھلے دلائل دے نال نال انہاں مسلمہ گالھیں کوں ڈسا تے آکھیا گئے جو جینویں لے سبھ کم اللہ دے ہن اتے ہوں کریم
نے لے سبھ نعمتاں تہا کوں ڈتن، تہا ڈا تے سبھی خلق دا پیدا کرن والا، مالک تے روزی ڈیوٹ والا اوہو ہے انہاں سبھناں کھاں
وچ اوندائی باہنہ پئی کینھی تاں ول تاں ہوں کریم رب دی عبادت کرو، میں ابے سبھیاں نعمتاں، زندگی، سوہناں بدن تے جوڑ
زمین آسمان دے بے بہا خزانے، کہیں عرضی دے بغیر ڈتن، تاں ایچھے محسن تے کریم نال کہیں کوں شریک کرن بے عقل تے اندھے ہوؤں
دی دلیل لے۔

اندا دندوی جمع ہے جیندا مطلب لے جو اد شخص کہیں جیہاں دی ہووے تے ول اوند مخالف دی ہووے
لَا نَهْمُ لِمَا شَرَكُوا عِبَادَتَهُ إِلَىٰ عِبَادَتِهِمَا وَسَمَوُهَا إِلَهُهُ تَفْسِيرُ بَيْضَادِي "ایں واسطے جو انہاں اللہ سیس دی عبادت
چھوڑ ڈتی ہی اتے صرت بتاں دی پوجا کریندے ہن اتے بتاں کوں اللہ دی آکھ دے ہن۔

۲۴ لے مشرکین دے پہلے شیبہ دا جواب لے، او آکھ دے ہن جو قرآن اللہ سیس دا کلام کینھی تاں انہاں کوں لے چیلنج
ڈتا گیا جو جیکر ایہیں لے کلام اللہ دا کینھی بلکہ محمد سیس دا اپنا کلام لے تاں تاں ایہو جیہیں کلام دی ہک نکی ترانے آیتی سورۃ بنا ڈکھاؤں جیری
فصاحت و بلاغت، معاین دی ندرت، پہلے واقعات تے آیات دی سچائی وچ، امثال تے مواظفہ و اثر ڈکھاوے، دلائل دی معیت
اتے معقولیت وچ حضور نبی کریم سیس تے اترن والے قرآن دی جوڑ تے ہم پلہ ہووے۔ لے چیلنج ساری دنیا دے منکراں کوں ڈتا
گئے، عرب عجم دے سبھ منکر زور لاچکین، پرہک نکی جیہیں سورت وی نیں بنا سگئے اتے نہ قیامت تو نیں بنا سگدن، انصاف دی گالھ تاں
لے ہی جو لے منکرین قرآن کوں اللہ سیس دی کتاب من گھن ہا تے لے دی جو جیرھا بے مثل قرآن جیرھی بے مثل ہستی تے نازل تھئے او
واقعی اللہ سیس دا چونڑواں رسول لے، ایں ہک آیت وچ قرآن دے کلام اللہ ہوؤں اتے حضور علیہ السلام دے رسول ہوؤں دی ایچھی

النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ يُعَدَّتْ لِّلْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ
لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَٰذَا الَّذِي
رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُوبَهُ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٨﴾
إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا

اوں بھانکوں جیندا بالٹن انسان تے پتھر بن جیڑی تیار کیتی گئی اے کافراں سانگے ۲۷ اتے خوشخبری ڈیو انہاں کوں جیڑی
ایمان گھن آئیں اتے کیتن چنگیسی عمل، یقیناً انہاں سانگے باغات ہن و ہندیان انہاندے تلے نہراں، جیں ویلے کھوایا ویسے
انہاں کوں انہاں باغان وچوں کوئی پھل، تاں اکھن جو لے تاں اوہو لے جیڑی ہا ڈتا گیا اہاں کوں ایس کوں پہلے اتے ڈتا گیا
انہاں کوں پھل بلدا خلد، اتے انہاں سانگے ہن جنت وچ پاک ترمیتاں اتے اوندے وچ ہمیشہ رہن ستلے بے شک
اللہ سیس نیں جیا کریندا ایس جگھوں جو ڈیو لے کئی مثال ہک پتھر دی یا اوں کوں وی کئی شے دی، پس جنہاں ایمان گھن آندے او

دیل ڈتی گئی اے جیندا منکراں دے وڈے وڈے ادیب تے سیانے اچ تیں جواب نیں ڈے سکے۔
۲۸ تاں قرآن جیں کئی سورت نیں بٹا سگدے، اصولوں نوہے بٹا سگدے تاں چنگائی اندے وچ لے جوتساں قرآن کوں اللہ
دا کلام اتے محمد صلی اللہ علیہ وسلم کوں رسول من گھنویں جیکر سیسے ذرائع استعمال کرتے اتے تن لاتے ولادی قرآن دی مثل توہے بٹا سگدے تاں
دل مند، انکار تے ہٹ دھری چھوڑ ڈیو تے ایمان گھن او، نہ تاں تہا کوں اول جہنم وچ سٹیا ویسے جیندا بالٹن انسان تے پتھر بن، پتھر
دا بالٹن ایس سانگے ورتیا ویسے جو بھادی پیش وچ ودھارا تھیوے یا ول پتھرتوں مراد او مورتیاں ہن جنہاندی کافر لو جاکریندے ہن،
انہاں مورتیاں دی بے دساں کوں ڈیکھ تے حسرت اتے شرمساری کوں کافراں کوڈ وڈا ڈکھ تھیے۔

ستلے حتی دی اتنی وضاحت اتے دل چیلج دے جواب کوں قاصر رہن والے لوکاں کوں عذاب دا ہو کا سٹا وڈی دے بعد انہاں لوکاں
کوں خوشخبری ڈتی گئی اے جیڑی جو ایمان موقل تے ایمان مجمل دے مطابق ایمان گھن آئے ہن اتے اعمال دی چنگی تے صانع کیتے
ہن انہاں کوں جنت وچ باغات ڈتے و سین جنہاندے پھلاں دا ذائقہ وکھراتے وکھو وکھی ہو سے، تو نیں جو انہاں پھلاں دی
شکل دنیاوی پھلاں تال لدی ہو سے مگر لذت تے مزہ الگ ہو سے جینکوں کھاتے جنتی خوشی محسوس کرین، حضرت ابن عباسؓ مجاہد
اتے ربیع رضی اللہ عنہم فرمیندن جو جنت دیاں سبھے چیزاں تے کھانے شکلوں کوں جیں ہو سں مگر رنگ تے ذائقے وچ فرق ہو سے
”معالم التنزیل“ تفسیر کبیر

انیدے علاوہ پاک صاف ترمیتاں وی ڈتیا و سین سکون قلب سانگے، جیڑیاں جو پاک دامن تے باعصمت ہو سں، انہاں
وچ کئی اخلاقی عیب یا جسمانی کو بھپ کینا ہو سے مطہرۃ من الغائط والبول والحيض والنفس والبصاق والمخ والبول
”معالم التنزیل“ لے نعمتاں دائمی ہو سں تے اہل جنت ہمیشہ انہاں کنوں لطف اٹھیندے رہن۔

فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا
يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ
يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ
وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ
أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَ

چنگی طرح چاٹن جو اے مثال حق اے انہندے رب ولوں، اتے جنہاں کفر کیتے ناں او اکھن جو کیا مطلب ہا اللہ دا ایں مثال
کنوں، گمراہ کریندے ایندے نال ڈیگ ساریاں کون اتے ہدایت ڈیندے ایندے نال ڈیگ ساریاں کون
اے تیں گمراہ کریندے ایں مثال ناں گمراہ فرماں کون سچے جبرے ترور ڈیندے اللہ دے عہد کون پکا
کرن دے بعد اتے ترنیدن اونکوں، جیکوں اللہ سیں ملاؤن دا حکم دے تے، اتے فساد کریندن زمین وچ، اوہے لوک نقصان اٹھاؤن
والے ہن سچے کینویں تاں انکار کریندو اللہ دا حالانکہ تاں مردہ ہا وے او تہا کون زندہ کیتے ول تہا کون مرے ول تہا کون زندہ

۳۱ اے مشرکاں دے شیپے دا جواب اے، مطلب اے ہر مشرکاں دے وا دیلے کاٹن اللہ سیں پھر یا ایں کنوں وی گھٹ شے
دی اکھاں کیوں نہ دے تے، حالانکہ اے سچے چاٹن جو اکھاں کہیں گالھ کول واضح کرن سلگے ورتی ویندی اے، اتے اے دستور قدیم زمانے
کنوں پیا آمدے خود ایہ مشرک وی اپنی گالھ مہار وچ اکھاں ورتیندن، انہندا اے سوال جو اللہ سیں کھی، پھرتے ڈالور دی اکھاں
کیوں ورتیندے؟ اے محض ضد تے عنادتے معنی ہا، حقیقت وچ انہاں کون اللہ تے اللہ دے رسول اتے دین اسلام نال چڑھئی، اے
اعتراف تاں کئی کتراؤن دا ہک پہانہ ہا۔

ہدایت تے گمراہی دا مطلب اے جو انہاں اکھاں دے ذریعے مومنات تے گالھ واضح تھی ویندی ہئی اتے انہاں کول الطین
تھی ویندا ہا پر مشرکاں دی الجھن وچ اضافہ تھی ویندا ہا، اتے آپوں آپ گمراہی دے رستے تے پرمدے ہن، یعنی گمراہی دے اسباب انہندے
اپنے پیدا کیتے ہوئے ہن، ول اسلام کنوں پھر وچن، سرکشی، حدود اللہ کول ترورن دا کو مینی نتیجے اے ہدایت کنوں ہمیشہ دی عرومی۔

فاسق اولو کہ بن جبرے ایمان دی حد کنوں نکل ویندن و المراء بالفاستقین ہذا الخارجون عن حد و الايمان من البيان
۳۲ عہد کول مراد توحید تے اللہ دے احکام ہن، امام ابن کثیر فرمیندن وعہدہ الی جمیع عہدہ فی توحید و ما وضع لہم من
الادلة علیہ یوہیہ و عہدہ الیہم فی امرہ و دہیہ ما احتج بہ لرسولہ من المعجزات " ابن کثیر " یعنی ایں عہد دی توثیق
ہمیشہ آفاقی تے انفسی دلائل ناں اسمانی کتاباں اتے بنیاں دے معجزات ناں تھیندی رہ گئی اے، مطلب اے ہر جو لوکاں کول ایمان گھن
اونٹن تے حضور سیں وی پیروی کنوں رکیندن ہن اتے کفر دی ترغیب ڈیندے ہن، اللہ دی نافرمانی تے گندے عملاں وچ لگے ہوئے

لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ ۚ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۲۹﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ
خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۳۰﴾ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

کریے دل تاساں ہوں ڈپیں دل ویسوی ۳۰ اور ہوتا ہے میں پیدا کیتے تہاڈے سلگے جیرھا کچھ زمین وچ بے سمجھ، ول توجہ ڈتس
اسمان دل تاساں چنگی طرح بناڈتے ست اسمان اتے اوسبھو کچھ جائڈے سلگے جڈاں آکھیا تیڈے رب فرشتیاں کول میں بناوٹ
والا ہاں وچ زمین دے ہک نائب آکھن لگے کیا بنیدی توں زمین وچ "ادیکوں" جیرھا فساد کریے اوندے وچ اتے وہیے لہو اتے
اسان پرہمدے رہندوں تیڈی حمد تعریف "تیڈے سلگے، آکھیا بیشک میں اوچاڈا ہاں جیرھا تاساں نیں جائڈے سلگے اتے

ہن عرض کہ انہاں اللہ سٹیں نال کیتے کئے عہد کول تروڑ ڈتا ہا۔

۳۰ یعنی ایجھی واضح دلیلاں دے بعد وی تاساں کینویں انکار کریندو، تہاڈا لے انکار قابل تعجب لے، تاساں جائڈو جواہر ذات
تہا کول عالم عدم کول عالم وجود وچ گھن آئی لے تہا کول زندگی ڈتی دے ویس ول زندہ رہن سلگے تہاڈے کھاوٹ پینوٹ دا انتظام کیسے ولادی
تاساں انکاری او، جیرھلے تاساں جاتی دے ڈینہ پورے کر گھنوتال او تہا کول موت ڈے ڈیے ول تہا کول قیامت دے ڈینہ اٹھیسے،
ول تاساں حساب کتاب تے جراسزا سلگے ہوں رب سٹیں دے ساہیں پیش تھیو، ہن حیرت تے تعجب نال کافراں توں پچھیا "گئے جواہر علی واضح
دلیلاں دے باوجود تاساں انکار دی جرات کینویں کریندو۔

۳۱ کافراں دے شبہات دا جواب ڈینوٹ دے بعد تھان اللہ دی قوت تخلیق ڈپیں رجوع لے جواہر سٹیں تہاڈے سلگے کائنات
ارضی کول پیدا کیتے اتے جو کچھ اوندے وچ ہے او تہاڈے سلگے ہے تاساں ایس کنوں مادی فائدے چاڈ، ول ایندے وچ سوچ وچار
کرتے خالق دی قدرت تے کاریگری دا اندازہ لاؤ، زمین وچ اساڈے سلگے صرف دنیاوی فائدے ای کیئھی بلکہ ایندے وچ دینی فائدے
وی ہن اتے سامان آخرت وی ہے پرمٹیکیا ہو یا انسان حقیقت دا سچا پونہ بن سگیا۔

استویٰ اصلہ جیں ویلے الی ہووے تال او ندا معنی ارادہ کرن یا توجہ ڈینوٹ ہوندے یعنی زمین کول بناوٹ دے بعد لوں اکھن
ڈپیں توجہ ڈتی تال ستاں اسماناں کول بناں چھوڑیا جہناں وچ نہ کمی بھریت نہ لیکھا د دراڑ لے، یعنی ایجھی کاریگری ڈکھائی، ہس جیندا
کوئی سبواب ای کیئھی، جینویں او ہر شے دا خالق لے اینویں او ہر شے کول جائڈے، زمین اسمان کل کائنات دی کئی چیز وی اوندے علم کنوں
باہر کیئھی۔

۳۲ آدم علیہ السلام دے خلیفہ بناوٹ دی خبر فرشتیاں کول تخلیق آدم کنوں پہلے ڈتی گئی ہئی، خلیفہ، حلفت کنوں بٹے جیندا معنی ہے
پچھوں، خلیفہ صفت مشبہ دا صیغہ لے جیندا معنی ہے پچھوں آوٹن والا یا نائب جو کہیں دے پچھوں یا غیر موجودگی وچ او ندا لکھ کرے، ظاہر

ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾
 قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾ قَالَ

سکھائے اللہ سب سے ”آدم کوں ناں سبھ شہیں دے ول پیش کیتا اونکوں فرشتیاں تے، پس آکھیا ڈسوتاں میکوں ناں انہاں شہیں دے جیکر تاں سچا دل آکھن لگے ہر عیب کنوں پاک توں ہیں کچھ علم کینھی اسکوں مگر جہانیں اسکوں ڈسے بیشک توں

لے جواتھاں اللہ دا خلیفہ مراد لے، توئیں جو اللہ سبیں ہر جاتے موجود لے اونکوں خلیفہ یا نائب بناوٹ دی لوڑ کینھی پر بندیاں کوں لوڑ لے، اللہ سبیں توئیں انہاندی پہنچ کینھی تاہوں درمیان وچ ہک ایچھے واسطے دی لوڑ مہی جیر ہا رب سبیں کنوں فیض گھنے تے بندیاں کوں ڈیوے، اوہو رب سبیں دا خلیفہ ہے۔

اللہ سبیں آدم علیہ السلام کوں خلیفہ بناوٹ سانگے فرشتیاں کنوں نہ پچھیا نہ مشورہ گھدا بلکہ انہاں کوں ڈسیا ہا تے فرشتیاں دا سوال وی نہ اعتراض ہا نہ اٹیک اتے نہ اولاد آدم نہال کہیں قسم دا حمد بلکہ محض پچھن ہا جیندے وچ تعجب دا اظہار ہا۔ اتے اولاد آدم دے بارے فتنہ قسادے خون خرابہ کرن ڈا نظریہ فرشتیاں نے جنت تے قیاس کرتے قائم کیتا ہا۔ زمین تے پہلے جن آباد ہن تے انہاں جبرہا زمین وچ قسادے خون خرابہ کیتا ہا، فرشتے اونکوں ڈیکھ چکے ہن تہاں انہاں قیاس کیتا جو خلیفہ بنوٹ والے دی اولاد وی شیت اینویں ہوے۔
 نسج۔ یعنی اسان فرشتیاں دا ایہو کم لے جو اسان یکا تہیڈی پاکی پولوں، تعریف کروں، شکر ادا کروں، نقدس۔ کہیں دے اوصاف کمالیہ بیان کرن، تسبیح وچ عیباں دی نفی اتے تقدیس وچ صفات دا اثبات لے مطلب لے ہے جو اسان فرشتیاں وچ گناہ دی نہلت لے نہ مادہ لے، اساڈے وچ نہ غضب لے نہ کاؤر، نہ شہوت نہ وڈائی نہ حد، جیکر ایہیں توں اسکوں خلافت ڈے ڈیوئیں اسان کنوں تہیڈی زمین گندی نہ تھیے فرشتیاں دا لے آکھن نہ فخر تے وڈائی دے کاٹ نہ ہا بلکہ لے وی محض نیاز مندی دے پاروں ہا جینویں ہک نوکر لپے مالک کوں آکھدے جوئیں تاں لے کم جیندے دے لیندے پیو اوچگی طرح لے کم نہ کریگے، میں جو تہاڈا پاپناں ہاں ہر ویلے خدمت سانگے تیار ہاں لے خدمت دی تاں میڈے دے چالاڈ، بالکل اینویں فرشتیں آکھیا ہا پر اللہ سبیں ولدا ڈتا جو میں تہاڈی عبادت تے انسان دی نافرمانی کوں چنگی طرح چاٹلاں، لیکن دلادی اونکوں خلیفہ بناوٹ وچ ہک راز ہے جیکوں تاں نوھے چاٹدے تہاڈے وچ تے اوندے وچ فرق لے میں کان او خلافت دا زیادہ حقدار لے، تاں عابد ہو او عالم ہوے، عابد سانگے میت دا حراب لوڑیندے تے عالم سانگے خلافت دا تخت تہاڈی عبادت جبری لے انہاندی عبادت اختیار ہی ہوے۔ پس ایہا وجہ لے جو خلافت صرف انسان دا حق لے۔

۳۶ فرشتیاں دے سوال دا اجمالی جواب پہلی آیت وچ ڈے ڈتا گئے ہن انہاں کوں دلا مطمئن کرن سانگے حضرت آدم علیہ السلام دی ایس برتری دا علمی ثبوت ڈتا ویندے، اللہ سبیں تے حضرت آدم علیہ السلام دی فطرت وچ علم دی استعداد تے قوت رکھ ڈتی مہی اتے انہاں ایس فطرتی قوت دے پاروں انہاں شہیں دے خواص، ماہیات تے اوصاف بیان کر ڈتے، ایس سانگے حضرت آدم علیہ السلام دی لے فوقیت انہاندی فطرت تے جبلت دے کان مہی عرض کہ حضرت آدم علیہ السلام دا علم ہر شے کوں شامل ہا کئی شے ایچھی نہ مہی جیندا علم آپ سبیں کوں نہ ہا، تفسیر روح البیان وچ ہے جو آدم علیہ السلام کوں سب لکھ لوپولیندا علم ہا اتے ہک ہزار نمبر لے آپ ماہرین مگر جملے ذراعت

يَا دَاوُدُ اَنْذِرْهُمْ بِاسْمِ يَهِيْمٍ فَلَمَّا اَنْبَاَهُمْ بِاسْمِ يَهِيْمٍ قَالَ الْمَرَاَقِلُ لَكُمْ اِنِّي اَعْلَمُ
غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿۳۳﴾

ای علم والائے حکمت والا ہیں اللہ اکھیلے آدم ڈساؤ انہاں کوں انہاں شہیں دے ناں ول جڈاں آدم ڈساؤ تا فرشتیاں کوں ناں
انہاندے، تاں اللہ سئیں اکھیا، کیا اکھیا ناں ہم میں تہا کوں جو میں چچی طرح جانڈاں نکلیاں ہو یاں شہیں اسماناں تے زمین دیاں اتے
میں جانڈاں جیرہا کجھ تہاں ظاہر کریندے او اتے جیرہا کجھ تہاں لکیندے ہاوے ۳۳

کم کوں آپ نے پسند کیا ۔

ول اے سبھے شہیں فرشتیاں دے اگوں رکھ تے پچھیا گیا جو جیکر تہاں جانڈاں انہاں شہیں دے صرت ناں ای ڈس ڈیو لو فرشتیاں
نے اپنے عجبتے گھٹ علمی دا اعتراف کر گھدا تے اکھینے اساکوں تاں صرت او ہے شہیں معلوم ہن جیرہیاں تیں اساکوں ڈسین
جیرہیاں شہیں اسادی قوت تے استعلا کنوں باہر ہن انہاند علم اساکوں کینھی ۔ ایں آیت وچ اکھیا گئے جو کامل حمد او کر سگدے جیرہاں
اللہ سئیں دے ناں تے صفات کنوں واقف ہووے اتے پوری طرح شکروی اوہو کر سگدے جیرہا اوندی نعمتاں دی خبر رکھیندے ہووے
اے فرشتو، تہاں لا علم تھی کر ایں آدم علیہ السلام دا مقابلہ کنیویں کر سگدے ۔

۳۳ فرشتیاں نے اپنی عاجزی دا اقرار کیا مگر اے نہ اکھیا جو اساکوں تاں علم گھٹ ڈتا گئے تے آدم کوں زیادہ بلکہ اے اکھیا جو اساکوں
وچ اتلے ای علم رکھن دی طاقت ہی جتلتی اساکوں ڈتے بیشک تیرڈا کئی کم دی حکمت کنوں خالی کینھی

۳۴ جس دیلے فرشتیاں نے اپنی کم علمی دا اعتراف کر گھدا تاں اللہ سئیں نے ول آدم علیہ السلام کوں اکھیا جو ہن تہاں انہاں کوں انہاں
شہیں دے ناں ڈساؤ، آدم علیہ السلام نے تھولی جہیں دیر وچ سبھ ناں ڈساؤ تے انبا باب افعال لے، تھولے جہیں وقت وچ ڈھگ
کم کر گھن لے وی ہک معجزہ ہے نہ تاں پہوں ساری شہیں دے ناں ڈساؤں سانگے دی کافی ویلا چھیدا لے، تفسیر روح البیان وچ ہے جو
اول دینہ سبھ فرشتیاں دی عبادت حضرت آدم سئیں دا غلط سنن ہل ۔ جس دیلے فرشتیاں کوں آدم علیہ السلام دا علمی کمال معلوم تھی گیا
تاں ول رب سئیں اکھیا جو میں تہا کوں اکھیا نہ ہم جو زمین اسمان دے وچالے ہر کجھی گالھ کوں میں جانڈاں ۔ ایں واقعے کنوں پتہ لگدے
جو فرشتے آدم علیہ السلام دے علم غیب کنوں آگاہ تھی گئے ہن، اتے ایں علم آدم کنوں اللہ سئیں دا علم وی نشا بر تھی گیا، اتھوں پتہ لگا جو
نبیاں دا کمال رب سئیں دے کمال دا مظہر ہے ۔

اللہ سئیں اکھیلے فرشتو! میں تہا ڈی ہر ظاہری گالھ تے چھپے خیال کوں جانڈاں، ظاہر تاں تہاں لے کیتے جو انسان زمین وچ
فساد کر لے، قتل کر لے تے اسان تیرڈی تسبیح تے تعریف کریندوں لیکن تہا ڈے دل وچ لے ہا جو اسان کنوں ددھ ہا کئی نیس تھی
سگدا، نہ تجرے وچ نہ علم وچ مگر علم آدم دے اگوں تہا کوں اپنی کم علمی دا اعتراف کرنا پئے گیا ۔

۳۵ فرشتیاں کوں سجدے دا حکم، انہاندی عاجزی تے نیا رندی دا اظہار اتے حضرت آدم علیہ السلام دی انہاں تے برتری ثابت
کرن سگے ڈتا گیا، سجدے کنوں مراد سجدہ شرعی لے، جیکر سجدے دے لغوی معنی مراد گھدے گئے تاں کئی فتیاں دے دروا تھی دین
آدم علیہ السلام کوں سجدہ کرن دا حکم فرشتیاں ناں خاص لے، سجدہ ڈو قسم لے، سجدہ عبادت تے سجدہ تعظیمی سجدہ عبادت سولے اللہ

وَاذْقُنَا لِمَلِكَةٍ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلِسَ ۖ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ
 مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ۝۳۴ وَقُلْنَا يَا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ
 شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظَّٰلِمِيْنَ ۝۳۵ فَازْلَمَهُمَا الشَّيْطٰنُ
 عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ لَّكُمْ فِى
 الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ۝۳۶ فَلَقِيَ اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهِ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ

اتے جہاں اسان حکم ڈتا فرشتیاں

کون جو سجدہ کرو آدم کوں تاں سبھنا میں سجدہ کیتا سو ابلیس دے اول انکار کیتا تے وڈا ائی کیتس اتے تھی گیا او کافراں وچ ۳۴
 اتے اسان آکھیاں اے آدم، رہو تساں اتے تہاڈی تربیت ایں جنت وچ اتے ڈو میں کھاؤ ایں کنوں جتلا چاہو، جتھوں چاہو اتے
 نہ نیڑے وںچا ہے ایں وں دے نہ تاں تھی ویسوا پنا تھی وںچا وں دلے سٹے ول تھڑکا ڈتا ڈو میں کون شیطان نے تاں کڈھ ڈتا گیا وڈا
 کون آتھوں جتھاں او رہندے ہن ول اسان آکھیا تے لہو تساں ہک ڈو جھ دے دشمن ہو سو، اتے تہاڈے سانگے ہے زمین وچ ہن
 تے نفع چا وں ہک ویلے تیں سٹے ول سکھ گھدیاں آدم نے اپنے رب کنوں کجھ گالھیں تاں اللہ نے اوندی توبہ قبول کر گھدی بے

میں دے کہیں ہے کون کرٹن شرک اے حرام اے، ہر نی نے ایں کنوں منع کیتے مگر سجدہ تعظیمی پہلے نبیاں دے زمانے
 وچ جائز اسلام نے آکرا میں سجدہ تعظیمی کون وی حرام قرار ڈے ڈتے۔

سبھ فرشتیاں نے اللہ میں دے حکم دی تعمیل کیتی تے آدم علیہ السلام کون سجدہ کیتا پر ابلیس اکڑ گیا اپنی عبادت تے
 شیطانی توجہ دی بھنگ دے نئے وچ وڈائی کرٹن لگا اتے اپنے آپ کول آدم علیہ السلام کنوں ددھ سمجھن لگا اتے سجدہ کرٹن کول
 انکار کر ڈتس

نئے شجرہ بارے مختلف روایتاں ہن پر میڈے نزدیک شجرہ تو مراد بی بی حوا بیٹن ہن۔ شجرہ کول وں ایں سانگے آکھیا گئے جو ہن اپنی نسل دی
 افزائش واسب ہون دے اتے تربیت نسل انسانی دی افزائش واسب ہے اتے جنت وچ مڑتے تربیت کا ملاپ اوندے تقدس دے برعکاس ہے
 ”شجرہ نسب“ فازدھما تے فاخر جھما میں جالھ تے ویل ہن وں خانہ دانی منسوب ہندی لکھے باوجود ہن آیت کول لیل نبین جیکر شجرہ کول مراد کنکر تے تاں ائی تلاوت ہن کی
 اتے نہ ای اول وں دے نشا بر کرٹن دی کئی لوڑ ہئی ”تفسیر کبیر“

اول وں بارے چار روایتاں ہن (۱) کنز نمک، گندم، ہئی، تفسیر عزیزی، روح البیان (۲) انگور، مظہری، روح البیان
 (۳) انجیر، با، عزیزی (۴) کئی ایجھا پھل، جنید سے کھا وں نال رفع حاجت دی لوڑ پئے دیندی ہئی جنت کول پاک رکھن سانگے ایں
 کول ورتن کنوں منع کیتا گیا۔

سٹے آدم علیہ السلام نال شیطان کو بغض تاں مٹھ لا دا، او ہمیشہ ایں تاک وچ رہ گیا جو کہیں طرح میں آدم علیہ السلام کنوں بدلہ گھنا اوڑک

إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۳۷﴾ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى
فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۳۸﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا

شک اور ہوئے تو یہ قبول کر ڈالا تے ہوں رحم کر ڈالا ۳۷ اسان آکھیا ہر ونجو جنت کنوں سبھ ول جیکر آوے تاں کنیں میڈے
دولوں ہدایت تاں جیرھا تا بعداری کرے میڈی ہدایت دی نہ خون ہو سے انہاں تے اتے نہ اوغین تھیں ۳۸ اتے جنہاں کفر

اول آدم تے خوا علیہا السلام کوں بہکاوٹن شروع کر ڈاتے کوڑیاں قساں کھا کھاتے انہاں کوں لے یقین ڈوا ڈتس جو جیرھے وٹ کھاوٹن
کنوں تہا کوں منع کیتا گئے ایندی خاصیت لے ہے جو جیرھا اینکوں کھاوے چاتاں او نہ کڈا ہیں مر سے، نہ اول کوں کبھ لگے اتے نہ ترہیم او
ہمیشہ جنت وچ رہے، جس ویلے شیطان ڈٹھا جو آدم علیہ السلام کنوں اللہ سٹیں دی واضح تے صریح نہی دی مخالفت ممکن کینھی تاں دل
اول نے تاویل لے ڈوسی جو تہا کوں تاں ایں خاص وٹ کنوں روکیا گئے ایندی جنس کنوں منع کینھی کیتا گیا، تاں آدم علیہ السلام تے
بی بی حوا سین نے اول وٹ دے ہم جنس پے وٹ دا پھل کھا دا ہا۔ اکلام من غیر التی اشیر الیہ قلہ یت ولاد النہی واقعا علی جمیع
جنسہا تاں ایلیس غرہ یا لظاہر قرطبی

اتھاں ہک شبہ دل وچ کھلکدے جو آدم علیہ السلام نے اللہ سٹیں دی نافرمانی کینوی کیتی؟ کیا انبیاء علیہم السلام کنوں دی گناہ
تھی سبکدے؟ علامہ قرطبی فرمیدن انہم معصومون من الصغائر کھلا کعصمتہم من الکبائر اجمعہا یعنی انبیاء کلام وڈے گناہاں
توں دی اینویں پاک ہوئد جنویں چھوٹے گناہاں توں پاک ہوئد، ایندی وجہ لے ہے جو اساکوں نبیاں دی مطلق پیروی دا حکم ڈتا گئے
اسوہ حسنہ دی پیروی نال مال جیکر اہیں انہاں توں کمی گنا تھے تاں اساکوں انہاں سے ایں گناہ دی وی نمود با اللہ لازمی پیروی کرنی ہو
ایں طرح ہدایت داساں انتقام کھنڈ پٹڈ ویسے۔ اصل حقیقت لے ہے جو معصیت یعنی گناہ تے غلطی وچ فرق لے، آدم علیہ السلام کنوں معصیت
دا صدور نہ تھیا ہا بلکہ انہاں کوں لغزش تھی ہئی او تھراک گئے ہٹن۔ گناہ یا نافرمانی لے ہے جو نیت تے ارادے نال اللہ سٹیں دے حکم کوں
ٹھکر ڈتا ونجے، ایجھی گالھ انبیاء علیہم السلام کنوں محال لے، جیکر اہیں بھل چک وچ کئی ایجھا کم تھی ونجے جیرھا جو بظاہر ہیں
حکم الہی دے خلاف ہووے تاں اونکوں نہ گناہ آکھیا و ہندے اتے نہ لے گالھ عصمت انبیاء دے خلاف لے۔

ایکھ اللہ سٹیں نبیاں کوں بھل چک تے قائم نہیں رہن ڈیندا جیکر لغزش دا تعلق ہووے احکام نال تاں وحی دے سبب
انہاں کوں اطلاع ڈے کراہیں اوندی تلائی کرا ڈتی ویندی لے جیکر اہیں اوںدا تعلق انہاں دی ذات نال ہووے تاں اوندی تلائی تو بہ تلا
نال کرا ڈتی ویندی لے، غرضیکہ اتھاں آدم علیہ السلام کنوں بھل چک تھی گئی ہئی ایندے وچ انہاں دی نیت تے ارادے دا کوئی دخل کیتا ہا خود اللہ
سٹیں سورہ لہ وچ ایندی تصدیق فرما ڈتی لے فسی ولسہ نجد لہ عزما یعنی حضرت آدم سٹیں بھل گئے ہن انہاں جان بچھ تے اینویں
نہ کیتا ہا۔

بہر حال اللہ سٹیں آکھیا جو تاں ہٹن اتھاں نو ہے رہ سبکدے، ایں ممنوعہ وٹ نے تہا ڈے اندر ایجھیاں شہیں پیدا کر ڈتن
جو جنت جہانم دے نشا برکٹن دی جا کینھی، انہاں شہیں دے نشا برکٹن سانگے مناسب جازین لے لہذا ہٹن تاں اڈا ہیں چلنے ونجو
انہاں اعرا من نفسانہ وچوں ہک بعض تے حد لے جیرھا جو دشمنی دا رنج لے ڈو جھا میں حکمت کاٹ تخلیق آدم تھی ہئی اوںدا اتقا ضالے ہا جو

بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ يٰٓبَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا
نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ۝
وَأَمْنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا

کیتے اتے کوڑا کیے اساڈی آیتاں کول اوہے دوزخی ہوسن اوہے ہمیشہ اوندے وچ رہن سکے اے یعقوب دے پتر ویا دکر و میڈی
اونعت جیہی جو تہاڈے اتے کیتی ہئی اتے پورا کرو تاں میڈے مال کیتا ہو یا وعدہ تے میں پورا کریاں تہاڈے مال کیتے ہوئے
وعدے کول اتے صرف میں کنوں ای ڈریئے کرو سکے اتے ایمان گھن اوڈاں کتاب تے جیہی نازل کیتی اے، اے تصدیق کرنیدی
اے اوندی جو تاں کینس ہے اتے نہ تھی وچو تاں سبیل پہلے منکر اوندے اتے نہ گھنوتاں میڈی آیتاں دے بدلے تھولا جیہاں مل

تاں ہن زمین وچ و پنج تے خلافت دے فرائض سنبھالو، اتھاہیں تہاڈے بال بچے تھیں، اتھاہیں زندگی گذر لین تے ول اساڈی نعمتاں
توں فائدہ چسین۔

۲۲ توہیں جو لے ہک بھل چک ہی مگر آدم علیہ السلام نے اینکوں پہوں محسوس کیتا تے اللہ سٹیں دے اگوں پہوں مددیں روندے رہیے
بعض روایات دے مطابق حضرت آدم سٹیں مسلسل ترائے سو روہیاں تیں روندے رہ گئے بن اوڑک اللہ سٹیں کول ترس آگیا، بنی روایت
اے جو جبرائیل علیہ السلام کول ترس آیا تے اللہ سٹیں دی بارگاہ وچ حضرت آدم سٹیں دی سفارش کیتس تاں آدم سٹیں کول کچھ کلمے الہام فرمائے
گئے ہن، تفسیر عزیز تے تفسیر روح البیان وچ بحوالہ طبرانی، مستدرک حاکم، بیہقی تے ابوالنعم حضرت عمر فاروق تے حضرت علی رضی اللہ عنہما دی روایت
دے بموجب او دعائیہ کلمے لے ہن لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ اسئلک بحق محمد ان تغفر لی۔ ابن منذری روایت وچ کلمات لے ہن
اللہم انی اسئلک بجاہ محمد عبدک وکرمک علیک ان تغفر لی خطیئتی۔ جیہیں ویلے آدم علیہ السلام نے حضور علیہ السلام دے
ویلے تال توہی کیتی تاں اللہ سٹیں نے انہاندی توبہ کول قبول کر گھدا۔

۲۳ تے لہہ وچن داحکم ڈو واری ڈتا بگئے ہک بھلن دے بعد تے ڈو جھ توبہ قبول تھیون دے بعد پہلا حکم تال لغزش دے پاروں ناہنگی
دا اظہار، اتے ڈو جھ حکم حقیقت وچ منصب خلافت سنبھالن سنگے ہا، مطلب اے ہے جو تاں ہن زمین وچ رہو تہاڈی نسل ودھسے، میں
بنیاں تے رسولاں کول بھیجیاں جہاں انہاندی پیروی کیتی او آخرت وچ بے خوف وخطر ہوسن اتے نہ انہاں کول پہلے عملاں پھچوں کہیں طرح
دا پچھاوا ہو، اے پیروکاراں سانگے خوشخبری لے۔

۲۴ پہلے مومن تے پیروکار لوکاں سانگے انعامات دا بیان کر ڈتا بگئے تے ہن کافراں کاٹ عذاب دا ذکر لے اتے آکھیا گئے جو اساڈی
ہدایت کول دل نال نہ مینے اتے اساڈی نشانی، کہیں کتاب یا پیغمبر یا دینی گالھ دا زبان نال انکار کر لے یا اوں تے عمل نہ کر لے یا انہاں حکماں
وچ سوچ وچار نہ کر لے او ہمیشہ دوزخ دی بھا وچ سڑدارہ ویسے اتھوں او کڈا میں نہ نکل سکے۔

۲۵ اسرائیل عبرانی زبان دالفظ لے جیندا معنی لے عبد اللہ یعنی اللہ دا بندہ، اسرائیل حضرت یعقوب دالقب لے، اتے انہاندی اولاد
یہودیوں کول بنی اسرائیل آکھیا ویندے، بنی اسرائیلیاں کول خصوصی خطاب وچ حکمت لے ہے جو عرب وچ انہاں کول ہک خاص مقام حاصل

قَلِيلًا وَإِيَّاي فَاتَّقُونِ ﴿٣١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾

لے صرف میں کنوں ای ڈریا کروں گے ۱ تے نہ ملاؤ تہاں حق کوں رے کوڑ دے اتے نہ کاو حق کوں دل تہاں چنگی طرح چاڈے ہو گئے

۱، چار ہزار درمیاں تیں نبوت واسطہ میں قوم وچ رہیا، ہزاراں نبی انہاں وچ آئے جس کاٹ علم و حکمت وچ کئی قوم انہاندے برابر نہ ہئی، کئی لوکاں تاں لے شرط وی رکھی ہئی جو جیکر یہود دے علماء اسلام کوں قبول کر گھدا تاں اسان دی ایمان گھن اوسوں میں سبوں قرآن نے خاص طور تے یہودیاں کوں اسلام تے ایمان گھن آوٹ دی دعوت ڈتی تاں جو انہاں کوں ڈیکھ تے نہاں لوکاں سنگے ایمان گھن آوٹ دارستہ صاف تھی وچے، اس تفصیل دی کہ بئی حکمت لے وی تھی سبکی لے جو ملت اسلامیہ عبرت پکڑے، یہودیاں داعروج تے دلال تہاڈے سامہیں ہے جیکر ایمں اللہ تے اللہ دے رسول دی اطاعت کریندے رہو تاں عزت، عظمت، حکومت تہاڈے آگوں با نہاں پدمی کھڑی ہوئے، جیکر سرکشی کتو دے تاں یہودیاں داحال تہاڈے سامہیں ہے۔

یہودیاں کوں نعمتاں یاد ڈیواوٹ دے بعد انہاں کوں آکھیاں گئے جو تہاں اپنا وعدہ پورا کرو تے میں اپنا وعدہ پورا کریا پہلے جیلے وچ عہد دی امانت ٹال ڈیں لے اتے ڈو جھے وچ مفعول ڈیں، تاں معنی لے تھیے جو تہاں او وعدہ پورا کرو جیرہاں میں تہاں کنوں گھدا تاں میں او وعدہ پورا کریاں جیرہاں اپنے کرم نال تہاڈے نال کیتا ہ۔

۲، تفسیر خازن وچ ہے جو لے آیت کعب بن اشرف تے نہاں یہودی علماناں تے سرداراں دے بارے وچ نازل تھی ہئی، لے لوک اپنی قوم دے ان پڑھ لوکاں توں پیسے وی گھندے ہن تے انہاندی پیداوار وچ دی انہاندی حصہ مقرر ہوندا، انہاں کوں ہر دیلے لے دھڑکا لگا رہندا جو جیکر ایں تورات وچ موجود حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم دی تعریف کنوں لے لوک واقف تھی گئے تاں دل لے مسلمان تھی دین تے اساڈی روزگار مرتج دیلے۔

آیات وچچن دا مطلب لے کینھی جو تھو لے مل وچ میڈیاں آیتاں نہ وچچ بلکہ منہ منگیا مل گھتو، مقصد لے ہے جو حق گالھ کوں نہ بدلو جھانویں جو تہا کوں ملن والا مال پائی بندای کیوں نہ تھی وچچے حق گالھ تے ڈٹ وچچو، ساری کائنات دے خزانے حق گالھ دا مل میں تھی بلکہ ۳، ایں آیت وچ یہودیاں کوں ڈو جھے لوکاں کوں بدراہ کرن توں روکیا گئے یہودی ایں کریندے ہن جو جنہاں لوکاں کوں تورات داتھولا جہاں علم ہوندا اتے تورات وچ بیان کیتیاں گیاں حضور علیہ السلام دیاں وصفان انہاں کوں معلوم تھی گیاں ہن تاں یہودی انہاندے دلال وچ شہادت پیدا کرتے انہاں کوں یقین ڈیویندے ہن جو لے وصفان تے لے علامتاں حضور علیہ السلام دیاں کینھی ایجھے لوکاں دا ایمان گھن آوٹ داعیرہ تھولا جہاں امکان تشارب تھیندا ادنکوں لے ختم کر ڈیندے ہن۔ یادول جیرہے لوک اصلوں جاہل ہن انہاں کنوں لے یہودی علماء حق گالھ لکا گھندے ہن تاں جو لے امینوں اندھارے وچ رہن اتے ایمان دی دولت نال جھولیاں نہ بھر سگن۔ چھیکڑ وچ تنبیہ کیتی گئی لے جو یہودی حق گالھ کوں لکا تے لوکاں کوں گمراہ پے کریندن حالانکہ لے یہودی تہاں چنگی طرح چاڈو جو خلق خدا کوں گمراہ کرن کتا وڈا جرم لے اتے ایندی سزا کتنی سخت لے۔

۴، تفسیر روح البیان وچ ہے جو علمائے یہود انہاں غریب یہودیاں کوں جنہاں کنوں کئی مال ملن دی امید نہ ہوندی ہئی انہاں کوں چوری چھپے آہدے ہن جو تہاں نبی آخر الزماں صلی اللہ علیہ وسلم تے ایمان گھن آو تے لے سچے تے اللہ دے آخری نبی ہن اتے مالدار یہودیاں کوں جنہاں کنوں مال ملدا انہاں کوں آہدے ہن جو حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام وچ نبی آخر الزماں ہونوٹ دیاں کچھ علامتاں تاں ہن اتے

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿۲۳﴾ أَمَّا مَرُّونَ النَّاسِ بِالْبِرِّ
وَتَلْسُونَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَعْقِلُونَ ﴿۲۴﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ
وَالصَّلَاةِ ۚ إِنَّهَا كَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿۲۵﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقَاوَرِبِهِمْ
وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿۲۶﴾ يٰبَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَإِنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۲۷﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا

اتے قائم کرو نماز اتے ڈتی کرو زکوٰۃ اتے رکوع کرو رکوع کرٹ والیں نال، کیا تاں حکم ڈیند و لوکاں کوں نیکی دا اتے بھلا ڈیند واپٹے
آپ کوں، اتے تاں پڑھ دے ہو کتاب کیا تہا کوں عقل کینھی ۲۴ اتے مدد گھنو میرا اتے نماز نال اتے بیشک او نماز باری لے
پر عاجزی کرٹ والیاں تے باری کینھی ۲۵ جیرھ لوک یقین کریندن جو او ملن ولے ہن اپنے رب نال اتے اوہوں ڈیوں ول چٹن
والے ہن نہ لے یعقوب دے پتر و یاد کرو میڈی اونعت جیرھ میں تہا ڈے اتے کیتی ہئی اتے میں فضیلت ڈتی ہئی تہا کوں سارے
جہان والیاں تے ۲۶ اتے ڈرو اوں ڈینہ کنوں جہاں نہ بدلہ ڈے یگے کئی شخص کہیں دا کجھ دی، اتے نہ قبول کیتی ویسے

کچھ کینھی، ایں سانگے جلدی نہ کرو اساکوں ذرا سوچ و جا کر کرٹ ڈیو، اصل وچ انہاں کوں ڈر ہا جو لے لوک جیکر ایں مسلمان ہتی گئے تاں وٹ ساڈی
آمدنی مرتجح ویسے۔

یہودی علماء کچھ لوکاں کوں آہرے ہن جو تاں مسلمان ہتی دنجواتے کچھ کوں منہ کریندے ہن تاہوں اللہ سیس انہاں کوں ایں ڈورخی
پالیسی توں منہ فرمائے، یعنی ڈو جھیں کوں چنگائی دا اکھن تے خود اگریز کرٹ ایں بارے جا جاتے تو ریت وچ وی تاں پڑھئے جو جیرھاشخص
ڈو جھیاں کوں نصیحت کرے تے خود اوندے اتے عمل نہ کرے اوہوں برا تے وڈے سخت عذاب دامتھی ہے۔

۲۷ یہودی صدیاں توں اخلاقی بیماریاں وچ گھریئے ہوئے ہن، اسلام قبول کرٹ دے بعد انہاں برائیاں توں مکیم نکلن انہاں سانگے
مشکل ہا ایں واسطے انہاں کوں لے رستہ ڈیسا گئے جو تاں نماز پڑھو تے صبر کرو تہا ڈیالسیجھ مشکلاں حل تھی وین۔

۲۸ عربی وچ لفظ ظن شک تے یقین ڈو ہاں معنیاں وچ استعمال تھیندے، العرب قد تسمی الیقین ظنا و الشک ظنا (ابن جریر)
پر انتھان ظن یقین دے معنی وچ لے ابن جریر قرطبی یعنی انہاں کوں لے یقین ہا جو او اپنے رب نال ملن ولے ہن، کہیں کم تے آمادہ کرٹ
سانگے ڈو ای محرک ہوندن ہک امید تے ہیا خوف، ملقوار بہم وچ امید ہے جو او اپنے ہر بان رب کنیں وین اتے الیہ راجعون وچ خوف
لے یعنی ذہن وچ قیامت دے ڈینہہ دا منظر آویندے یعنی ترغیب وی ہے تے ترہیب وی ہے

۲۹ پہلے یہودیاں کوں وعدہ پورا کرٹ دا حکم ڈیا گیا ہا اتے ہن انہاں کوں ہیاں نعمتاں گنوا تے سب کنوں وڈی نعمت ڈیہیں
دھیان ڈیو یا گئے جو میں تہا کوں سچے جہان والیاں تے فضیلت اتے وڈائی بخشی ہئی، یہودیاں دی لے فضیلت انہاندے اپنے دور

وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۴۸﴾ وَإِذْ نَجَّيْنَاهُ
 مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكَ وَيَسْلَوْنَ نِسَاءَكَ كُفْرًا
 كَفًى ذَلِكُمْ بِلَاءٌ مِّنْ رَبِّكَ عَظِيمٌ ﴿۴۹﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا
 آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿۵۰﴾ وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ

اوں سانگے سفارش اتے نہ گھدا ویسے اوں کنوں معاوضہ اتے نہ انہاندی مدد کیتی ویسے ۴۸ اتے جڈاں بچا گھدا ہا اسان تہا کوں
 فرعونیاں کنوں جو ڈیندے ہن تہا کوں سخت تکلیف، کوہنڈے ہن تہا ڈے پتریاں کوں اتے زندہ رہن ڈیندے ہن تہا ڈیں ترمیمتیں کوں
 اتے ایندے وچ ازماش ہی تہا ڈے رب دی طرفوں وڈی ۴۹ اتے جڈاں بچا ڈتا اسان تہا ڈے سانگے دریا کوں اتے بچا گھدا
 اسان تہا کوں اتے غرق کر ڈتا اسان فرعونیاں کوں اتے تاں بڑیکھدے پئے ہا وے ۵۰ اتے یاد کرو جڈاں اسان وعدہ کیتا

۴۸ میں محمد وہی، چار ہزار سال میں نبوت یہودیاں وچ رہی ہئی اتے علم و فضل کاٹ اپنے ہم عصر سمجھائیں تو ماں اتے انہاں کو فضیلت
 حاصل ہئی باقی تو ماں شرک وچ مبتلا تھی گئیاں ہن مگر یہودی اچن تیں شرک توں بچنے ہوئے ہن پر بعد وچ ہوئے ہوئے اے یہودی
 دی شرک کرن لگ پئے حتیٰ کہ جبریل آخری نبی حضور اکرم سیں تشریف گھن آئے تاں اوں ویلے اے یہودی مکمل طور تے مشرک
 تھی چکے ہن، انہاں کوں لے آکھیا جو تاں وڈے پیو دے پتر ہو اتے شرک کنوں بچ تے اپنی برتری کوں قائم رکھو۔
 ۴۹ دنیا وچ جرم دی سزا کنوں بچن سانگے جتنے وی ذرائع وریتے دیندن این جاتے انہاندی نفی کر ڈتی گئی جو لے ذرائع اتھا
 کم نہ آسگن، یہودیاں وچ ہر قسم دیاں برائیاں جڑ پکڑ گئیاں ہن انہاندا خیال ہا جو ایہ دنیاوی حربے آخرت وچ وی استعمال کرتے
 اسان بچ دسیوں پر انہاں تے لے گالھ تشار کر ڈتی گئی جو لے سبھ ذرائع آخرت وچ تہا ڈے کم نہ آسگن معتزلہ نے ایس آیت
 توں مطلق شفاعت دی نفی مراد گھدی اے حالانکہ اتھاں مطلق شفاعت دی نفی کینھی بلکہ شفاعت قہری دی نفی اے یہودیاں
 دے تصور شفاعت دی نفی اے، یاد لے نفی کافراں تے مشرکاں نال خاص لے کیوں جو انہاندے حق وچ کہیں طرح دی وی
 شفاعت قبول نہ کیتی ویسے۔

۵۰ یہودیاں تے لے پہلا العام لے، فرعون دی قوم حاکم ہئی اتے لے نبی اسرائیل "یہودی" محکوم ہن، ایں واسطے فرعون
 یہودیاں کوں پکڑتے گھن دیندے ہن اتے مفت وچ انہاں کنوں بیگار گھندے ہن اتے وڈی محنت تے مشقت والے کم کار
 انہاں کنوں کرویندے ہن، ایندے علاوہ دی فرعونی انہاں کوں طرح طرح دیاں جسمانی تکلیقاں ڈیندے ہن، اتے ایں کنوں ودھ
 تے یہودیاں سانگے روحانی تکلیف لے ہئی جو فرعونی یہودیاں دے پتریاں کوں پکڑتے کوہنڈے ہن اتے انہاں دیاں ہتھیاں کوں زندہ
 رہن ڈیندے ہن، جبریل او جوان تھندیاں ہن تاذیر دوستی فرعونی انہاں کوں لونڈیاں بنا گھندے ہن، بنی اسرائیل دے بالاکو
 کوہنڈی دی وجہ لے ہی جو فرعون لے سٹ گھدا جو اللہ سیں حضرت ابراہیم علیہ السلام دے نال وعدہ فرمایا ہا جو تیری اولاد وچوں اوں

لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَقَوْمِ اذْكُمُ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمْ

موسیٰؑ نال چالھی رات دا اول بٹا گھدا تاں کے ٹکوں 'معبود' اوندے پچھوں اتے تاں وڈے ظالم ہاوے ۵۱ ول اسال معاف کر ڈتا تاں کوں ایندے پچھوں تاں جو تاں شکر کرن والے تھی و نچو اتے جیڈاں ڈتی اماں موسیٰؑ علیہ السلام کوں کتاب اتے سچ کوڑیج فرق کرن دی قوت تاں جو تاں سدھی راہ تے اونچو ۵۲ اتے جیڈاں آکھیاں موسیٰؑ علیہ السلام اپنی قوم کوں لے میڈی قوم بیشک تاں ظلم

دیے تیں نبی تے بادشاہ پیدا تھیندے رہن جے تیں میڈا پھیکڑی نبی حضور سئیں نہ آوین، ایں اطلاع کاں فرعون نے یہوئیاں دے ہالاں کوں اپنی حکومت سانگے خطرہ محسوس کیتا تے یہودیوں دے گھراں وچ جنم والے ہالاں کو قتل کرن شروع کر ڈتا ۵۴ لے وڈیجھا انعام لے، البحر توں مراد بحر قزقم لے ویز کران البحر هو بحر القلزم 'قرطبی' موسیٰؑ علیہ السلام دی تبلیغ اتے دعوت داعیں دیلے فرعونیاں تے کئی اثر نہ تھیا، تے ایڈوں بنی اسرائیل تے فرعونیاں دے مظالم حد توں ودھ گئے تاں اللہ سئیں دے حکم مطابق موسیٰؑ علیہ السلام اپنی قوم دے نال راتوں رات ہجرت کرتے چلے گئے، پچھوں فرعون وی اپنا بک وڈا لشکر تیار کرتے دھرک پمدے، جس دیلے بنی اسرائیل ڈٹھا جو اگوں دریا لے، پچھوں فرعون دی فوج لے، ایڈوں اوڈوں پہاڑن تاں او گھرا گئے، حضرت موسیٰؑ علیہ السلام اللہ سئیں دے حکم مطابق اپنی سوئی دریا وچ ماری تاں بارہاں رستے بن گئے، بنی اسرائیل آرام نال دریا پار کرتے وادی سینا وچ پہنچ گئے، ایڈوں فرعون اپنے لشکر نال اتھاں پنا تاں دریا کوں سکا ڈیکھ تے اپنے گھوڑے دریا میں پا ڈتے جس دیلے سبھو لشکر ادھ دریا وچ پنا تاں اللہ دے حکم نال پانی ویرہ پیا اتے سبھ فرعونیاں دریا وچ پٹ گئے فرعونیاں دے پٹن واما شاہیہودیوں اپنی اکھاں نال ڈٹھا

۵۵ لے تریجھا انعام لے حضرت موسیٰؑ علیہ السلام اپنے سوتر حضرت ہارون علیہ السلام کو اپنا نائب بناتے خود تورات کتاب گھنٹا گئے کوہ طور تے گئے، اتھاں انہاں کو چالھی راتوں لگ گیاں، ایڈوں منافق سامری سونے دے زیور گھمارتے ہک کٹا چاٹنایا اتے جبرائیل علیہ السلام دے گھوڑے دے پیراں دی مٹی اوندے وچ چا پائس تاں او کٹا پوٹن لگ پیا، حضرت مجاہد فرمیندن جو اوں کٹے دے ڈڈھ وچ ایجھ پوٹ بنائے گئے ہن جو جیڈاں اوندے وچ ہوا ویدی مٹی تاں اوندے وچوں کٹے دی اواز نکلی مٹی۔ "قرطبی" سامری تے یہودیوں کوں آکھیا جو لے تہا ڈار ب ہے تاں ایندی پو جا کر و، تاں یہودی اوں کٹے کوں معبود سمجھ تے اوندی پو جا کر ن لگ پے، حضرت ہارون علیہ السلام انہاں کوں ڈا ڈھارو کیا پر او نہ رکھے، تاں اللہ سئیں فرمایا لے یہودیو تاں شرک کرتے اپنے آپ تے ظلم کیتے، سب کنوں وڈا ظلم شرک لے اتے تاں مشرک وڈے ظالم او۔

۵۶ لے چوتھا انعام لے، تاں شرک کیتے چھیدا تاں ایہا جو توبہ دے دروازے تہا ڈے اتے بند کر ڈتے و نجن پر تہا کوں معاف کر ڈتا گئے جو تاں شکر گزار بندے بن و نچو، کتاب توں مراد تورات اتے فرقان توں مراد معجزے ہن جنہاں کاں طہق

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾
وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ
سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ
الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ
السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ

تساں پاک شہیں چوں جبرہیاں اسان تہا کون ڈتن، اتے انہاں یہودیوں اسان تے کئی ظلم نہیں کیتا بلکہ او اپنی جان تے آپ ظلم
پئے کریدے ہن ۵۷۔ اتے جڈاں اسان حکم ڈتا یہیہہ وچو تساں اس وستی وچ ول کھاؤ تساں ایس کنوں جتھوں چاہو تے
جتنا چاہو اتے اندر پہرے دروازے کنوں سر جھکاتے اتے اکھدے وچا ہے بخش ڈے اسان بخش ڈیوں تہا ڈے
قصور اتے اسان ودھیک ڈیندوں نیک لوکاں کوں سنلے ول ڈاڈا تالماں ہئی گالھ نال جو اکھیا گیا ہا انہاں کوں تے تساں
بھیجا انہاں تالماں تے عذاب اسمان کنوں ایس گالھوں جو اونا فرماں کریدے ہن ۵۸۔ اتے جڈاں پانی پئی تھاسکی ہئی موسیٰ علیہ السلام

۵۹۔ یہودیوں اللہ سئیں دی نعمتاں دا شکرا دانہ کیتا تاں اللہ شیں دا کجھ وی نہ وچیا بلکہ انہاں اپنا آپ دا نقصان کیتا، کجھ
مفسرین لکھدن جو بنی اسرائیلیاں کوں لے حکم ڈتا گیا ہا جو او من و سلوی اتنا ہی جمع کرن جتنا کھا سگن، مستقبل سانگے جمع نہ کرن پر
اور حص تے لاپرچ کرٹن بلگ پئے اتے من و سلوی کٹھا کرٹن شروع کر ڈتا ایس طرح انہاں اللہ شیں دے حکم دی نافرمانی کیتی اتے اپنے
آپ تے ظلم کیتا یعنی اس نعمت کنوں بعد وچ او محروم تھی گئے ہن، من و سلوی دا نزول رک گیا ہا۔

۶۰۔ جبرہیہ وستی وچ یہودیوں کوں پہن ڈا حکم ڈتا گیا ہا اوں وستی دے بارے اختلاف لے جو کیرھی وستی ہئی کجھ اکھدن جو قرمتہ
کنوں مراد بیت المقدس دا شہر ہے تاں ول لے واقعہ حضرت یوشع علیہ السلام دے دور دا ہو سے کیوں جو موسیٰ علیہ السلام وادی تہہ
وچ فوت تھی گئے ہن اتے اول ویلے بنی اسرائیلیاں دی قید دا زمانہ وی بک گیا ہا حضرت موسیٰ علیہ السلام دی وفات بعد حضرت یوشع
علیہ السلام انہاں کو تہہ وچوں کڈھ تے بیت المقدس گھن گئے ہن اتے وادخلوا الباب توں مراد وی بیت المقدس دا دروازہ لے
جبرہا جو ہن وی موجود ہے جینا تاں حطہ یا باب القبه ہے اتے مسیت وچ آؤن والے ہن دروازے کنوں لنگھ تے آئین
اتھوں یعنی اس دروازے کنوں لنگھن کون بخشش دا سبب سمجھدن۔

کجھ علما رآدن جو اس وستی توں مراد اریجاد دی وستی لے، لے وستی بیت المقدس شہر دے نیڑے ہئی، اتھاں عالقہ
قوم رہندی ہئی اتے بنی اسرائیلیاں دے لشکر کوں حضرت یوشع دی قیادت وچ آندا ڈیکھ تے ڈرتے خوف کنوں وستی
خال کرتے بھج گئی ہئی اتے ڈھگ سارا ان پانی تے میوے مغزیاں چھوڑ گئی ہئی، ایس روایت دے بیان کرن والے علما

بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَا عَشَرَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَكُلُّ أَنْاسٍ مَشْرِبَهُمْ
 كُلُوا وَشَرِبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۝۱۰ وَإِذْ قُلْتُمْ يُوسَىٰ
 لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْتَبِئُ الْأَرْضُ
 مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلَهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي
 هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ اهْبِطْ مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
 الذِّلَّةُ وَالْمُسْكِنَةُ

نے اپنی قوم سانگے تاں اسان آکھیا ماروا پٹی سوٹی پھرتے تاں ہوں ویلے دیہہ پئے اوں پتھر کنوں بارہاں چٹے، بیشک سناچاں
 گھدا لوکاں اپنا اپنا گھاٹ، کھاوتے پیو اللہ سیس دے ڈتے ہوئے رزق وچوں اتے نہ تھیوو زمین وچ فساد بچاؤ
 والے سناچے اتے یاد کرو جڈاں تسان آکھیا ہاے موسیٰ اسان صبر نہیں کر سگدے کہے کھاچے تے بس تسان دعا کرو اسانڈے سانگے
 اپنے رب کنوں کدھے ساڈے کیتے او جینکوں زمین کھدیندی اے، مثلاً "ساگ اتے کھکھڑی اتے کرناک اتے مورھی اتے
 وصل، حضرت موسیٰ آکھیا جو کیا تسان گھنن چہند داو شے جیرھی درجے وچ گھٹ لے بدلے وچ چنگی شے دے، ونج رہو
 کہیں شہر وچ بیشک تہا کوں تہاڈی لٹوری ہر شے مل ویلے اتے ملط کر ڈتی گئی انہاں تے ذلت تے غربت اتے مستحق تھی گئے

آہن جو دروازے توں مراد دی ہس اریجا کستی دا دروازہ ہے کیونکہ جو بیت المقدس دی میت "اقصی" تے حطہ دروازہ
 حضرت سلیمان علیہ السلام دے زمانے وچ بنیا مارچ موسیٰ علیہ السلام دے دور وچ نہ لے میت ہئی اتے نہ لے دروازہ ہا ول ایس
 دروازے کنوں پہنڈا معنی عجیب جیہاں لگدے۔

اے واقعہ حضرت موسیٰ علیہ السلام دی زندگی دلا لے اتے زمانہ تیہہ وچ قید تھیون دا زمانہ لے، جیں ویلے قید وچوں
 انہاں کو رہائی ملی تاں ول لے قوم اریجا وچ چلی گئی جتھاں انہاں کوں ہر شے کھاوٹ پیوٹ دی مہلت ڈے ڈتی گئی۔
 مسجد ا۔ لغوی معنی مراد لے یعنی اریجا دی فتح تے تکبر تے وڈائی نہ کرو بلکہ عاجزی تے بھکائی مال ایس وستی وچ پیہہ وچ
 اللہ سیس تہاڈیاں سجھے خطا داں معاف کر ڈیلے پر نہدے ویلے حطہ لازمی آکھدے وچو تاں میں تہاڈے درجے دی ددھا
 ڈیساں۔

سناچے بنی اسرائیلیاں وچوں جیرھے نامزدان تے غلط قسم دے لوک ہن انہاں اللہ سیس دے ڈیئے ہوئے لفظاں
 کوں مذاق تے پرچ والے لفظاں وچ بدل ڈتا، اتے حطہ دی جاو تے حطہ آکھن بگ پئے "قرطبی" ابن کثیر "لفظی مخالفت یعنی

وَبَاءُ وَبَغْضٍ مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
 النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٩١﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
 وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّبِيَّانَ مَن آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا

اللہ دے غضب دے، اے ایں گالھوں ہا جو اوائل کار کر نیدے ہن اللہ دی آیتاں دا اتے قتل کرنیدے ہن نبیاں کوں بے قصوہ
 اے ایں گالھوں ہا جو اوائل کار ہن اتے حدکوں ودھ دیندے ہن سچے بیشک اولوک جو ایمان والے ہن اتے اولوک جو یہودی
 اتے صابی ہن جو کھئی وی ایمان گھن آئے اللہ تے اتے قیامت دے ڈینہہ تے اتے چنگے عمل کیتے نے انہاں سانگے اجر

لفظ کوں بدلن دے نال نال علی طور وی انہاں مخالفت کیتی اتے جھک تے دچن دی بجائے اکڑتے سقی وچ پیٹھے، انہاں وی نافرمانی
 دے پاروں اللہ سیں انہاں تے طاعون دی بیماری بھیج ڈتی اتے اے عذاب انہاں تے انہاں دی مسلسل نافرمانی دے سبب بھیجا
 گیا ہا، "کبیر، الو السعد"

۳۷ اے واقعہ وی میدان تیہہ وچ نشا برتھیا ہا، ستویں انعام من وسلوی دے بعد اے اکھٹاں انعام لے جیہلے بنی اسرائیلیاں کوں
 تریہہ لگی تاں انہاں موسیٰ علیہ السلام کنوں پانی دماطلہ کتیا آپ سیں نے اپنی سوٹی پھرتے ماری تاں بارہاں چٹھے وینہہ نکھتے، وادی تیہہ
 وچ بنی اسرائیلیاں دے بارہاں قبیلے قید ہن اتے انہاں قبائلیاں دی آپس وچ ان ٹن ہئی ایں سانگے ہر قبیلے کوں انجوا پنج چشمہ ڈے
 ڈتا گیا تاں جو آپس وچ پانی پیوٹن تے لڑتے پوون۔

حضرت موسیٰ علیہ السلام دی سوٹی "عصا" ہک جنتی دن آس دی لکڑی ہئی، اے سوٹی آدم علیہ السلام جنت وچوں اپنے
 نال چا آئے ہن دلا اے سوٹی حضرت شعیب علیہ السلام کنے ہئی، حضرت موسیٰ علیہ السلام حضرت شعیب علیہ السلام دیاں بکریاں چرنیدے
 ہن تاہوں لے سوٹی انہاں کوں مل گئی، اے سوٹی آپ سیں دے قدر برابر یعنی ڈاڑھ مٹھ لمبی ہئی اتے پیانے وانگوں اتوں ڈوشتاں نکھتیاں
 ہوئیاں ہن جو رات دے اندھارے وچ بلدیاں ہن، ہیں سوٹی نال آپ بکریاں سانگے پتروں جھیندے ہن تے سہارا دی لاکھڑے
 ہن، دریا قنزم دی ہیں سوٹی دے لگن نال سک گیا ہا، اتے ایہا سوٹی ٹانگ بٹن تے جادو گراں دے نالگاں کوں کھا گئی ہئی ابن کثیر
 روح المعانی "جیرھے پتھر وچوں چٹھے وڑھے ہن کچھ علما آہن جو اے اوہو پتھر جیرھا موسیٰ علیہ السلام دے کپڑے چاتے بھیج گیا ہا،
 جبرائیل علیہ السلام دے اکھٹن تے آپ نے اوں پتھر کوں تھیلے وچ سنبھال تے رکھیا ہويا ہا، کچھ آہن جو اے پتھر وی جنتی ماتے آدم
 علیہ السلام اپنے نال چا آئے ہن اتے شعیب علیہ السلام کنوں موسیٰ علیہ السلام کوں ملیا ہا اے پتھر سنگ مرمر دا ہا ہک گز لمبا تے ہک
 گز چوڑا ہا، کچھ علما مثلاً حضرت حن بصری تے وہب ابن منیہ فرمیندن جو عام پتھر ہا اتے ایہا گالھ صحیح لے "تفسیر عزیزی" روح البیان
 ۳۷ اے واقعہ وی وادی تیہہ وچ پیش آیا ہا جیس ویلے بنی اسرائیلیاں دا ہک قسم دا کئی سال تو نٹریں کھا جا کھاوٹن نال
 منہ بھر گیا تاں انہاں موسیٰ علیہ السلام کوں عرض کیتا جو تساں اللہ سیں دے اگوں درخواست کرو جو اواساکوں و نکو دئی دے
 کھاچے ڈیوے جتنوں جو سزیاں اتے کڑنک وغیرہ ہے، اصل وچ جیس ویلے وادی تیہہ وچ یہودیاں دے بارہاں قبیلے

فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَإِذَا أَخَذْنَا
مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ
مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ

ہے انہاں دے رب دے میٹھے، اتے میں خوف انہاں تے اتے نہ او مخموم تھیں ۶۲ اتے یاد کرو جیڈاں گھداں اسال تساں
کتوں وعدہ پکا، اتے کھڑکتیا تہاڈے اتے طور کوں، پکڑ گھنوجو اسال تہا کوں ڈتے قابو، اتے یاد کرو او احکام جیرے
ایندے وچ ہن تاں جو تساں پرہیز گار تھی وچو، ول منہ چا پھیریا تساں ایندے بعد، جیکر نہ ہوندا اللہ و فضل تے اوندی رحمت
تہاڈے اتے تاں تساں ضرور نقصان چاؤں والیں وچوں ہوندے ۶۳ اتے تساں چنگی طرح چاڈے او انہاں کو جنہاں

بھگدے ودے ہن تاں اللہ سیس انہاں دے طبقاتی فرق کوں ختم کرتے مساوات قائم کر ڈتی ہئی، اتھاں سیجھ بکو جہیں ہن نہ
کئی وڈا ہا اتے نہ کہیں چھوٹے دا تصور ہا، دیس، کھاچا، رہن دیاں جامیں سیجھ بکو جہاں ہن، یہودیاں کوں اے مساوات بھلی نہ
لگیدی ہئی تاہوں انہاں سبزیاں تے کرٹنک وغیرہ کھاؤں دا اظہار کیتا ہا۔ ایندے پچھوں اصل وچ انہاں دے طبقاتی
ذہن کم پیا کریندا ہا جو زمیناں ہو سن ہل و ہین، کئی وڈیرا تے چوہد ری بیٹے اتے کئی رہک تے مزیرع — موسیٰ علیہ السلام
کوں تعجب تھیاتے دل انہاں کوں اکھیو لے جو من و سلوی جہیں بہترین تے اعلیٰ کھاچے دے وٹپ وچ تساں اے کھکھڑیاں والیں
تے حقوم وصل پٹے منگدو؛ جیکر تہا کوں انہاں شہیں دی لوڑ اے تاں ول وچو کہیں شہر وچ وچ رہو تہا کوں تہاڈے مطلب دی ہر شے
مل دیے مسل اللہ سیس دی نافرمانی پاروں بنی اسرائیلیاں تے ہمیش سائے ذلت تے عزیت تھوپ ڈتی گئی، دنیا وچ اے قوم جتھاں وی
رہے خوار تے محتج رہے جیکر کئی مالدار ہو سن تاں لکھنے منجے باقی سیجھ کنجے تے مفلس ہو سن، اتے ذلالت تے رسوائی انہاں کوں
انہاندی نافرمانی تے نبیاں کوں قتل کرن دی سزا وچ ڈتی گئی اے، اللہ سیس یاں آیتاں کوں کوڑا آکھن تے نبیاں کوں قتل کرن انہاندی
عادت ہئی گئی ہئی ایں کاں انہاں کوں طبقاتی کشمکش وچ مبتلا کر ڈتا گیا ہا۔ بیضاوی، ابو السعود۔

۶۴ حضرت موسیٰ علیہ السلام دی امت، حضرت عیسیٰ علیہ السلام دی امت اتے صائبین دا گروہ انہاں لوکاں کوں اہل کتاب
وچ بٹیا دیندے، ابن کثیر ہر گروہ اپنے اپنے لقب تے ناں تے وڈائی کریندا ہا اتے اپنے اپنے انتساب کوں نجات تے بخشش
دا سبب سمجھدے ہن، پر اللہ سیس فرمایا جو صرت یہودی، عیسائی یا صابی ہونڈ ناں بخشش نہ تھیے؛ بخشش دے لائق اوہو سے
جیندے عمل چنگے ہو سن تے اللہ سیس دے مقبول رسولان تے اتے قیامت دے ڈینہہ تے جیندا لکھاتے سچا ایمان ہو سے، کہیں
کوں مثالتے کہیں ہی کوں نہ مثالتے کامل ایمان دی نہیں بلکہ ضعیف ایمان دی دلیل اے

یہودی تے عیسائی بھالویں آخرت دے ڈینہہ تے ایمان رکھندے ہن پر انہاں دے تصور آخرت قرآن دے تصور آخرت

كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٩٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّبَيْنِ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً
لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٩٦﴾ وَاذْقَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبُحُوا بَقَرَةً قَالُوا
أَتَذْبَحُونََهَا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٩٧﴾ قَالُوا دَعْ لَنَا دَبَّكَ

نافرمانی کیستی سبھی تہاڑے وچوں چھن چھن دے ڈینہہ دی ول اسان حکم ڈتا ہا انہاں کول تھی وچو تساں بھولوں پھیسے ہوئے
۹۵ ول اسان بنا ڈتا ایس سزا کول عبرت انہاں کیسے جیرھے جو ایس زمانے وچ موجود ہن اتے جیرھے بعد وچ آون والے
ہن اتے اے نصیحت ہے پرہیزگاراں سانگے ۹۶ اتے جڈاں آکھیا موسیٰ علیہ السلام اپنی قوم کول جو اللہ شمس حکم ڈیندے
تہا کول جو تساں کو نہو ہک گناں، انہاں آکھیا کیا تساں اسان دے نال مذاق کریندو، آپ شمس آکھیا میں پناہ منگداں اللہ
کنوں جو میں تھی وچاں جا ہلاں وچوں ۹۷ آکھن لگے دعاء منگو اسان دے سانگے اپنے رب کنوں جو اوڈے اسان کول کجھی لے

کنوں بالکل نو لیکل ہاتا ہوں لے وضاحت کر ڈتی گئی جو آخرت وچ کہیں قوم یا قبیلے دی اجارہ داری نہ ہوے بلکہ اتھاں صرف پکا
سچا ایمان اتے چنگے عمل کم اوتن۔

۹۵ بنی اسرائیل جیرھے صاعٹہ دی آواز سٹ تے مر گئے تاں حضرت موسیٰ علیہ السلام دی دعاء تے انہاں کول اللہ شمس ولا زندہ کر
ڈتا پر یہودی ولا دی تورات کول منہ وچ جیل جت کرن لگے اتے اوندے احکامات تے عمل کرن توں صاف انکار کر ڈتا تاں اللہ شمس
طور پہاڑ کول اکھیر تے انہاں دے سر اڈے اتوں کھڑا ڈتا، بنی اسرائیلی چار مربع کوس وچ کھنڈیے ہوئے ہن اتے طور کول وی
اتنا ہی درگھیر ڈتا گیا ہا اتے انہاں کول آکھیا گیا جیکر تساں تورات کول نہ منیا تاں اے پہاڑ تہاڑے سر اڈے سٹ ڈتا ویلے ڈر کنوں
یہودیاں تورات تے عمل کرن دا وعدہ کیتا۔ اتھاں ہک شبہ پیدا تھیندے جو دین وچ تاں جیر تے زبردستی کینھی ول یہودیاں دے ملن تے
پہاڑ کھڑا کر تے انہاں کول تورات تے عمل کرن سانگے مجبور کیوں کیتا گیا؟ ایند اجواب اے ہے جو ابتداء اسلام قبول کرن سانگے کہیں تے زور نہ بر
اصلوں منع لے البتہ جیرھے کئی اپنی خوشی نال دین قبول کر گئے ول اوندے بعد جیکر کئی دینی احکامات دے نال بغاوت کرے تاں لے بغاوت
برداشت نہیں کیتی ویندی، بنی اسرائیلی پہلے ہی اسلام قبول کر چکے ہن تے ہن او اپنے دستور یعنی تورات دے خلاف بغاوت پئے کریندے
ہن ایس سانگے زبردستی انہاں کول رات تے عمل کرن تے مجبور کیتا گیا ہا۔

۹۶ چھن چھن دا ڈینہہ پھیسے دے شکار کرن توں منع کر ڈتا گیا تاں انہاں جیلہ بہانہ کرتے دریا دے کنارے وڈے وڈے کھڈے
کھڈے ہن، مچھیاں کنارے تے جیرھے آون ہا تاں او پانی کھڈے وچ لوڑھ ڈیندے ہن، مچھیاں دی کھڈے وچ آویندیاں
ہن جنہاں کول او پکڑ گندے ہن اللہ شمس کول انہاں دی ایس حرکت تے کاوڑ آئی تاں انہاں کول عبرت ناک سزا ڈتی گئی۔ لے
واقعہ حضرت داؤد علیہ السلام دے دمانے وچ پیش آیا ہا، جنہاں اسرائیلیاں دا لے واقعہ لے او سمندر دے کنارے ہک ایلہ نال دی کتی
وچ رہندے ہن، کبیر، روح المعانی

۹۷ بنی اسرائیلیاں کول سزا لے ڈتی گئی تھی جو انہاں دیاں شکلاں مسخ کر ڈتیاں گئیاں ہن انہاں کول بھولوں بنا ڈتا گیا ہا اتے

یَبِّينَ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ
فَاعْمَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٩٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْثُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٩٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا
هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشْبَهُ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿١٠٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذُلُّ لَهَا تُشِيرُ إِلَى الرِّضِ وَلَا تَسْقَى مِنَ الْحَرْثِ مُسَلَّمَةً لَا شَيْءَ فِيهَا قَالُوا

او گاہ، موسیٰ علیہ السلام آکھیا اللہ شیئ فرمیدے او گاہاں بے نہ ہڈی اتے نہ گاہی بلکہ درمیانی عمر دی ہووے، تاں تساں او
کرو جو تہا کوں حکم دتا گئے روئے آکھن لگے دعا منگو تساں اپنے رب کنوں جوڑے اساکوں کیجھا رنگ ہووے اذند، موسیٰ
علیہ السلام آکھیا اللہ شیئ فرمیدے او گاہاں ہووے پہلی تے رنگ اذند تیکھا ہووے جوڑ بیکھن والیں کوں چنگاں لگے آکھن لگے غانگو
اساڈے سانگے اپنے رب کنوں جو شاہر کرے اساکوں کجھی ہووے او، بیشک اساڈے اکوں تاں ہو جیہاں گنویں بن اتے اسان
جیکر اللہ چاہے تاں اونکوں ضرور لیجھ گھنوں سچے موسیٰ علیہ السلام آکھیا اللہ شیئ فرمیدے او گاہاں جیں کنوں نہ محنت گھدی گئی
ہووے، نہ زمین وچ ہلاں تے جتی ہووے نہ کھواں تے وٹھی ہووے، اذکوں کئی عیب تے داغ نہ ہووے، آکھن لگے ہن تساں

ترتیبجے ڈینہہ اوسجھے مرگے ہن، اللہ شیئ فرمے جواں سزا کوں اسان موجودہ لوکیں اتے آون والی نسلاں کیتے عبرت بنا ڈتے تاں
جواو لوک ایں واقعے کوں یاد کرتے اللہ کنوں ڈر دے ہن اتے لے واقعہ پر ہیز گاراں سانگے ہک نصیحت لے جواو اللہ شیئ دے احکامات
دی زیادہ پابندی کرن

۶۷۵ بنی اسرائیلیاں کوں اللہ شیئ گاہاں کو نہنن دا حکم دتا پر او لوک اپنی خباثت دے پاروں ایں حکم کوں مذاق سمجھدے رہ گئے
اتے ٹال مٹول کریندیں چالی سال گزار ڈتے، مفسرین لکھدن جوا نہاں کوں گاہاں کو نہنن دا حکم ایں سانگے دتا گیا ہا جو بنی اسرائیل دے ہک
شخص کوں جنیداناں عابیل دے اتے وڈا مالدار اوں کوں اوندے سوترے ورثے دے لاپچ وچ قتل کر ڈتا ہا کیوں جو عابیل آو ترک ہا
سویے شور پچ گیا اتے قاتل خود مدعی بن تے حضرت موسیٰ علیہ السلام دی خدمت وچ حاضر تھی گیا، موسیٰ علیہ السلام اللہ شیئ کنوں حکم گھن
تے آکھیا جو تساں گاہاں کو نہنن اتے اوندے گوشت واکھی ٹکڑا مقتول دے جسم کوں لتوتاں اوچی پوسے اتے قاتل دا پتہ ڈس ڈیسے علامہ
ابن کثیر لکھدن جو لے روایت بنی اسرائیل دیاں کتاباں وچوں نقل کیتی گئی لے اسان ایکوں نہ سچا آکھدوں نہ کوڑا سمجھدوں اتے
نہ اعتماد کریندوں۔ گاہاں کو نہنن دا سن تے بنی اسرائیلی آکھن لگے جو لے موسیٰ نبی تساں اساڈے تال مذاق کریندو؟ اساکوں قاتل
دا پتہ ڈسو، تساں ہٹ کر ڈاک وچ اساکوں بے وقوف پئے بیٹھدو، حضرت موسیٰ علیہ السلام آکھیا اللہ دی پناہ اللہ دے احکام دی
تبلیغ وچ پچ ہٹ تاں جہولاں دا کم لے، میں نبی ہاں بیہودہ گالھ مہا ڈتوں نبی معصوم ہوندن۔

النَّجْتِ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّعَيْتُمْ
فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٤٢﴾

میچ ڈسے، دل انہاں کٹھا اول گال کول اتے اوکو نہنٹ ولے نہن سائے اتے جٹاں قتل کیتا ہا تاں ہک شخص کول دل تاں
ہک پئے تے الزام پئے لیندے ہا وے اتے اللہ ظاہر کرٹ والا ہا جو کجھ تاں پئے لکیندے ہا وے

۶۹ انتھال وی بنی اسرائیلیاں دا ٹال مٹول لے، اصل وچ اوگاں کو نہنٹ نہ چہندے ہن اینکوں ہک مقدس جالور سمجھدے
ہن اتے موسیٰ علیہ السلام تے ایمان گھن آون کنوں پہلے مصروح گال دی پوجا کریندے ہن تاہوں او پکیاں وات ہن، پچھن لگے جو
گال کجھی ہوسے پڑھی یا دجھی ہا تاں انہاں کول حکم ڈتا گیا جو گال نہ پڑھی ہو وے اتے نہ گالی بلکہ ڈندے ہو وے، پھیکن وچ
انہاں کول تہنہ کیتی گئی جو سوال جواب کرٹ دی بجائے او سوکر وجیندا تہا کول حکم ڈتا گئے۔
۷۰ جسیں ویلے اسرائیلیاں کول گال دی عمر بارے اطمینان تھی گیا تاں دل انہاں رنگ دا سوال کر ڈتا جو رنگ کجھا
ہو وے اللہ شمس فرمایا جو تیکھانے گہرا پلارنگ ہو وے، ایجھا وی نہ ہو وے جیرھا ڈیکھیں بُرا لگے بلکہ ایجھا سو ہٹا ہو وے جو
ڈیکھن والے اول کول ڈیکھ تے خوشی محسوس کرٹ۔ جیرھے رنگ داوی پتہ لگ گیا تاں دل بئی خباثت انہاں لے کیتی آکھن لگے
جو این رنگ دیاں گنتویں تاں ڈھبگ ہن، لہذا این رنگ والی گال کول نشا بر کر ڈیو، دل دل پچھن ٹال گال دی گول وچ دیر پئی
تھیندی ہئی تاں انہاں کول اپنی غلطی دا احساس تھیا تاں آکھن لگے جو انشاء اللہ ہن اسال گال لبھ گھنوں، حدیث شریف وچ جے حکایتیں
لے لوک انشاء اللہ نہ آکھدے تاں کڈا ہن وی گال گولن وچ کامیاب نہ تھی سگدے "قرطبی، مدارک"

۷۱ بنی اسرائیلیاں کول گال کو نہنٹ دا حکم ملیا ہا، اوکئی وی گال کو نہنٹ ڈیندے تاں قاتل دا پتہ لگ وے جیہاں او ڈھل
گس کرٹ لگے تاں حکم وی سخت توں سخت ملدا گیا۔ حضرت عبداللہ ابن عباس فرمیندن جو جیکر پہلے حکم تے کئی وی گال گھن تے ذبح کر دیندے
تاں انہاں داکم بن وے جیہاں "روح المعانی" پراس ڈھل گس دا نتیجہ لے نکھتا جو گال وی انہاں کو مخصوص کو نہنٹ پئی اتے اوند
مل وی انہاں کو ڈھبگ ڈیوٹا پئے گیا، حالانکہ اول دور وچ گال دا عام مل ترائے دینا یعنی ساڈھے ست روپے ہا تے انہاں
کول ہن گال دے بدلے گال دی کھل سونے نال بھرتے ڈیوٹا پئے گئی، جیرھے انہاں کول کئی وا نہ لدھی تاں آکھن لگے جو
ہن بے نشانیاں معلوم تھی گن ہن اسال گال کو نہنٹوں، انہاں گال کٹھی تاں ہئی پروڈی مشکل نال۔

۷۲ حاشیہ ۶۸ دے مطابق لے اول واقعے دا پہلا حصہ ہے جینکوں بعد وچ ذکر کیتا گئے اتے ڈو جی تفسیر دے مطابق
لے مستقل واقعے جیرھا پہلے واقعے دے پچھوں تھیا ہا یعنی قتل الزام تاں ہک ڈو جھے تے پئے لیندے اتے اصل قاتل
کول تاں لکاوٹ دی کوشش پئے کریندو پر اللہ شمس قاتل کول نشا بر کرٹ دا ارادہ کر چکے، تاں گال کو نہنٹ اتے اوند
گوشت اول مقتول دے جسم کول لٹوول ڈیکھو اللہ شمس کینویں مڑے کول زندہ کریندے، لے واقعہ تہا ڈے سوچ وچار
کرٹ مانگے وی ہے اتے لے نشانی وی ہے جو قیامت دے ڈنہہ وی اللہ شمس امینویں مردیں کول جیویے

۷۳ بنی اسرائیلیاں کول چہیدا ہا جو او پچھلیاں نعمتاں۔ خوشخبریاں تے معافیاں تے نرم دل تھی وے بنج ہا پر انہاں

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي

اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقُقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يَلْعَنُونَ مِنْ بَعْدِ مَا عَقِلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

۳۲ تاں اسان اکھیا جو مارو ایں مقتول کوں کہاں دے کہیں ٹکڑے نال اینیوں جو بندے اللہ شیں مردی کوں اتے او ڈکھندے تہا کوں اپنیاں نشانیاں تاں جو تاساں سمجھ و پنجو، ول سخت تھی گئے تہا ڈے دل ایندے بعد جینویں جو پتھرن یا اول کنوں وی سخت اتے پتھراں وچوں تاں ایجھے بن جنہاں وچوں و نہدیاں بن نہراں اتے انہاں وچوں ایجھے وی بن جیرھے چرہ سج ویندن اتے دہندے انہاں وچوں پائی اتے انہاں وچوں ایجھے دی بن جیرھے دھے پوندن اللہ دے ڈر کنوں اتے کیہنئی اللہ غافل تہاڈے کماں توں ۳۳ اے مسلمانو! کیا تاساں امید رکھیندو جو اے "یہودی" ایمان گھن اوں تہا ڈے نال حالانکہ انہاں وچ ہک گروہ ایجھا جو سٹڈا اللہ دے کلام کوں ول تبدیل کر ڈیندا اونچوں چنگی طرح سمجھن دے بعد جان بچھ تے ۳۴ اتے جڈاں ملدے بن

دل ولا سخت تھی گئے پتھرو انگوں، بلکہ پتھر کنوں وی سخت، حالانکہ پتھراں تے ہیاں جمادات وچ ہک قسم دا شعور بسیط ہوندے جیس کاں انہا کوں خوشی، غمی، محبت، دشمنی محسوس تھیندی اے، انہاں پتھراں وچوں نہراں وی و نہدن، چٹھے ٹکدن اتے کئی اللہ دے خوف تے ڈر کنوں دھے پوندن پر انہاندے دل پتھر کنوں وی سخت بن یعنی پتھرو وی بعض ویلے اثر قبول کر گھندن جینویں جو حدیث وچ اے حضور شیں فرمیدن احد جبل یحبنا و یحبہ احد پہاڑ اسا ڈے نال محبت کریندے اتے اسان اوندے نال محبت کریندوں پر اے لوک انہاندے دل تے کجھ وی اثر نہیں تھیندا۔

۳۵ اتھاں خطاب حضور شیں اتے مسلماناں کوں اے مطلب اے جو انہاں یہودیاں دے ایمان گھن اوں دی تاساں امید نہ رکھو، کیوں جو ایں ویلے انہاندے پنج ٹوٹے بن اتے ہر ٹولہ ہک ڈوجھے کنوں ددھ تے خبیث اے، فریق منہم توں مراد او یہودی علماء بن جیرھے حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دے زمانے وچ بن "کبیر" انہاں تورات وچ او عبارتیں بدل ڈیتیاں جنھاں وچ حضور شیں دی تعریف، وصفات تے کمالات دا ذکر اے اتے اے تبدیلی او جان بچھتے کریندے بن

وَإِذْ يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِبَعْضِهِمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا اتَّخَذُوا لَهُمْ سِرًّا
بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٦﴾ أَوَلَا يَعْلَمُونَ
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٤٧﴾ وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ
الْأَمَّانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٤٨﴾

ایمان والیں نال آبد ہے ہن اسان وی ایمان گھن آکوں اتے جیر ہلے کلھے تھیندے ہن ہک ڈوجھے نال تاں آبد سے ہن کیوں گالھ کریندے
انہاں کنوں جو کھول ڈتے تے اللہ تہاڈے آتے، ایں گالھوں تاں او دلیل قائم کرین تہاڈے آتے تہاڈے رب دے ساہیں
کیا تاں کوں اتنی سمجھ وی کینھی ہے کیا اتنا وی نیں چاڈے جو اللہ شیئیں سب کجھ چاڈے جیر ہا کجھ او لکیندن تے جیر ہا کجھ نشا بر کریندن
اتے کجھ انہاں وچوں ان پڑھ ہن نیں چاڈے کتاب کوں سوائے کوڑی امیڈاں دے اتے انہاں کول کجھ کینھی سوا شک و گمان دے ہے

ہے اللہ شیئیں مسلماناں کوں یہودیوں دی ڈوجھی بُری عادت پیا ڈیندے، جو انہاں دی بے دینی اتے تئیں تہج گئی اے
جو انہاں دا ہک ٹولہ کفر تے ایمان کوں ہک معمولی جہیں گالھ سمجھدے، جیر ہلے اے ٹولہ مسلماناں نال ملدے تاں اپنے ایمان کوں
نشا بر کریندے اتے اہدے جو تورات وچ لکھیاں سبھے صفات حضور علیہ السلام تے پوریاں پہندن، پر جیر ہلے کلھے تھیندن تاں دل
ہک ڈوجھے کوں ملامت کریندے ہن اتے انہاں وچوں ہر ہک مکرویندے جو ہن تاں محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی تعریف کینھی کیتی تے نہ
تصدیق کیتی اے۔

یہودیوں دا ڈوجھا ٹولہ مناقال دی زبانی تعریف کوں وی گوارا نہ کریندا اے اتے انہاں کوں کلاھا کرتے سمجھیندا اے جو تاں مسلماناں
دے ساہیں تورات وچ لکھیاں محمد مصطفیٰ شیئیں تعریف تے صفات کیوں بیان کریندے اتے ایجھیاں گالھیں کیوں کریندے وجہاں کاٹ
اسلام دی حقانیت تے صداقت نشا بر تھیندی اے، پتہ ہے ایندہ انجام کیا تھئے؟ جینویں ہن او تہاڈے نال بحثاں کریندن تاں ول تہاڈیں
گالھیں نال تہا کوں ہر لین، تاں منہ چاؤن دے نہ رہ ولسو "روح المعانی"

دل حالی تاں اللہ شیئیں دی بارگاہ وچ اپٹی بے علمی دا عذر کر سگدو، پر ولا اے عذر نہ کر سگدو بلکہ اقبالی مجرم تھی کھر سوا جیدی
سزا دا وی تہا کوں علم اے، اللہ شیئیں فرمیندے اے بے وقوف یہودی میکوں بے خبر سمجھدن، اے لوک مسلمانیں کوں کجھ ڈس بھانویں
نہ ڈس پر میکوں ہر گالھ دا علم ہے، تورات انہاں کول میں بھیجی اے میں اپنے نبی حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم کوں تے مسلمانیں
کوں سبھ کجھ ڈسا ڈیاں "تفسیر کبیر"

تہج تہجھا ٹولہ ان پڑھ لوکاں دا ہا جیر ہا جو اپنے یہودی علماواں کنوں غلط سلاط گالھیں، واقعات، قصے سن کر امیں ہونکوں
اپنا دین سمجھ بیٹھا اے، اے لوک خود تاں تورات نہ پڑھ سگدے ہن ایں سلنگے سٹی ٹانی گالھیں تے ایمان رکھیندے ہن اتے کوڑی
امیدیں دے سہارے او اپنے آپ کوں جنت دا حقدار سمجھدے ہن "روح البیان"

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ
يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ
أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٩٠﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمْسَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً
قُلْ أَخَذْتُ عَهْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٩١﴾ بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٢﴾

ول ہلاکتی اے انہاں سانگے جیسے لکھن کتاب کوں اپنے ہتھان نال، ول اکھن لے اللہ سین دی طرفوں لے، تاں جو گن گھنٹ
اوندے عوض مقولے جہیں دام، ول ہلاکتی لے انہاں سانگے ایں کاں جو لکھیا انہاندے ہتھان اتے ہلاکتی لے انہاں سانگے
ایں کاں جو مال کمڈن سکے اتے انہاں اکھیا اصلوں نہ لگے اسا کوں بھاپر گنتری دے کج ڈیہارے، تاں اکھو اکیا گن
رکھیے تاں اللہ سین کتوں کئی وعدہ تڈاں اللہ سین اصلوں اپنے وعدے دے خلاف نہ کرے، یا امینویں بہتان لیند واللہ
سین تے جیرھا تاں چاندے وی کینھی ہاں جیں کما یا گناہ اتے دیکر گھدا اوں کوں اوندے گناہ ول اوہے دوزخی ہن اوہے
ایکا اوندے وچ رہن سکے

امام فخر الدین رازی سین لکھن جو ایہو جہیں لوک مسلماناں وچ دی ہن، انہاں گمراہ کرن والیں وچوں کجھ علماء دی
ہن جیسے جو رات ڈمینہ قرآن حدیث دی تحریف وچ لگے ہن اتے کجھ اووی ہن جیسے جو چند ٹکیاں دی خاطر اپنا دین ایمان بیچ
پہنن، کاش اسان مسلمان وی اپنی حالت تے غور کروں، دین کوں پڑھوں تے سمجھوں، اپنے خواب خیالیں وچ نہ وڈے ٹھکوں
سکے ہن یہودیوں دے علماء تے خاص لوکاں دے چھوٹے ٹولے دا ذکر لے، انہاں ایں کیتا جو تورات دے کجھ نسخے تیار کرتے
لوکاں وچ وڈے اتے جتھان تورات وچ اللہ سین دی توحید تے حضور نبی سین دی تعریف ہی او جہیں چھوڑ دیاں گیاں
یا انہاں کوں بدل ڈتا ہانے یعنی اصل نال اوندی کئی نسبت ای نہ رہن ڈتی ہانے۔ ول اصل کتاب دے نسخے لکرا ہن تے
لے بدلے مسوئے نسخے تے کتاباں مشرکین عرب وچ وڈا ڈتیاں ہانے، اکھدے ہن جو ڈیکھو لے اللہ دی کتاب لے ایندے وچ
ایں نبی دا کئی ذکر کینھی اتے نہ ایجھی کہیں توحید دا ذکر لے جیجھی مسلمان پیش کریندن "ابن کثیر"

تورات کوں بدلن وچ انہاندے مقصد کئی دین دی خدمت نہ بلکہ انہاں صرف پیہ کماون سانگے لے حرکت کیتی ہی، دولت چاہے
کتنی ہووے پراو آخرت یا دین دے مقابلے وچ اصلوں حقیر تے بے حقیقت ہے، دولت دھن دی حقارت کاں اینکوں تھولا آکھیا

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٦﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ
إِلَّا اللَّهَ قُلُوبًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ
حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٨٧﴾

انے جمیرے ایمان گھن آئے تے کیتے کم چنگیں اوہے جنتی بن اوہے یکا ہیں جنت وچ رہن ۸۶
اتے جڈاں گھداں اسال پکا وعدہ بنی اسرائیل کنوں جو تساں نہ عبادت کراہے سوائے اللہ دے! اتے پیو ماناں چنگاں سلوک
کراہے اتے رشتے دارین نال اتے یتیمیں اتے مسکینیں نال وی اتے اکھاہے لوکاں کوں چنگیاں گالھیں اتے صحیح پڑھاہے نماز کوں
اتے ڈیندے رہو اتے زکوٰۃ، ول منہ چا پھیر یا تساں مگر کج آدمی اتے تساں ہو منہ پھیرٹ والے سہ اتے جڈاں گھداں اسال

گئے۔ ول اللہ وی کتاب وچ اے تبدیلی ایڈا وڈا جرم ہے جو انہاں کوں اس کاٹ ہلاکتی، ذلت تے رسوائی دے لفظاں نال وعیدیں
سنوائی گئی۔ ”روح المعانی“

۸۷۔ یہودیوں دا عقیدہ ہاں بلکہ کھلے عام اوہے بن جو ”یہودیاں دے گنہگاریں کوں دی جہنم دی بھانہ سٹریے“ کیوں جو اسال
اللہ سیں دے لاڈ لے اتے نییاں دی اولاد ہے، اسادی نسل پاک پستیاں وچوں نکھتی لے اس سانگے اللہ سیں دی کجیاں محفوظ رہوں
اللہ سیں حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم کوں فرمایا جو تساں انہاں یہودیاں کوں پچھو کیا تساں اللہ سیں کنوں ایجھا کئی وعدہ گھداں ہویا لے
یا تساں کلمہ توحید اقرار کرتے اللہ سیں نال توحید دا وعدہ کر گھدے، جیکر لے گالھہ تے تاں ول اللہ سیں اپنا وعدہ ضرور پورا کرے
میں اللہ سیں نال توحید دا وعدہ کیتے اللہ سیں اونکو جہنم دی بھانکوں بجاوٹ دا وعدہ کیتے پر یاد رکھو اللہ سیں انہاں یہودیاں نال ایجھا
کئی وعدہ کینھی کیتا، لے لوک امینوں بہتان پدھی وڈن۔

۸۸۔ جلی حرف استدراک لے جو باقبل دی نفی تے مابعد کوں ثابت کریندے ”معالم التنزیل“ اتھوں یہودیاں دی کوڑی امیدیں
تے پائی پھیر پڑتا گئے جو جنویں تساں سمجھ رکھتے تے دل وچ کج امیدیں دا سامان کر رکھتے، گالھہ اس نہ بھتے بلکہ ہر بدکردار کوں اوندی بد
کرداری دی سزا دتی دیے لے آیت مؤمنان کوں شامل کینھی بلکہ صرف مشرکین تے کفار نال متعلق ہے۔

۸۹۔ یہودیاں، کافراں تے مشرکاں کوں سزا سنواوٹ دے بعد پٹن مؤمنان سانگے جنت دی خوشخبری لے جو مؤمن تے نیک
عملان والے ہمیش ہمیش جنت وچ رہن ”روح المعانی“

۹۰۔ اس آیت وچ عقائد، عبادات اتے معاملات مکمل طور تے بیان کر ڈتے گن، عقائد اعمال توں مقدم ہن، اتے اللہ سیں
داحق باقی سبھے حق داراں کنوں پہلے ہے اس سانگے پہلے حقوق اللہ بیان کیتے گن جو تساں صرف اللہ سیں دی عبادت کراہے کہیں
غیر خدا دی عبادت نہ کراہے، مخلوق وچوں پیو ما داحق سب کنوں پہلے ہے تاہوں حکم ڈتے جو ول پیو ما دے نال چنگاں سلوک

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تَخْرُجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ
ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٣﴾ ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ
وَتَخْرُجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَإِنْ يَأْتُواكُمْ أُسْرَىٰ فَدُوهُمُ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجَهُمْ أَفَلَا تُؤْمِنُونَ
بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا
خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا

پکا وعدہ تھا کہ توں جو تہاں اپنیاں دا خون نہ کراہے اتے نہ کڑھلے اپنیاں کوں اپنے گھراں وچوں ول تہاں اقرار دی کیتا
اتے تہاں آپ ای ایندے گواہ ہو سٹھ ول تہاں اوہے ہونا جو بڑن قتل پئے کرنیو واپنیاں کوں اتے تہاں ہاں کڑھ
ڈیندو ہک گروہ کوں انہاندے گھریں وچوں، اتے مدد کرنیو تہاں انہاندے خلافت دشمنان دی گناہ تے ظلم نال اتے
جیکر آون او تہاڈے کوں قیدی بڑن تے تاں انہاں دا فدیہ ادا کرنیو، حالانکہ حرام کیتا گئے تہاڈے اتے انہاں کوں گھراں
وچوں کڑھن کیا تہاں ایمان گھن آندو کتاب دے کچھ جھتے اتے انکار کرنیو کچھ جھتے دا کیا سزا ہے اوندی جو ایجھے کم
کرے تہاڈے وچوں! ایندے سوا جو رسوا ہوئے دنیاوی زندگی وچ اتے قیامت دے ڈینہہ! انہاں کوں سٹ ڈٹاویے
سخت عذاب وچ اتے اللہ سیں بے خبر کینھی اول تو جبر ہا کچھ تہاں کرنیو ہو سٹھ لے اولو کہ بن جنہاں مل گھن گھدی لے

کرو، دل رشتے داریں، یتیمیں تے مسکینیں دا حق لے، اتھاں حق سلوک توں مراد مالی امداد ہے یعنی انہاں لوکاں دی مالی امداد کرو ول
سبھنا میں انسانیں دے حق حقوق دی گالھ کوں صرف ڈولفظاں وچ بیان کر ڈتا گئے جو سبھ لوکاں نال حق اخلاق تے حق سلوک
نال پیش آو، نرم زبان وچ گالھ کرو، ول انہاں کوں مالی تے مدنی عبادت دا حکم ڈتا گئے جو نماز پڑھو تے زکوٰۃ ڈیندے رہو،
جیکر میں تہاں انہاں حکماں دی پابندی نہ کیتی تاں تہاں کوں نجات نہ ملے جیکر قیامت دے ڈینہہ چھٹکارا چند واماں انہاں حکماں دی پابندی
کرو پر انہاں لوکاں پابندی نہ کیتی، شرک تے کفر وچ پھنس گئے حقیقت کنوں منہ پھیرتے ذلت دی دلدل وچ وچ بھاگتے،
لے لوک عزیر علیہ السلام تے اپنے نہاں بزرگاں کوں اللہ سیں دا نائب منن لگ پئے ہن، انہاں انسانی حقوق کوں مٹی وچ لایا
نماز تے زکوٰۃ جہیں عبادت چھوڑ ڈتی، انہاں وچوں تھوڑے جہیں ایجھے لوک ہن جنہاں عہد دی پابندی کیتی ہئی۔

سٹھ یہودیوں دی لے ہک پئی خباثت لے، یعنی تورات وچ یہودیوں کنوں لے وعدہ گھدایا جو آپس وچ اتفاق نال مل جل تے نہ

يُخَفِّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابَ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۸۶﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ
الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِقْنَا
كَذَّبْتُمْ وَفَرِقًا تَفْتَكُونُ ﴿۸۷﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ

دنیاوی زندگی آخرت دے بدلے وچ اتے نہ ہولا کیتا دیلے انہاں کنوں عذاب اتے نہ انہاندی مدد کیتی ویلے اتے بیشک
اساں ڈتی مٹی موسیٰ علیہ السلام کوں کتاب اتے اساں ول ول انہاندے پچھوں پیغمبر بھیجے اتے ڈتیاں اساں عیسیٰ ابن مریم کوں
نشانیاں اتے اساں تقویت ڈتی انہاں کوں جبرئیل دے سبب ایجا جڈاں گھن آیا تہا ڈے کول کئی پیغمبر ایجا حکم جیکوں تہا ڈی نفس
پسند نہ کریندا ہا تاں تہاں اکڑ گئے، ول کچھ کوں تہاں کوڑا کر ڈتا اتے کچھ کوں قتل کر ڈی لگے ۸۷ اتے آکھن لگے اساں دے دلاں

آپس وچ لڑائی جھگڑا تے خون خرابہ نہ کراہے اپنے کہیں قومی بھرا کوں اوندے گھروں نہ کڈھالے اتے نہ ای کہیں کوں قتل کراہے، یہودیو!
تہاں کئی پشتاں توں ایں وعدے دا اقرار کریندے امدوتے اچ وی تہاں اقرار کریندے پر عمل نوہے کریندے، جین کاٹ تہا ڈی مستعد
طاقت ختم تھی گئی اے، تہاں کھنڈ پند گئیو، اتے ایہو تہا ڈا حال تہا ڈی ہلاکت دا سبب بنے۔

۸۶ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دے مبارک زمانے وچ مدینے دے ڈو مشہور قبیلے اوس تے خزرج صدیاں توں ہک ڈوجھے دے دشمن
ہن اتے یہودیوں دے ڈوجھوٹے قبیلے بنو قریظہ تے بنو نضیر وی اتھاہیں رہندے ہن، چھوٹی قوم دا کھار ہن مشکل اے ایں سانگے
او کہیں واساں لگھندی اے، ول یہودیوں دے ڈو مل میں قبیلے ہک ڈوجھے دے دشمن ہن
اوس ناں مل گیا تے ڈوجھا خزرج و احامی بن گیا۔ اوس تے خزرج دے درمیان اکثر لڑائیاں تھیندیاں ہن تاں یہودی قبیلے وی
اپنے حامیاں دی حمایت وچ لڑدے ہن اتے ہک ڈوجھے کوں قتل کریندے ہن، کئی یہودی ناں گھربا چھوڑتے ہجرت کر گئے ہن۔
کہیں واری ایں وی تھیندا ہا جو یہودیوں دا کئی آدمی ڈوجھے فریق و قیدی بن ویندا ہا تاں لے لوک فدیہ ڈے کراہیں اول قیدی کوں
چھوڑا گھدے ہن، جین ویلے انہاں کنوں پچھیا ویندا ہا جو ایں کیوں کریندے ہن جو تورات وچ اسا کوں امینوں حکم
ڈتا مجھے۔

حالانکہ اے بے وقوف لوک ہن جیکر انہاں کوں فدیہ ڈیو لڑاں دا حکم ڈتیا گیا ہا تاں انہاں کوں خون خرابے توں دی منع کیتا گیا ہا، اے
لوک کتاب دے کچھ حصے کوں منیندن تے کچھ دا انکار کریندن، اللہ سیس انہاں دیاں چالاں چنگی طرح چاٹدے ایجا شخص جو ادھے حکم
منے اتے ادھے حکم دا انکار کرے او پکاتے سچا مومن کنیھی، ایجا شخص ہمیشہ جہنم دی بھا وچ سڑدارہ ویلے۔

۸۷ یہودیوں دی ہریت تے رہنمائی سانگے حضرت موسیٰ علیہ السلام کوں تورات دی شکل و پرچ ہک مکمل دستور ڈتا گیا ہا جیندے وچ اللہ سیس
دی عبادت تے شرک توں بچن دے علاوہ ہئی وی ڈھگ سارے احکام ہن، موسیٰ علیہ السلام ساری حیاتی یہودیوں کوں تورات تے عمل

[The text in this image is extremely blurry and illegible. It appears to be a page from a handwritten manuscript or a document with cursive handwriting. The text is organized into several paragraphs, separated by horizontal lines. The ink is dark, and the paper has a slightly aged, off-white appearance. The overall quality of the scan is poor, making the specific words and sentences impossible to discern.]

فَقِيلَ مَا يَوْمِنُونَ ۝ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ
وَكَا نُورًا مِّنْ قَبْلِ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا
كَفَرُوا بِهِ ۚ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝ بِئْسَمَا اشْتَرَوَاهُ أَنفُسَهُمْ

تے غلیف چڑھیں! بلکہ لعنت اے انہاں تے اللہ دی انہاندے کفر دے کاٹ! اوہوں حقوے ہن جیرھے ایمان گھن آئیں
اتے آئی انہاندے کول کتاب اللہ دے طرفوں جیرھی تصدیق کرنیدی پئی اول کتاب دی جو انہاں دے کول مہی اتے او ای کنوں
پہلے فتح منگدے ہن کافراں تے! ایں نبی دے ویسے نال" ول جڈاں آیا انہاں کول اور رسول جینکوں او چاڈے ہن تاں اول
کوں منن توں انکار کر ڈتا پس لعنت ہے اللہ دی کافراں تے ۷۷ کتنی بری لے جیندے وٹے وچ وٹچے انہاں اپنیاں جان

کرن دی تلقین کریندے ریہے انیویں عیسیاں سانگے وی حضرت عیسیٰ علیہ السلام کوں انجیل اتے ڈھگ سارے معجزے جے
کراہیں بھیجیا گیا، یہودیوں تے عیسیاں سانگے ہزاراں پیغمبر بھیجے گئے، حضرت موسیٰ علیہ السلام کنوں گھن کراہیں حضرت عیسیٰ علیہ
السلام دے کوں ٹٹیں چار ہزار پیغمبر آئے ہن "روح المعانی" انہاں پیغمبراں تہاڈے اطمینان سانگے معجزے ڈکھائے، ایندے باوجود
تساں پیغمبراں دی مخالفت کیتی جیکر تہا کوں موقع ملدا تاں تساں پیغمبراں کوں قتل کرن توں وی نہ ٹلدے ہا وے ایہ یہودیوں
دی وڈی خباثت تے سنگدلی دی علامت اے۔

قرآن مجید وچ کہیں پیغمبر کوں وی انہاندے پیو دل نسبت کرتے یا دیکھنی کیتا گیا۔ پر حضرت عیسیٰ علیہ السلام دا ذکر اکثر انہاندی
آاں سین دے نال دے نال کیتا ویندے، اصل وچ ایں طرح انہاں لوکاں دا رد کرن مقصود اے جیرھے عیسیٰ علیہ السلام
کوں خدا یا خدا دا پتر آہن یعنی عیسیٰ علیہ السلام نہ خدا ہن نہ خدا دے پتر، بلکہ او حضرت مریم علیہا السلام دے پتر ہن، اپنی پیغمبرانہ
حیثیت تے شان ولوں او اللہ سین دے محبوب تے مقرب ہن، انہاں دا چمڑاں خود ہک معجزہ ہے۔

۷۷ غلف۔ غلف دی جمع اے۔ جیرھی شے تے غلیف چڑھیا ہو یا ہووے اوں کوں غلف اکھیندن مطلب ہے
جو اس اڈے دلاں تے غلیف چڑھیا ہو یا اے جس کاٹ تہاڈے وعظ تے تبلیغ دا اس اڈے دلاں تے کئی اثر نہیں تھی سکا
حضرت ابن عباس دی قرأت وچ لے لفظ غلف ہے جیرھا جو غلاف دی جمع اے ول معنی اے جیسے جو اس اڈے دل تاں
پہلے ای علم و حکمت نال ڈٹے ہوئے ہن، محمد صلی اللہ علیہ وسلم اتے قرآنی علوم دی اسا کوں کئی لوڑ کھنی "قرطبی"

ایمان کنوں یہودیوں دے نفرت دی وجہ اوکھنی جیرھی انہاں بیان کیتی اے، بلکہ اصل وجہ اے جو انہاندے مسلسل انکار تے فہ
دی وجہ کنوں انہاں کوں اپنی رحمت کنوں پرے کر ڈتا گئے اتے ایمان دی توفیق انہاں کنوں کھس گھدی گئی اے ہن او ملعون ذرا
وی ایمان نہ گھن اوں

۷۸ یہودی کافراں تے مشرکاں کوں پہلے ڈسیندے ہن جو عرب وچ ہک نبی آخر الزماں آوٹن والے ہن او سب کنوں چھکادی
نبی ہون، انہاں دے کوں داویلا نیڑے ہے، اتے جڈاں کئی لڑائی تھی پوے ہا تاں تورات کھول تے بیہ ویندے ہن جتھاں

أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ
 مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءَ وَبَغَضٍ عَلَى غَضِبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ⑩ وَإِذَا
 قِيلَ لَهُمُ امْنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا
 وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ
 إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ⑪ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ

کوں بیشک اور انکار کر نیک اور نیک نازل کیتی اے اللہ میں حد کاٹ! بیشک نازل کر نیک اے اللہ میں اپنے فضل نال و جی میں
 تے چند اے اپنے بندیاں و چوں، پس او حق دار تھی گئے غضب دے اے کافراں سانگے عذاب لے رسوا کر ٹ والا ۵۶ اے
 جڈاں انہاں کول اکھیا ونیدے جو ایمان گھن آؤ اوں تے جینکوں نازل کیتی اے اللہ میں! اکھن اسان تاں اوں تے گھن آؤں
 ایمان جو نازل کیتی گئی اے اسان تے! اے او انکار کر نیک اور نیک اے اللہ میں! اے تصدیق کر نیک دی ہے او کتاب دی
 جیہی انہاں کول ہے، تاں اکھول کیوں تاں قتل کر نیک دے رہو اللہ دے نبیاں کول اینکوں پہلے جیکر تاں مومن ہو
 ۵۷ اے بیشک آئے موسیٰ ساڈے کنیں روشن دیلاں گھن تے ول تاں بناں گھدا ہک کٹے کول "معبود" اوندے

حضور میں داناں، صفتاں تے کمالات دا ذکر ہووے ہا اتھاں ہتھ رکھ تے دعا منگدے ہن لے اللہ اسان اول نبی میں واسطہ
 ڈے کراہیں دعار منگدوں جیندے بھیجن داتیں وعدہ کیتے اساکوں دشمنان تے فتح ڈے "روح المعانی، قرطبی" اللہ میں حضور
 علیہ السلام دے ناں دے صدقے انہاں کو فتح عطا کر ڈیندا

اوڑک انہاں کنیں کتاب وی آگئی تے چھیکری رسول وی آگیا جینکوں چنگی طرح او چاٹدے ہن پر انہاں محض حد تے بغض
 کاٹانے وڈیپے تے اقتدار کاٹاں اے دنیا دی لاپچ وچ آکر اپیں انہاں ڈولہاں دا انکار کر ڈتا "مدارک" ہن انہاں کول نہ دنیا
 وچ ایمان دی دولت مل بگدی آتے نہ آخرت وچ انہاں کول نجات ملے۔

۵۸ جیہی شے دے وٹے وچ انہاں اپٹیاں جاناں وچ ڈتن اے اللہ میں دے ولوں نازل تھیون والیاں آیتاں
 دے انکار جیہیں کم سانگے، اپنے آپ کول وقف کر ڈتے لے کم ہوں برا ہے، ول انہاں لے انکار کہیں غلط فہمی کاٹ نہ لم بکد
 انہاں انجیل ہا جو چھیکری نبی وی اساڈے خاندان بنی اسرائیل وچوں او سے لیکن میں دیلے انہاں ڈٹھا جو لے نبی تاں حضرت اسمعیل
 علیہ السلام دے خاندان وچوں آئے تاں او حد کر ٹ بگ پئے جو بنی اسمعیل دے پیہرتے وچ کیوں تھی لے تفسیر کبیر

۵۹ صحابہ کرام جڈاں یہود باں کول اکھیندے ہن جو تاں آخری نبی میں تے اتر ٹ والی کتاب کول کیوں نوہے منیدے تاں
 اول ولدی ڈیندے ہن جو اسان اللہ میں دی کتاب کول منیدوں، اسان اوندانکاں کتھاں کیتے؛ مگر صرف اول کتاب کول تھی

مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ ط
خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمِعُوا قَالُوا سَبْعًا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ
الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾
قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا
الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ط

پچھوں اتے تساں ظالم ہوں، اتے جڈاں گھداں اسان تساں کنوں پکا وعدہ اتے اچا کیتا ہا تھا ڈے سراسن تے کوہ طور
کوں، گھن گھتو جیرھا کچھ ڈتے اسان تہا کوں مضبوطی نال اتے "غور نال" سٹو، انہاں آکھیا اسان سٹ گھدے اتے دلوں
نہ منیا اتے ہمزج گئے ہن انہاندے دل کٹے "دی محبت" نال انہاندے انکار کاں! آکھو ہوں براہے جیندا حکم کر ڈیندے تہا کوں
اے "عجیب وغریب" ایمان جیکر تساں مؤمن ہویوں سٹے فرما ڈیو جیکر ہے تہا ڈے سلنگے آخرت دا گھر اللہ دے نزدیک خصوص
پنہاں لوکاں دے سوا تہاں ول تساں مر ڈی آرزو تاں کر دے جیکر تساں سچے او اتے اوکھاہیں وی ایندی خواہش نہ کر لین ہڈ
ب

اسا ڈی قوم دے نبی موسیٰ علیہ السلام تے اتری ہے، ایندے سوا اسان ہی کہیں کتاب کوں نیں منیندے۔ اللہ سیس فرمائے اے کوئے
لوک جیکر اپنے دعوے وچ سچے ہوندے تاں قرآن تے لازمی ایمان گھن آون ہا، ایں سلنگے جو قرآن تاں خود سچی تعلیم ڈیندے اے
اصول دین وچ پہلی کتاباں دی تصدیق کریندے، قرآن گئی نویں یا غیر مانوس جالھ کینھیں پیش کریندا بلکہ قرآن وی اوہا جالھ ڈسیندے جیرھی پہلے
کنوں تورات وچ موجود اے اصل جالھ اے ہے جو قرآن انہاندی قوم دے نبی تے نیں اتری ایں سلنگے ایندا انکار پے کریندا
اللہ سیس یہودیوں کوں مخاطب کرتے فرمیندے جو تہا ڈا لے دعویٰ وی کوڑا ہے جیکر تساں سچے ہوندے تاں موسیٰ علیہ السلام اتے
تورات تے تساں ایمان گھن آندے، پر تساں اپنی قوم دے پیغمبراں کوں قتل کیتے حالانکہ تورات کہیں نبی دی بھیر متی یا اوں کوں قتل کر ڈی
دی اجازت کینھیں ڈیندی بلکہ او تاں نبیاں دی اتباع دا حکم ڈیندی ہے مطلب اے ہے جو یہودی اپنی کتاب کوں وی نیں منیندے تاں
ول قرآن کوں کینویں منیں۔

یہودیاں دی ہٹ دھرمی دے پہلے ڈر چار عملی ثبوت ڈے کراہیں ہن ڈسایا گئے جو یہودی تورات تے کینویں ایمان گھن آئے
ہن، یعنی یہودیاں پہلے تورات کوں منن دا انکار کر ڈتا جو اسان نیں منیندے، جیں ویلے پہاڑ چاکراہیں انہاندے سر تے کھڑا کر ڈتا گیا تاں
ڈر کنوں انہاں زبان نال آکھیا جو اسان تورات کوں منیندے، پر دلوں او او توں منکر رہیے چونکہ شرعیت دا حکم ظاہری اقوال افعال تے
لاگو تھیندے ایں سلنگے پہاڑ کوں انہاندے سراسن کولہٹا ڈتا گیا۔

اللہ سیس فرمیندے جو یہودیو تہا ڈی حقیقت معلوم اے، زبان نال آبد و جو اسان سٹ گھدے تے من گھدے پر عمل تہا ڈا

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۝ وَلَتَجِدَنَّهٗمْ رَاغِبِينَ إِلَىٰ حَيٰوةٍ ۖ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحِّزٍ مِّنَ الْعَذَابِ إِنَّ يُعَمَّرُ وَاللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ۝ قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِلْجَبْرِيلِ ۖ

عج ۱۱

انہاں بد عملوں کاٹھ جوئے پہلے کر چکین، اتے اللہ ڈاڈھا جانڈے ظالماں کوں ۹۵ اتے توں ڈیکھیں انہاں کوں سب لوکاں توں زیادہ حریص زندہ رہن تے بلکہ مشرکاں کنوں وی زیادہ حریص، چندے انہاں ہک ہک جو زندہ رکھیا دے ہزار دہائیوں اتے نہیں بچا سکدا انہاں کوں عذاب کنوں انہاں زندہ رہن اتے اللہ تعالیٰ ہر ویلے ڈیکھدا ہے جیرہا کجھ اوکریں نہ

میڈے حکم دے خلافت ہوندے، نافرمانی کریندے۔ اے یہودیو تاساں اپنے مومن ہووٹ دا دعویٰ کریندے؛ اے کیجھا تہا ڈا ایمان اے جیرہا تہا کوں یے ڈھنگے، بد اخلاق، معصیت تے نافرمانی جیہیں کم کرکے دا حکم ڈیندے، جیکراہیں ایمان ہیں نافرمانی تے شرک دانہاں ہتاں ول ایجھے ایمان کوں پرے کنوں سلام، حقیقت آہے جو تاساں مومن فوسے، کفر تے شرک تہا ڈی رگ رگ وچ سما گئے، سامری دے کٹے دی محبت ایجن تیں تہا ڈے دل وچ موجودے، جیتویں سفید کپڑے تے رنگ چڑھ ویندے اینویں کفر تے معصیت دا رنگ تہا ڈے دل تے چڑھ گئے، مطلب آہے جوئے کیجھا ایمان اے جیرہا حق بگاھ کنوں روکے اتے نافرمانی تے معصیت دا حکم ڈیوے، نیکی کنوں روکے اتے برائی سانگے اکساوے، اے ایمان نیس۔

۹۶ یہودیوں دا اے دعویٰ ہا جو اللہ سئیں دے اسان محبوب ترین بندے یں، ایں سانگے جنت دے حق دار وی اسان ہوں بلکہ جنت ہے اے اسان دے سانگے، اللہ سئیں انہاں کوں جواب ڈیندے جو جیکراہیں جنت صرف تہا ڈے نانویں الاٹ لے تاں سر کئی جنت وچ وچن دی تمنا کریندے، پر جنت وچ وچن موقوف ہے موت تے، تاساں خدا مرٹ دی آرزو تے دعا تاں کرو، دنیا مصیبتاں دا گھر اے، اسلام تے مسلمانیں تہا ڈا تک وچ دم کر ڈتے ایں سانگے تہا کوں چھیدا اے جو تاساں مرٹ دی تمنا کرو، حضور علیہ السلام فرمیدن جو جیکراہیں یہودی مرٹ دی تمنا کریندے تاں انہاں دچوں ہک وی زندہ نہ بچدا "روح البیان"

اللہ سئیں فرمیدے اے پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم، اے یہودی مرٹ دی تمنا کڈا میں نہ کرین ایں سانگے جو انہاں جیرہے عمل کیتن انہاں کوں یقین لے جو اسان جنت وچ نہ وچن سکدا اتے انہاں کوں لے وی یقین ہے جوئے لوک اپنے دعوے وچ اصولوں کوڑے بن تاہوں لے ایجھی آرزو نہ کرین "معالم التنزیل - قرطبی"

۹۷ حضور علیہ السلام کوں مخاطب کرتے اللہ سئیں فرمیدے جوئے یہودی کڈا میں وی مرٹ دی تمنا نہ کرین بلکہ انہاں دی آرزو تاں اے ہے جو ہزار دہائیوں تیں زندہ رہن حالانکہ مشرکین وچ زندہ رہن دی زیادہ خواہش ہے جو اوہیں دنیاوی زندگی کوں ای سب کجھ سمجھن آخرت یا جنت دوزخ کوں اوکینھی منیدے پر انہاں کنوں وی زیادہ زندہ رہن دی خواہش یہودیوں دے دل وچ اے حالانکہ اے اہل کتاب ہن، جنت دوزخ تے ایمان رکھیندن بلکہ جنت دی ٹھیکیداری دا دعویٰ کریندن لیکن موت کنوں ڈر دن عمرو دھاوٹن سانگے مختلف جیلے جتے کریندن۔

یہودی زندگی نال ڈاڈھا پیار کریندن کیوں جو مرٹ دے بعد انہاں کو اپنا انجام معلوم ہے، یا دل زندہ رہن تے انہاں دے حرص

وَكَلَّمَاهُمْ عَهْدًا وَعَهْدًا تَبَيَّنَ مِنْهُمْ فَرِيقٌ كَثِيرٌ هُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٠﴾ وَلَكَلَّا جَاءَهُمْ
رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩١﴾ وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى
مُلْكٍ سُلِيمٍ وَمَا كَفَرُ سُلَيْمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ
وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا

وعدہ کیا تاں ترور ڈٹتا انہاں وچوں انہاں دے ہک لٹلے بلکہ انہاں دی اکثریت تاں ایمان وی نہ گھن آئی مہی ۹۳
اتے جڈاں آیا انہاں دے کول اللہ دے ولوں رسول تصدیق کرن والا اوں کتاب دی جبرہی انہاں دے کول بے تاں سٹ
ڈٹا ہک جماعت اہل کتاب وچوں "اللہ دی کتاب کول اپنی کنڈ پچھوں، جینویں جواو کجھ جائدے وی کینہی ۹۲ اتے پیروی کرن
لگے اوندی جبرہا جو پڑھدے ہن شیطان سلیمان دی بادشاہت ویلے، اتے کینہی کفر کیتا سلیمان لیکن شیطانیں کفر کیتے اوسکھندے
ہن لوکاں کول جادو ۹۵ اتے اووی جواتا ریگیا ڈو فرشتیاں تے بابل وچ "جنہاں دانال" ماروت تے ماروت ہاتے

چھکڑ وچ اللہ سیس اعلان کر ڈتے جو جبرہا شخص اللہ سیس دلتے اوندے رسولاں تے فرشتیاں دا دشمن ہوئے ماں اللہ تعالیٰ
دی اوند دشمن ہے۔ سبھنا میں فرشتیاں دے ذکر دے بعد جبرائیل تے میکائیل دے ذکر دی وجہ بہاں فرشتیاں تے انہاں دی
فیلت دے ثابہ کرن سلگے ہے یا ول اتہاندے خصوصی ذکر دی وجہ اے جو یہودیاں دی انہاں ڈوہاں فرشتیاں دا ذکر کیتا ہا۔

۹۲ اللہ سیس فرمیدے اے پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم جبرہیاں واضح نشانیاں تے دلیلاں میں ہتا کول ڈتن، انہاں دا انکار
مرت اوہے لوک کر سگدن جبرہے جو ضد، ہٹ دھرمی تے عناد کاٹ حکمنوں ددھ گن، جنہاں فتی فجو رکوں اپنا و طیرہ بنا رکھے، اے یہودی
اتے سرکش تے صدی تھی گن جو کھلیں نشانیاں تے واضح دلیلیں دا انکار کر ڈیندن۔

۹۳ یہودیاں دی معصیت تے ہیر پھیر داے عالم ہے جو انہاں جڈاں وی کئی معاہدہ کیتے، کڈاپس اوںکوں پورا کینہی کیتا، انہاں دی
اکثریت ہمیشہ وعدہ خلافی کریندی لے، یعنی وعدہ خلافی، غداری اتے نافرمانی انہاں دی پرانی عادت اتے قومی خصوصیت بن گئی لے، انہاں اپنی کتاب
کول وی کینہی منیا، مرت منافقانہ ربانی اقرار کیتا ہا، یعنی اے یہودی نہ اپنے وعدے دا پاس کریندن نہ اپنی زبان دی لاج رکھیندن، نہ اپنے

ایمان وچ غلطی ہن، ایجھے لوک ڈوجھی قوم دے ہی اتے اوندی کتاب کول کینویں من سگدن۔

۹۴ یہودیاں دے چار فرقے ہن، انہاں وچوں ہک فرقہ تورات دے احکامات تے عمل کریندا ہا، ایہو فرقہ بعد وچ اللہ دے چھکڑی
نبی حضور علیہ السلام ایمان گھن آیا ہا جینویں ابن سلام تے کعب احبار رضی اللہ عنہم، ڈو جھ فرقہ تورات تے وی عمل کیتا کریندا ہا، وعدے ترور ڈیندا
لے فرقہ ہمیشہ سرکش اتے بغاوت تے تکیار نہندا ہا، تریجھا فرقہ ان پڑھ جاہلاں دا ہا، یہودی علماء انہاں کول جینویں اکھن ہا ادا ونویں کریندے ہن
لے فرقہ وی تورات کول چھوڑ چھاڑ یہودی مولویاں دے پچھوں لکیر دا فقیر بن گیا ہا، چوتھا فرقہ جان بچھ تے جاہل بن گیا ہا، حالانکہ تورات دے ذریعہ

إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ

۹۴ نہ سکھیندے ہن او ڈوہیں فرشتے کہیں کون جسے تیں اے نہ اکھ ڈیندے ہن جو اسان تاں آزمائش وچ او تنہا کفر نہ کرو
۹۵ دل انہاں کنوں سکھدے ہن او جادو جس کاں جدلی پوا ڈیندے ہن پئے تے تربیت وچالے اتے او اندے

۹۴ اس گروہ حضور علیہ السلام کوں سچاں گھدا ہر اپنی یہودیت دی نادے کاں اکھن لگے جو اسان کینھی جائدے۔ اللہ سبیں فرمائے جو یہودیاں
اپنی تورات کوں کٹ پھچوں سٹ ڈتے، اے لوک تورات کوں اینویں بھلا بیٹھن جینویں اکیہجے تورات دا انہاں کوں علم دی کینھی۔

۹۵ ایں آیت وچ یہودیاں دی تاریخی گمراہی کوں نشا برکتی لگے، اصل وچ کئی وی قوم جیکر بلند مقام حاصل کرن چاہے تاں اوں کوں
لگاتار محنت کرنی پوندی لے، کئی قوم بغیر محنت دے اپنے آپ کوں نشا برکتی کر سگدی، ہر کمال کوں زوال ہوندے، جیرھلے اوں عروج یا نتر
قوم تے زوال اندے تاں وی او ہتھیار سٹ تے کینھی بہم ویندی، جیکر اصلوں پس وچے اتے کجھ نہ کر سگے تاں وی اپنے وڈکیاں دے
حاصل کیتے ہوئے بلند مقام نال چیرٹی رہندی لے اتے مقام کوں ولا گھنن دی آرزو اندے دل وچ چنبھوٹیاں مرنیدی رہ ویندی لے لیکن
ترے ہوئے حوصلے اتے مایوسیاں قربانیاں ڈیون تے انہاں کوں تیا زمین کر سگدے تاں او ویلے او جادو ٹوٹیں ٹوٹے اتے منتر وغیرہ
دا سرا گھنن، مطلب آہے جو انہاں کوں کجھ کرنا وی نہ پورے اتے وڈکیاں دی عظمت دا تاج دی او نویں انہاں دے سر تے رہ دے پھیر دیا
واجیں ویلے زوال شروع تھیا تاں سچی عزت تے عظمت دی بندی دا جیر حارستہ انہاں کوں تورات ڈیا ہا اوں رستے دے ٹرن انہاں کوں
اوکھا لگا، تاں انہاں اپنے کوڑے وقار کوں سمورا رکھن سانگے جادو ٹوٹیں دا عمل کر لگھدا۔

تتلا۔ جیکر تلاوت کنوں نکھتے تاں اوندہ معنی ہے پڑھن۔ جیکر تلو کنوں نکھتے تاں اوندہ معنی ہے پیروی کرن، اتے
ایندہ لک معنی بہتان لاوٹ وی ہے۔

شیاطین کنوں مراد شیطن جن تے شیاطین انس ڈوہیں ہن، یہودی جیرھلے تورات کنوں منہ پھیر بیٹھے، انہاندی عظمت مٹی
وچ مل گئی تاں او شیطانی جادو تے منتران پچھے پئے گئے، اے منتر تے جادو دے الفاظ اوہے ہن جیرھے حضرت سلیمان علیہ السلام دے
زمانے وچ جہاں تے شیطاناں گھڑیے ہن، جیرھلے قرآن دی دعوت دے مقابلے وچ یہودیاں تورات پیش کیتی تاں معاملہ کوجہاں نکھتا
قرآن دی توحید دا علم دار اے اتے تورات وی۔ دل یہودی اپنی خفت مٹاؤن سانگے جادو تے منتر دیاں اچھل پھیاں کڈھ آئے جیرھیاں
شیطاناں لکھتے حضرت سلیمان علیہ السلام تے آپ دے مسلمان وزیر اکھن بن برنیا اتے ہاروت ماروت فرشتیاں دے ناداں ناں،
منسوب کر رکھیاں ہن جیرھیاں جو تسلسل بعد تسلسل یہودیاں کنیں موجود ہن۔

جادو تے ایمان رکھن صریح کفر اے ایں سانگوں یہودی جادو دیاں پوٹھیاں کڈھ آئے ہن، جو ڈیکھو نعوذ باللہ اے حضرت
سلیمان علیہ السلام دے لکھے ہوئے جادو تے منتر ہن، سلیمان علیہ السلام جادو کریندے ہن تاہوں او جہاں تے حکومت کریندے ہن، اللہ سین پوٹیاں
دے ایں یہودہ دعوے دی تردید فرمائی جو سلیمان علیہ السلام پیغمبر ہن، پیغمبر کفر و شرک کینھی کریندے بلکہ او توحید دے علم دار ہوندن، اے سبھی
کارستانی تے کفر شیطانی دا ہے، ایہے شیطان سلیمان علیہ السلام کنوں لک پھپ تے لوکاں کوں جادو سکھیندے ہن۔

حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمیدن جو حضرت سلیمان علیہ السلام دے زمانے وچ شیطاناں جادو تے منتران دی ہک کتاب تیار
کیتی ہئی اتے او کنوں لوکاں وچ وڈ ڈٹا ہا تے اتے خود وی لوکاں کوں جادو سکھیندے ہن، حضرت سلیمان کوں خبر تھئی تاں انہاں سبھے
کتابیاں کھٹیاں کر وائے اپنے تخت دے تلے دفن کر ڈتیاں ہن، آپ دی وفات دے بعد شیطاناں او کتاباں کڈھ کراہیں مشہور کر ڈتا

وَمَا بِضَآرٍ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بَإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَتَعْلَمُونَ مَا يُضِرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ

نال نقصان نہیں بچا بگدے کہیں کوں بغیر اللہ دے حکم دے ۹۷ اتے او سکھن او شے جیڑھی انہاں سانگے نقصان دہ ہے نفع مند کینھی اتے او چنگی طرح جانڈن جوہیں او نہ سودا کیتا او نہ دے سانگے آخرت وچ کئی حصّہ اللہ دی جہت دا کینھی اتے وڈی بری ہے او شے جیندے عوض وچ انہاں اپنیاں جاناں کوں ویتچے،

جولے حضرت سلیمان علیہ السلام دا مخصوص علمی خزانہ لے جیکوں آصف بن برخیا آپ دے حکم دے مطابق لکھیا ہا، لے پوتھیاں رفتہ رفتہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دے زمانے دے یہودیاں کوں پہنچ گیاں "ابن جریر ص ۳۹۷ ج ۱

۹۶ وما انزل بعض مفسرین آکھئے جو مانا دینے لے مگر انہاں صحیح نہیں سمجھیا، اصل وچ ماموصلہ لے ایندا عطف ماتتولتے ہے ڈوجھا انزل کنوں مراد وحی کینھی بلکہ الہام دے ذریعے تعلیم مراد لے الانزال بمعنی الالهام والتعلیم، معالم التنزیل "یَعْلَمُونَ" ایندا مطلب لے کینھی جو ہاروت ماروت باقاعدہ مدرسے بناتے جادو دے قواعد تے ترکیباں ڈسیندے ہن اتے اوندیاں گرداناں انہاں کو یاد کرویندے ہن بلکہ یَعْلَمَانِ دا احتمال معنی ہے یُعْلِمَانِ جیندے مصدر اعلام ہے انہ من الالامہ من التعلیم فیعلمان بمعنی یُعْلِمَانِ "قرطبی ص ۵۵ ج ۲" بلکہ فی روح وابن جریر یعنی جین ویلے کئی انہاں فرشتیاں کوں جادو سکھن کیتے ادا ہا تاں او پہلے ازراہ بھلائی اونکوں ڈس ڈیندے ہن جو جادو تے یقین رکھن اتے عمل کرن کفر ہے، اسان تاں صرف اس سانگے آوے جو معجزہ تے جادو دے وچلے فرق تہا کوں واضح کر ڈسوں، جادو دے جیڑھے قاعدے، اصول اسان تہا کوں ڈسیندے پئے ہاں انہاں دا ناجائز استعمال نہ کر لے، اے تہا ڈی آزمائش تے امتحان ہے، جادو تے اعتقاد رکھ تے اپنا ایمان ضائع نہ کر پھارے۔ اس پوری تفصیل دے بعد ہاروت ماروت فرشتیاں دا دامن کفر و شرک دے اوں الزام کنوں پاک تھی ویندے جیڑھا یہودیاں لایا ہا اتھوں لے حقیقت فی نشا بر تھی گئی ہوائے فرشتے نہ جادو ٹوٹیں کریندے ہن نہ کفر کریندے ہن بلکہ او تاں محض لوکاں دے امتحان سانگے اتے جادو دی حقیقت واضح کرن کیتے بھیجے گئے ہن۔

ہاروت ماروت فرشتیاں کوں جادو سکھاوٹن سانگے بابل وچ بھیجی دی حکمت لے ڈیسی گئی لے جوادوں ویلے بابل دی راجی وچ جادو دا پہوں چرچا ہا، جادو گر عجیب عجیب کرشمے ڈکھا کر اہیں لوکاں کوں حیران کر ڈیندے ہن، کچھ جادو گر تاں نبوت دا دعویٰ وی کر ڈیندے ہن، لوکاں دے ذہن الجھ گئے ہن، معجزے تے جادو وچ فرق نہ کر سکدے ہن، کناہیں تاں جادو کوں معجزہ سمجھ کر اہیں جادو گراں کوں نبی من گھدا ہا، اتے کچھ لوک جادو کوں ہک نادمہ مند علم منیندے ہن، تاں اللہ شہیں سچ کوڑا دینسدا کرن، جادو تے معجزے وچ فرق کرن اتے لوکاں کوں جادو دی حقیقت توں آگاہ کرن سانگے فرشتیاں کوں بھیجا ہا، تاں جو لوک جادو گراں دے کمر فریب کنوں بچ وچن "کبیر ص ۶۵۲"

۹۷ اول ویلے جیڑھے جادو دی گڈی چڑھی ہوئی ہئی او لے ہا جو کہیں دی تربیت نال اشنائی کر تے جادو دے ذریعے زال پئے وچ جہاں کرا ڈیندے ہن دل اوں تربیت کوں اپنے کول رکھیندے ہن، اس طرح حرام کاری ڈیہو ڈیہو دھدی ویندی ہئی، لے حرکت

لَوْ كُنَّا نَعْلَمُونَ ﴿۱۰﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَتَقَوُا لَثُوبَةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْكَانُوا

کاش او کچھ جانندے ۱۰ اتے جیکر او ایمان گھن آندے اتے پرہیزگار بندے ناں اوندنا ثواب اللہ دے ولوں پہونچنا پندے، کاش او

اخلاقی گھٹیا پن دی وڈی دلیل تے اخلاقی زوال دی نشانی اے، اخلاقی زوال دا ایس کنوں گھٹ بیاگئی درجہ کینھی یہودیوں دا شغل ایہو ہارانی تربیت نال اکھڑاؤن، کہیں دی زال کوں اوندے پٹے کنوں چھڑواتے، اپنے کول رکھن کوں او وڈی فتح مندی سمجھدے ہن۔ پر قرآن مجید دا اعجاز اکیجے جہانہاں دے کردار دے مکروہ چہرے تے جیرھے کجھے داغ کوں قرآن نے اچ کنوں چوڑا سورہ میوں پہلے نشا برکیتا اچ خود یہودی اوں کوں منی وی کھڑن تے اونکوں ڈیکھدے دی پن، اتے انہاں لفظاں وچ اقرار پٹے کریندن "سحر دی سب توں عام متداول صورت اوں نقش دی مہی جیرھا عشق و محبت سانگے ڈتاویندا، خاص کر او نقش جیرھا ناجائز یاریاں سانگے لکھیا ویندا۔" حیوش انسائیکلو پیڈیا ص ۲۵۵ بحوالہ تفسیر ضیاء القرآن۔

آیت دے ڈوجھے جزو دا مطلب اکیجے جو فرشتیاں دے روکن دے باوجود اولوک جادو کریندے ہن، جادو دے ذریعے دی جیرھا اثر نشا برتھیندے حقیقت وچ او وی اللہ دی منشا تے مرضی تے تابع ہوندے، اللہ سٹیں چاہے تاں اثر تھیندے نہ چاہے تاں نیں تھیندا، کیوں جو ناعمل تے حقیقی مؤثر اول ذات ہے، اتھاں لے چیز مد نظر رہے جو اللہ سٹیں دے ارادے تے مشیت۔ اتے اوندے حکم تے رضا وچ وڈا فرق اے۔ اللہ سٹیں کہیں گندے کم دا حکم کینھی ڈیندا اتے نہ اوندے کرٹ تے خوش تھیندے، البتہ مکومینی مصلحتاں کاٹ انہاں شہیں نال اوندی مشیت دا تعلق ضرور ہوندے۔ اول حکم کینھی ڈتا جو کہیں کوں قتل کر ڈیو لیکن اوندی مرضی دے بغیر نہ موت امدی لے نہ کئی کہیں کوں قتل کر سکدے، اینویں اللہ دے نیک ہاتھیں کوں ڈکھ بچاؤن یا قتل کرٹ وچ وی اوندی مشیت ہوندی لے حالانکہ نہ اللہ سٹیں حکم ڈتے اتے نہ ایجھے جڑیاں تے او خوش تھیندے، ایندی مثال حضرت خضر علیہ السلام دا واقعہ اے، انہاں این اسرار دے مکھڑے توں تھولا جہاں پردہ ہٹایا تاں موسیٰ علیہ السلام جی پٹے ہن جو لے تسال کیا کیتے ول اسان تسال ایجھے گجھے اسرار کتھوں بچھ بکدوں ۹۸ لے بدبخت یہودی جیرھے جادو لوٹیں تے متبر سکھدے ہن، انہاندے ذریعے ڈوجھے لوکاں کوں نقصان بچاؤن تاں انہاندے نہیں وچ کینھی، البتہ ایہو جادو دنیا تے آخرت وچ خود انہاں سانگے سراسر نقصان دہ ثابت تھیسے۔ یہودی مولوی چنگی طرح جانن جو عین اللہ دی کتاب کوں چھوڑ کر ایس جادو دی پوتھیاں کوں ترجیح ڈتی اوندی عاقبت خراب ہوسے، ایس سانگے جو حقیقت وچ اوں توحید کوں گند ڈتے تے کفر کیتے

جادو دی حقیقت

تاج العروس دے لکھاری فرمیندن

واصل السحر صرف الشئ عن حقیقته الى غیره فكان الساحر لما اسی الباطل فی صورۃ الحق و تحیل الشئ علی غیر حقیقته فقد سمی الشئ عن وجهه اسی صرته

جادو دی اصلیت کہیں شے دی حقیقت کوں بدل ڈیوٹ ہے، یعنی جادو گر کوڑ کوں سچ کر ڈیکھیندے، اصل شے اپنی حقیقت دے برخلاف ڈسدی لے، گویا جادو گر شے دی اصل حقیقت کوں وٹا ڈیندے، سحر دا لے لغوی معنی ہے۔

اصطلاح وچ ایجھے لفظاں اتے عملاں دے چاٹن تے کرٹن کوں جادو لکھیا ویندے جین کاٹن انسان کوں شیطان دا قریب حاصل تھی

ویندے اتے انسان شیطان دا پھیں پدھا غلام بن ویندے، انہاں لفظاں تے عملاں پاروں انسان دی حالت بدل ویندی لے، ہڈ

کچھ لے اول کوں سٹائی کچھ ڈیندے، کہیں واری تاں جادوگر شے دی حقیقت ای بدل ڈیندن "تفسیر ضیاء القرآن"
حضرت شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی جادو دیاں چوڑاں قسماں ڈسٹ دے بعد فرمیدن جادوگر دی سزا قتل لے، اول کوں قتل کرن دے
بعد اوندرا جنازہ پڑھیا ونچے ناو کوں مسلماناں دے گریستان وچ دفن کیا ونچے "تفسیر عزیزی"
حضرت خواجہ غلام فرید علیہ الرحمۃ فرمیدن ذکر الفاظ لمئے عجیب و غریب در زبان سریانی و عبرانی بایں تعظیم کہ شایان خداوند و اللہ جل جلالہ
است لا یریب سحر کفر است و صاحب اک مرتد شود یعنی سریانی اتے عبرانی پولی دے ایجھے لفظاں داورد جو اللہ شین دے شایان شان بن
یشک جادو کفر لے اتے جادوگر مرتد ہے۔ بحوالہ ہفت اقطاب
حضرت امام اعظم ابوحنیفہ علیہ الرحمۃ دے نزدیک جادوگر واجب القتل لے اتے اوندی توبہ وی ناقابل قبول لے و المشہور عنہ
ان الساحر یقتل مطلقا۔۔۔ ولا یقبل قوله التوب عنہ "روح المعانی"

قصہ ہاروت و ماروت

ہاروت و ماروت اتے زہرہ ناں دی ترمیت واجرہ مشہور قصہ لے، ایندے متعلق مختلف روایتاں ہن، ہر مدرک حاکم اپنی منہ وچ
اتے بیہقی اپنی سنن وچ بی بی عائشہ صدیقہ سینئ کنوں دومتہ الجندل دی ترمیت دی حیرتی روایت بیان کیتی لے او ایں واقع اتے قصہ کوں
سچا نشاہ کریندی لے شاہ عبدالعزیز اپنی تفسیر عزیزی وچ ابن جریر دے حوالے ناں ایں قصہ دے حق وچ لکھدن، ابن ابی حاتم اتے حاکم
وغیرہ وی حضرت ابن عباس، حضرت علی مرتضیٰ اتے حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہم دی روایتاں کاٹ ایں قصہ دے حق وچ لکھدن
جو واقعی ہاروت و ماروت فرشتے زہرہ دے عشق وچ پھنس گئے ہن انہاں کنوں ترے جرم تھی گئے ہن اتے زہرہ اسم اعظم پڑھتے اسماناں تے چلی
گئی ہئی وغیرہ وغیرہ "نومطے" کچھ مفسرین حضرت علی دے حوالے ناں زہرہ دا اصل ناں "بیدخت" لکھتے۔
محقق علمائے مفسرین ایں قصہ کوں رد کر ڈتے، ایں قصہ کوں وی او اسرائیلیات وچ گنڈن، امام فخر الدین رازی فرمیدن
واعلم ان هذه الروایة، فاسدة مردودة غیر مقبولة لانه ليس فی کتاب ما يدل علی ذلك بل فیہ ما یبطلها کثیرہ
یعنی لے روایت کوڑی، مردود، غیر مقبول لے، کہیں کتاب وچ ایندی تائید نہیں ملدی البتہ کتاب وچ ایندے موجود ہے، علامہ قرطبی لکھدن۔ قلنا
هذا کلمہ ضعیف و یبعد عن ابن عمر وغیرہ لا یصح منه شیء "قرطبی ص ۵۵ ج ۱" یعنی سمورا قصہ ضعیف لے ابن عمر وغیرہ
رضی اللہ عنہما کنوں ایجھی روایت بعید تے ناممکن ہے ایندے وچ کئی گالھ صحیح کینھی، امام ابو حیان فرمیدن و هذا کلمہ لا یصح منه شیء
والمثلثة معصومون لا یعصون الله ما امرهم و یفعلون ما یؤمرون "بحر ص ۳۲ ج ۱" ایں سمورے قصے دی کئی گالھ سچی کینھی، فرشتے
معصوم ہونداں او اللہ شین دے کہیں حکم دی نافرمانی کیتھی کریندے، جینویں حکم ملے او نویں کریندن، علامہ خازن وی اپنی تفسیر دے
ص ۱۷ ج ۱ وچ ایں قصہ کوں کوڑا لکھیندن علامہ سیّد محمود اوسی حنفی امام فخر الدین رازی دا قول نقل کرن دے بعد لکھدن و لعل الشهاب
العراقی علی ان من اعتقد فی ہاروت و ماروت انهما مملکان یعذبان تحطیثہما مع الزہرة فهو کافر یا اللہ تعالیٰ العظیم
"روح المعانی ص ۳۲ ج ۱" یعنی شہاب عراقی فرمیدن حیرہ شخص لے عقیدہ رکھے جو ہاروت و ماروت ڈوہیں فرشتے زہرہ ناں خطا دے
کاٹ عذاب وچ مبتلا رہن او کافر لے۔ و ما الحق واللہ اعلم و رسولہ بالصدق والصواب

يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمِعُوا لِلْكَافِرِينَ
عَذَابُ الْيَمِّ ﴿١٠٣﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ
يُنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ

کچھ جانندے ۹۹ اے ایمان

والو نہ اکھیا کرو راعنا بلکہ اکھو انظرنا اے غور نہال منو اے کافراں سانگے ہے دردناک عذاب سنلے میں پسند کریندے
اولوک جیسے کافراں اہل کتاب وچوں اے نہ مشرک جو بھیجی ونجے تہاڈے اے کچھ چنگائی تہاڈے رب دے دلوں
اے اللہ شیں چن گھندے اپنی رحمت نال جیکوں چندے اے اللہ تعالیٰ بہوں وڈے فضل والا ہے لے جیہڑی

۹۹ جیکر اے یہودی اللہ شیں تے اوندے پیارے رسول صلی اللہ علیہ وسلم تے ایمان گھن آندے اے جادو ٹوٹیں پھوڑ کر اہیں
قرآن تے عمل کریندے تاں بہوں وڈا ثواب پیندے اے دین دنیا وچ انہاں سانگے بھلائی ہوندی، ایس آیت کان یہودیاں کون عزیب
ڈٹی گئی لے، یا دل اللہ شیں دی رحمت تے شفقت دی انتہا لے جواد ذات ایجھہ ہندی تے اٹانگے لوکاں سانگے وی رشد و ہدایت دیاں
راہیں کھول ڈیندے، مطلب آسے جو یہودی جیکر اہیں ایمان گھن آندے تاں انہاں کون وڈا اجر ملے، یقیناً لے ثواب جادو سحر تے توٹیاں
کنوں چنگیاں ہے کاش جو یہودی حقیقت کون جان گھندے

سنلے اللہ شیں مسلمانوں کون بھل ڈتا جو ولا مرا عنا نہ اکھلے، جیہڑے حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تے اے اگلاہ صحابہ کرام دی سمجھ
وچ نہ اندی ہئی تاں عرض کریندے ہن یا رسول اللہ راعنا لے اللہ دے رسول اساڈی رعایت فرماؤ اساڈا خیال فرماؤ لے گلاہ اساڈی سمجھ وچ نہیں
آئی اسا کون ولا سمجھاؤ لیکن لفظ مرا عنا دا ہک معنی عبرانی بولی وچ ایجھاوی ہے جیندے وچ گستاخی تے بے ادبی پاتی و بندی لے یہودیاں
لے سوچا جو لے لفظ مسلماناں وچ رائج لے لہذا ہن لفظ دے سبب حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی شان وچ گستاخی کیتی ونجے، جینویں جو
کاقر محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی بجائے مذمم آندے ہن، ایس طرح او یہودی حضور شیں دی خدمت وچ آکر اہیں دل ول اکھدے ہن مرا عنا کلھے
تھی کر اہیں دل کھدے ہن، یہودیاں دی ناپاک نیتاں کول ڈیکھ کر اہیں اللہ شیں مسلمانوں کو حکم فرماؤ تا جو راعنا نہ اکھیا کرو بلکہ ایندے بجائے
انظرنا اکھیا کرو اے حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دی گلاہ کول غور نہال سٹیا کرو۔ اللہ شیں کون اپنے محبوب نبی صلی اللہ علیہ وسلم دی عزت تے
شان دا اتنا خیال ہے جو ایجھہ لفظاں دا استعمال کرن وی بھل ڈتا جنہاں دے پوٹن نال کئی ڈو بھابے ادبی دامعنی نکلا ہو وے

لے کافراں کول لے ڈکھ لے جو نبی اساڈے وچوں کیوں نہیں چٹیا گیا، اساں وچ وڈے وڈے جاگیر دار سرمایہ دار تے سردار
ہن ہک عزیب مسکین تے یتیم کول نبی کیوں بنایا گئے، ول بنی اسرائیل دی بجائے نبوت بنی اسماعیل وچ کیوں منتقل کیتی گئی لے، یعنی
جینویں وچ دے دور وچ سرمایہ دار جاگیر دار دنیا دی ہر نعمت تے صرف اپنا حق سمجھدے اے لے سمجھدے جو عزیب، مزدور مسکین صرف
اساڈی چاکری تے غلامی سانگے پیدا کیتا گئے بالکل ایسا سوچ یہودیاں دی ہئی جو نبوت جہیں نعمت صرف بنی اسرائیلیاں دا حق لے، اینویں مشرکین
اکھیندے ہن جو اللہ شیں کول چھیدا لے مکہ یا طائف دے جاگیر داراں تے سرمایہ داراں وچوں کہیں کون نبی بنا ڈیوے لے آخر نبوت جہیں
نعمت اللہ شیں عبد المطلب دے یتیم پوترے کول عطا کر ڈتی تاں انہاں دی دشمنی وچ جیسے سردار، جاگیر دار، سرمایہ داراں یہود تے

الْعَظِيمِ ۝۱۵ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۱۶ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ
دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۝۱۷ أَمْ تَرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سَأَلَ مُوسَى
مَنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝۱۸ وَكَثِيرٌ

اساں منسوخ کر ڈیندوں یا بھلوا ڈیندوں تاں کھن امدوں، ڈو بھی، چنگی اوں کنوں یا ول ہوں جہیں، کیا توں توھی جائدا جو اللہ
شیں ہر شے تے قادر ہے سئلے کیا تاں نیں جائدے جو اللہ سانگے ای ہے بادشاہی اسماناں تے زمین دی اتے اللہ دے
سوا تہا ڈاکٹی مدد کرن والا کینھی، کیا تاں لے چہند و جو پچھو تاں اپنے رسول کنوں ایجھے سوال جینویں پچھے گئے ہن موسیٰ علیہ السلام
کنوں ایں توں پہلے اتے حیرھا و تا ڈیندے کفر کوں ایمان نال او بھٹ گیا سدھے رستے کنوں سئلے پہوں سارے اہل کتاب لے

مشرکین کٹھے تھی گئے پر کچھ کر نہ سکے۔ اللہ شیں فرمیدے، اے پیارے نبی لے ڈیرے تے مالدار نیں چہندے جو تہا ڈے کول اللہ دے توں
کٹی بھلائی آوے پر اللہ شیں جینکوں چہندے اپنی رحمت سانگے چٹ گھنڈے، میڈی ذات خود مختار ہے نہ میں کہیں کنوں پچھن چہنداں نہ میوں کہیں
دے مشورے دی لوڑ لے۔

سئلے یہودی ہمیشہ اس تاک وچ رہندے ہن جو کہیں طرح مسلمانیں دے ایمان کوں کمزور کر ڈتا و نچے، آیات منسوخہ و احکم آیاتاں یہودی سدھے
سادے مسلماناں کوں درغلاوٹ لب گئے، جو لے کیجھا قرآن ہے، کہیں دیلے حکم ڈیندے لے کم کرو، کہیں دیلے اہدے لے نہ کرو بلکہ ایسے حکم
تے عمل کرو، اے ہر ویلے حکماں دا بدلاوٹ اللہ شیں دی شان دے خلافت ہے، اللہ شیں داسر حکم ٹل ہوندے اوندے وچ تبدیلی نیں
آسکدی، امینویں لکدے جو قرآن اللہ دی کتاب کینھی بلکہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی اپنی کتاب لے۔ یہودیاں دے دوسریاں دے
رد وچ لے آیت نازل کیتی گئی لے، آیت منسوخہ و امطلب آہے جو حکم اٹھا ڈتا و دیندے اتے اوندی تلاوت باقی رکھی ویندی لے، تلاوت دا ثواب
دی ملدے، نسخ اصول فقہ دی ہک مخصوص اصطلاح ہے جیندا مقہوم آہے جو حیرھا حکم پہلے ڈتا گیا اے او ہمیش سانگے نہ بلکہ او ہک محدود تے مخصوص
مرتت میں اے، حیرھلے او مرتت پوری تھی گئی تاں اوں حکم دی میعاد وی مک گئی ول اوندی جاتے پیا حکم لاگو کر ڈتا گیا، ایندے وچ کئی برائی
کینھی، بلکہ اے حکمت خصوصاً عرب معاشرے دے ماحول دے عین مطابق ہے۔ عرب جہیں ادارہ تے اکثرین قوم کوں قانون دایکدم پابند کرن
پہوں مشکل اے انہاں کوں ہوسے ہوسے قانون دے رستے تے گھن آوٹ سانگے اے حکمت عملی اختیار کیتی گئی، پہلے نرم نرم احکام واپابند کیتا گیا
ول اول توں کج سخت ول اول توں کجھ پئے سخت، حیرھلے او عادی بن گئے تاں او عارضی قوانین حیرھے جو مصلحتاً لاگو کیتے گئے ہن انہاں کوں
منسوخ کرتے انہاں دی جاتے مستقل قانون جاری کر ڈتے گئے۔

نات بخیر منها " ایں جملے کاٹ اللہ شیں اعتراض کرن والیں دے منہ بند کر ڈتن جو میں ہر شے تے قادر اں، جینویں مرضی اوسے
اونویں کریاں، تاں کوں ہوندو اعتراض کرن والے۔

متقدمین علماء فرمیدن جو منسوخ آیاتاں پنج سو کنوں دی ڈھیر ہن، پر متاخرین علماء اکھن جو منسوخ آیاتاں زیادہ کنوں زیادہ تھیں

مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّوكُم مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَارًا أَحْسَدٌ مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ
مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ⑩ ۝ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ
خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ⑪ ۝ وَقَالُوا لَن يَدْخُلَ

جہنم جو تہا کوں مومن تھی وچھ دے بعد ولا کافر بنا دیوں، اول حد کاٹ جیرھا انہاں دے دلاں وچ ہے، ایندے پچھوں جیرھلے
جو حق نشا بر تھی چکے، پس تہاں معاف کریندے رہو۔ تے درگزاروں دیلے تیں جیرھلے آونجے اللہ دا حکم بیشک اللہ تیں ہر شے تے
قادر ہے سہلے اتے چنگی طرح نماز ادا کرو اتے ڈتی کرو زکوٰۃ اتے جیرھا کجھ تہاں اگی کیتے بھجیسو اپنے سانگے نیکیاں چوں
تہاں ضرور پسو اوند اچھل اللہ کنوں بیشک تہاں جیرھا کجھ کریندو اللہ تعالیٰ اوں کوں چنگی طرح ڈیکھدا پٹے سہلے اتے انہاں

ہن * اتفاق * شاہ ولی اللہ محدث دہلوی صرف پنج آیتیں کوں منسوخ منین "فوز الکبیر جلد دوم فصل دوم" کجھ علماء بھجوں منسوخ آیتاں دا
انکار کریندن۔

۱۳۔ یہودی ہر ڈینہہ نویں نویں عجیب جہیں سوال گھرتے مسلماناں کوں آندے ہن، بحث کریندے ہن اتے چھیکڑ وچ اکھدے ہن جو
تہاں انہاں سوالاں دا جواب اپنے نبی کنوں پچھو، تہاں اللہ تیں مسلماناں کوں جھل ڈتا جو تہاں ول ول سوال پچھن دی یہودیاں دی راہ
تے نہ ٹرو، جنہاں سوالاں کوں اللہ اتے اللہ دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم تیں چھیڑیاں تہاں وی انہاں دی کھوج نہ کڈھو، پس جیرھا تہاں
حکم ڈتا گئے اوندے اتے عمل کرو، جیرھی شے توں روکیا گئے اوں کوں رک و بنجو۔ یہودی خود دی کہیں کہیں ویلے آکر اہیں حضور علیہ السلام
دی خدمت وچ اٹے سدھے سوال کریندے ہن، اللہ تیں فرماتے یہودیوں دی تہاں او جھے سوال کریندو جیجھے تہاں ڈے وڈے کے
موسیٰ علیہ السلام کوں پچھدے ہن، اوں دیلے پیادور ہا ہن بیادیلے، اوں ویلے تہاں کوں تھوڑی سزا ڈتی گئی پر ہن جیرھی تہاں کوں سزا ڈتی
ویلے تہاں اوند اتھوڑی وی نہیں کر سگدے۔ ایں طرح حضور تیں مسلماناں کوں وی ول ول سمجھائے جو پہلیاں توہماں وی نبی مال سوال جواب
کرن چیل و حجت کرن تے ہر گالہ وچ وال دی کھل لہاؤں دے پاروں تباہ برباد تھی چکین، تہاں وی سوال جواب کوں بچو، صرف کم دی گالہ
پچھو تے اوند جواب غور مال سنیا کرو، جنہاں گالھیں دا جواب اللہ تے اوندے رسول نیں ڈتا، تہاں وی انہاں دا جواب نہ پچھو ایندے وچ
تہاں ڈی چنگائی اے۔

۱۴۔ یہودیاں دے بغض تے عناد کوں ڈیکھ کر ہن تہاں حالی طیش نہ کراہے اتے نہ جنگ کراہے نہ تہاں اپنی طاقت دا توازن قائم نہ
رکھ سگسوا اپنا قیمتی ویلا بحث مباحثے اتے مناظرین وچ ضائع کرن دی بجائے لے ویلا اللہ دے ذکر وچ گزارو، یہودیاں دی حرکتاں کوں
درگزر کرو جیسے توہینیں اللہ دے دلوں جہاد دا حکم نہ آونجے، اونٹیں انتظار کرو۔ ایں انتظار دی حکمت کسے جو جیکر اہیں تہاں ہنتریں جہاد شروع
کر ڈتا تہاں لوکاں وچ لے بدگمانی نشا بر تھی ویلے جو اسلام ہک خوبی دین ہے اتے مسلمان خوبی قوم ہے، مسلمان پیار محبت مال کہیں کوں اپنا نہیں ڈتا
سگدے، ایں سانگے حالی یہودیاں کوں نہ چھیڑو جیرھلے موقع اوسے انہاں کوں انہاندیاں شرارتاں کاٹ سبق ڈے ڈتا ویلے، پس تہاں انہاندے

الْجَنَّةِ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرًا تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصْرَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ

۱۲
۱۳

آکھیا اصلوں نہ داخل تھیے جنت وچ سوا یہودی تے عیسائی دے، اے انہاں دیاں گھڑیاں ہو یاں گالیس بن، تاں آکھو ڈیو کئی ایہی دلیل جیکر تاں سچے اوسنہ باجیں جھکاؤ تاں اپنے آپ کوں اللہ سانگے اتے اونیک دی ہو یاں تاں اوسانگے اجر ہے اوندے رب دے کوں اتے نہ انہاں کوں کئی ڈر لے اتے نہ عکین ہوسن سنا اتے یہودی اکھندن جو عیسائی سدھی راہ تے کینھی حالانکہ

مکر فریب کنوں بچ تے رہو، اپنے ایمان کوں اللہ دی یاد نال سلامت رکھو۔

۵۰ مسلمانیں کوں حکم دے تے تے جو تہاں یہودیاں ول دھیان نہ ڈیو اتے نہ انہاں کنوں بدلہ گھنن داسو چو بلکہ اپنے ایمان کو مضبوط رکھ کر اہیں عالم آخرت دی تیاری کرو جتھاں تہاں کوں ہمیش رہنے بدنی تے مالی عبادت یعنی نماز تے زکوٰۃ دے پڑھن تے ادا کرن کنوں غافل نہ تھیو و ایندے علاوہ دی جتنے چنگے کم بن او کرو، تہاں کوں اللہ سٹیں سبھناش عملاں دا بدلہ نفع سمیت عطا کر لے جیرے دی تاں بھلائی دے کم کریدو اللہ سٹیں چنگی طرح جائدے

۵۱ یہودی تے عیسائی ڈوبائیں دعویدار بن جو جنت صرف اساڈے سانگے ہے، یہودیاں کوں لے مانڈا جو انیائے بنی اسرائیل دی اولاد وچوں ہیں ایں سانگے جنت وچ دچنچن اساڈا حق لے، عیسائی اکھندن ہن اسان کتنی دی برائیاں کردوں ولادی اسان ہر حال جنت وچ واپس کیوں جو عیسیٰ علیہ السلام پھلکا پا کر اہیں اساڈے گناہیں دا کفارہ ڈے گن درحقیقت یہودی تے عیسائی لے دعویٰ کرتے اسلام کوں زک ڈیون جتہدے ہن جو مسلمان اسلام کنوں دل برداشتہ تھی دچنچن اتے سوچن تے مجبور تھی دچنچن جو نجات تاں یہودی تے عیسائی مذہب وچ ہے ول انہاں ہمالی دی موجودگی وچ اسلام دی کیا لوڑ ہے۔ اللہ سٹیں یہودیاں تے عیسائیاں دی تردید فرمائی جو لے صرف انہاں دیاں امیدیں تے اڑدوں ہن، کئی خاص قوم یا ملک اللہ دی رحمت دی حقدار کینھی بلکہ ہر نیک عبادت گزار تے میڈے حکماں تے عمل کرن والا ای میڈی رحمت دا حقدار لے، او عربی ہووے تے بھانوس عجی، ایرانی ہووے یا تورانی، سندھی ہووے یا سرائیکی، پختون ہووے یا بلوچی جیکر اونیک ہے تاں جنت وچ دیے، جیکر عبادت گزار تے میڈے احکام دا پابند کینھی یا نبیاں دا دشمن لے او بھانکویں جو نبی دے خاندان وچوں کیوں نہ ہووے جنت وچ نہ دچنچن بلکہ جتیبوں جو نوح علیہ السلام دا پتر۔

۵۲ یہودیاں تے عیسائیاں دعویٰ کیتا ہا جو اساڈے سوا جنت وچ کئی نہ ویسے تاں اللہ سٹیں فرمیدے ہا۔ ہا۔ جنت وچ اوہے ولین جنہیں اپنے آپ کوں اللہ دے حوالے کر ڈتے، جنہاں دے ہر کم وچ اللہ دی رضا ہوندی لے، جیرے میں کوں مارتے ہونڈے تھی گن اوہے جنت وچ ولین، انہاں دا ثواب اللہ سٹیں کنیں محفوظ ہے، یہودیو، عیسائیو کیا تاں اپنے آپ کوں اللہ دے حوالے کیتے، تاں سر جھکائے، میڈے حکماں دی تابعداری کیتی لے؟ تہاڈے وچ تاں میں دا خناس سما یا ہو یا لے، میں میں "المیں کوں لعنتی بنائے اتے جنت وچوں کڈھئے، تاں خود کوں کینوں جنت دا ٹھیکیدار سمجھو؟ جنت وچ صرف اوہے ولین جیرے میڈی توحید تے میڈے پیارے محبوب رسول تے ایمان گھن اوسن تے نیک عمل کر لیں۔

وَقَالَتِ الْنَّصْرَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتَّبِعُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا
أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَافِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي
الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيُّمَا تُلَؤُا فِشْمَ
وَجْهِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا السُّبْحَنَةُ بَلْ لَهُ

اوسے پڑھن اسمانی کتاب اینویں اکھیا انہاں لوکاں جیرھے کچھ نہیں جانتے انہاں جہیں کئی گالھ بس اللہ فیصلہ فرمیسے انہاں دے
وچلے قیامت دے ڈینہ جیرھیاں گالھیں تے اولڈے رہندن ملے اتے او شخص وڈا ظالم ہے جیرھا روکے اللہ دی
مسجد کنوں جو ذکر کیتا ونچے اوندے وچ اللہ دے ناں دا اتے کوشش کرے مسجدیں کوں ویران کر ڈی، انہاں سانگے چوکا
نہا جو ورن مسجدیں وچ لیکن ڈر ڈرتے انہاں سانگے دنیا وچ ذلالت ہے اتے آخرت وچ وڈا عذاب لے ملے اتے مشرق
دی اللہ دا ہے تے مغرب وی بس جیڈے وی تساں منہ کر سوا ڈاہیں اللہ دی ذات ہے بیشک اللہ سیں وسیع رحمت والا تے
خوب جانتا والا ہے ملے اتے اکھیندن جو بٹا گھدے اللہ سیں بک پتر، پاک ہے او، بلکہ اوندی ہے ہر شے جیرھی اسماناں تے

۱۱۵۔ نجران دے عیسائی حضور علیہ السلام دی خدمت وچ ملن سانگے آئے تاں یہودی وی انہاں داسن انہاں کوں ڈیکھن سانگے
آگئے، مدینہ منورہ دے یہودی اپنے مال ہک عالم رافع بن حرملہ کوں وی گھن آئے ہن، آپس وچ گالھ مہار شروع تھی تاں یہودی عالم
رافع بن حرملہ عیسائیاں کوں اکھیا جو تساں کوڑے ہو تہا ڈاکھی دین مذہب کینھی، تاں عیسیٰ علیہ السلام اللہ دے پیغمبر بن نہ انجیل اللہ دی کتاب
ہے جیکر اساں کوڑی مچی وچ عیسیٰ علیہ السلام کوں نبی اتے انجیل کوں اللہ دی کتاب من وی گھنوں تاں وی انجیل کتھائیں تثلیث داسن کینھی
ڈیندی، تہا ڈاندھب دین بھن کوڑا ہے۔ اینویں ہک عیسائی ولدا ڈا تا جو نہ حضرت موسیٰ علیہ السلام اللہ دے پیغمبر بن اتے نہ تورات کتاب اللہ
لے، جیکر ہک لحظے سانگے اساں من وی گھنوں تاں تورات تاں توحید دا اعلان کریندی لے، اتے تساں حضرت عزیر علیہ السلام کوں اللہ
دا پتر منیندو۔

حضور علیہ السلام فرمایا تعجب لے تہا دی عقلیں تے، تورات تے انجیل تاں ہک ڈوجھے دیاں تصدیق پیرا کریندن اتے تاں انہاں کوں
کوڑا پئے اکھیندو، تورات وچ حضرت عیسیٰ علیہ السلام دی رسالت دا ذکر ہے یہودی کینویں انکار کر سگدن، اینویں انجیل وچ موسیٰ علیہ السلام
دی نبوت دیاں ڈھنگ گالھیں موجود ہن ول عیسائی موسیٰ علیہ السلام دی نبوت دا کینویں انکار کر سگدن اصل حقیقت لے ہے جو حضرت موسیٰ تے حضرت

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَه قَانُونٌ ﴿١١٣﴾ بِدَرَجَاتٍ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا وَقَعَتْ
أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٤﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ

زمین و پرچ ہے، سب اوندیاں تالیعدار بن اللہ بناؤں والا ہے اسمناں تے زمین دا، اتے جڑاں ارادہ کریندے کہیں کم دا
تاں مرت اتنا حکم ڈیندے اول کوں، جو تھی دہنچ تاں او تھی دیندے اللہ اتے اکھن اولو کہ جو کجہ وی کینجی جاڈے، کیوں نہیں

علیٰ علیہا السلام دی نبوت حق لے اتے ڈوہیں کتاباں وی حق بن پرہودیاں تے عیسائیاں سچائی دا دامن چھوڑ ڈتے، اے ڈوہیں گروہ
بدراہ تھی گبن۔ اللہ سین فرمائے میڈے پیارے نبی انہاں یہودیاں تے عیسائیاں دے پھیلے دے فیصلہ میں قیامت دے ڈینہہ کریاں
یہودیاں تے عیسائیاں دے علاوہ مشرکین وی ایہو کجہ اکھن توہیں اسال حق تے ہوں باقی سمجھ باطل بن حالانکہ حقیقت و پرچ او وی
خلط فہمی دا شکار بن

سورۃ یہودیاں تے عیسائیاں دے دعوے انہاں دے عمل دے بالکل خلاف بن، حق دے علمبرداریں دا حال لے ہے جو عیسائیں
دے بادشاہ خلیفوں جیس ویلے یہودیاں تے چڑھائی کیتی تھی تاں کتنے بے گناہ لوکاں دا قتل عام کیتا ہس، تورات کوں بھلا ڈتی ہس
اتے بیت المقدس کوں اجاڑ ڈتا ہس۔ روح البیان "ایمنوس روم دے عیسائیاں اپنے بادشاہ طیبس
نال فلسطینی یہودیاں نال انتقام دی جنگ لڑی تھی تاں بیت المقدس دی عمارت کوں کھنڈر بنا ڈتا ہاں "تفسیر ضیاء القرآن" کہ دے
کافراں حضور علیہ السلام کوں کتنی مدت تیں مسجد حرام و پرچ عبادت نہ کرن ڈتی تھی۔ مدیہ و پرچ مسلمانیں کوں عمرہ ادا نہ کرن ڈتا تھی
حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ کوں اپنے گھر دے دروازے تے نماز نہ پڑھن ڈتی گئی۔ کیا ایچھ لوک لے دعویٰ کر سگدن جو اسال
حق تے ہوں، انہاں اہل انہاں دے دعوے دے خلاف ہے۔ لے حکم عام ہے حیرت دا وی مسجدیں وچوں اللہ دے ذکر توں لوکیں کوں جھلیے او
نظام لے، اس حکم دی تحقیق کہیں زمانے یا کہیں قوم نال کینھی۔

اللہ مسلمانیں کوں تسلی ڈتی گئی ہے جو یہودی، عیسائی تے مشرکین جیکرا میں تہاکوں مسجدیں و پرچ عبادت نہیں کرن ڈیندے تاں ایندے و پرچ
نکر کرن دی کیرمی باطل لے، تسال جتھاں دی ہوا تھاں قبیلے ڈپیں منہ کرتے نمازاں پڑھو، لے سچے ستاں سمجھا بھار، ڈینہہ لاہ پچا دھ "ایھا
لہ ڈیکھن پورب، پچھم، اتر، دکھن، اللہ دیاں بن
و پرچ مسلماناں دا نظریہ ہ، جو مسلمان قوم کھنڈے پھیلے قبائل تے قوماں دا یک گلدستہ لے، کیوں جو مسلمان کہیں یک قوم دے افراد تاں کینھی،
ڈھاک ساریاں قوماں دے یک دین تے کٹھا تھی وچوں کوں مسلم قومیت دا ناں ڈتا جائے، اس اتحاد تے یکجہتی دے گلدستے کوں بحال رکھن سانج
گئی ہندوؤں مرکزی ہوناں چھیلے تاں اتحاد دامن کوں بیت اللہ شریف کوں بنا ڈتا گیا اتے لے حکم وی جو تسال جتھاں وی ہو و کجے ڈپیر
مذکر تے نماز پڑھو، تہا ڈے اتحاد دا گلدستہ کڈا میں نہ کھنڈر

بہر حال اس آیت و پرچ سچھ دی پوجا کرن والے حیرت جو سمجھا بھار کوں مقدس سمجھدے بن اتے کجھ ڈینہہ لاہ کوں مقدس سمجھدے۔
بن اللہ شین سمت پرستی دے بت کوں تروڑ ڈتے، جو لے سچھے طرناں میڈیاں پیدا کیتیاں ہو یاں بن انہاں و پرچ حکم وی میڈا چلے
یہودی حضرت عزیر علیہ السلام کوں اتے عیسائی حضرت عیسیٰ علیہ السلام کوں اللہ شین دا پتر منبندے بن، مشرکین عرب اکھنڈ

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَه قَانُونٌ ﴿١١٤﴾ بِدِيْعِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا وَقَعَتِ
 آمُرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ

زمین وچ ہے، سب اوندیاں تالیدار ہن ﷺ بناؤں والا ہے اسماناں تے زمین دا، اتے جڈاں ارادہ کریندے کہیں کم دا
 تاں صرف اتنا حکم ڈیندے اوں کوں، جو تھی وچ تاں او تھی ویندے ﷺ اتے آکھن او لوک جو کجھ وی کہیں چاہندے، کیوں نہیں

عیدی علیہا السلام دی نبوت حق اے اتے ڈوہیں کتاباں وی حق ہن پر یہودیاں تے عیسائیاں سچائی دا دامن چھوڑ ڈتے، اے ڈوہیں گروہ
 بدراہ تھی گن۔ اللہ سین فرمائے میڈے پیارے نبی انہاں یہودیاں تے عیسائیاں دے جھگڑے دا فیصلہ میں قیامت دے ڈینہہ کریاں
 یہودیاں تے عیسائیاں دے علاوہ مشرکین وی ایہو کجھ آکھن جو بس اسال حق تے ہوں باقی سبھے باطل ہن حالانکہ حقیقت وچ او وی
 غلط فہمی دا شکار ہن

۹۔ یہودیاں تے عیسائیاں دے دعوے انہاں دے عمل دے بالکل خلاف ہن، حق دے علمداریں دا حال اے جے جو عیسائیں
 دے بادشاہ خطیوس جیں ویلے یہودیاں تے چڑھائی ٹیکتی ہئی تاں کتنے بے گناہ لوکاں دا قتل عام کیتا ہس، تورات کوں بھلا ڈتی ہس
 اتے بیت المقدس کوں اجاڑ ڈتا ہس۔ روح البیان "اینویں روم دے عیسائیاں اپنے بادشاہ طیبس
 نال فلسطینی یہودیاں نال انتقام دی جنگ لڑی ہئی تاں بیت المقدس دی عمارت کوں کھنڈر بنا ڈتا ہانے "تفسیر فیہ القرآن" کہ دے
 کافراں حضور علیہ السلام کوں کتنی مدت میں مسجد حرام وچ عبادت نہ کرن ڈتی ہئی۔ حدیبیہ وچ مسلمانیں کوں عمرہ ادا نہ کرن ڈتا گیا
 حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ کوں اپنے گھر دے دروازے تے نماز نہ پڑھن ڈتی گئی۔ کیا ایچھے لوک اے دعویٰ کر سگدن جو اساں
 حق تے ہوں، انہاں عمل انہاں دے دعوے دے خلاف ہے۔ اے حکم عام ہے جیرہا وی مسجدیں وچوں اللہ دے ذکر توں لوکیں کوں جھیلیے او
 ظالم اے، اس حکم دی تخصیص کہیں زمانے یا کہیں قوم نال کینھی۔

۱۰۔ مسلمانیں کوں تسلی ڈتی گئی اے جو یہودی، عیسائی تے مشرکین جیکر ایہں تہا کوں مسجدیں وچ عبادت نہیں کرن ڈیندے تاں ایندے وچ
 فکر کرن دی کیرمی جگہ لے، تساں جتھاں دی ہو اتھاں قبلے ڈیہیں منہ کرتے نمازاں پڑھو، اے سبھے ستاں سمجھا بھار، ڈینہہ لاہ پچا دھ، ایھا
 لمہ ڈکھن پورب، پچھم، اتر، دکھن، اللہ دیاں ہن
 تے اللہ دیاں پیدائیتیاں ہو یاں ہن اوہو انہاں دا مالک ہے۔ اصل
 وچ مسلماناں دا نظریہ ہ، جو مسلمان قوم کھنڈے پندے قبائل تے قوماں دا ہک گلدستہ اے، کیوں جو مسلمان کہیں ہک قوم دے افراد تاں کینھی،
 ڈھلک ساریاں قوماں دے ہک دین تے کٹھا تھی وچن کوں مسلم قومیت دا ناں ڈتا جائے، اس اتحاد تے یکجہتی دے گلدستے کوں بحال رکھن سانگے
 کئی مخصوص مرکز دی ہوناں چھیلے تاں اتحاد و ام کوں بیت اللہ شریف کوں بنا ڈتا گیا اتے اے حکم وی جو تساں جتھاں وی ہو دو کجے ڈیہیں
 منہ کرتے نماز پڑھو، تہا ڈے اتحاد دا گلدستہ کڈا ہن نہ کھنڈرے

بہر حال اس آیت وچ سمجھ دی پوچا کرن والے جیرے جو سمجھا بھار کوں مقدس سمجھدے ہن اتے کجھ ڈینہہ لاہ کوں مقدس سمجھدے
 ہن اللہ میں سمت پرستی دے بت کوں ترور ڈتے، جو اے سبھے طرناں میڈیاں پیدائیتیاں ہو یاں ہن انہاں وچ حکم وی میڈا چلے۔
 ۱۱۔ یہودی حضرت عزیر علیہ السلام کوں اتے عیسائی حضرت عیسیٰ علیہ السلام کوں اللہ میں دا پتر منیدے ہن، مشرکین عرب اکھیندے

وَتَايِنَا آيَةً كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ
 قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ
 عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾ وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ

گالھ کر نیا اس ڈے نال اللہ، یا کیوں نہیں امدی اسان کیں کئی نشانی، اینویں اکیہندے ہن اولوک جیرھے انہاں توں پہلے ہن ایہو
 جہیں گالھ، ملے جلدے ہن انہاں دے دل بیشک اسان نشا بر کر ڈتیاں ہن نشانیاں اول قوم سانگے جیرھی یقین رکھندی اے
 ۱۱۸ بیشک اے حبیب اسان بھسیا ہے تہا کوں حق نال، خوشخبری ڈیوٹ والا تے ڈراوٹ والا، اتے نہ پچھیا ویسے تہاں کنوں
 دوزخیاں دے بارے وچ ۱۱۹ اتے اصلوں نہ راضی تھیں یہودی اتے نہ عیسائی جے میں تہاں انہاندے دین دی پڑی

ہن جو فرشتے اللہ میں دیاں دھیریں ہن، ایں آیت وچ انہاندے ایں عقیدے دی تردید کیتی گئی اے جو اللہ میں ہاں تے ہاڑیاں کنوں
 پاک اے بلکہ زمین، اسمان دی سبھی مخلوق اللہ میں دی پیدا کیتی ہوئی اے اتے اوندی غلام تے ملکیت ہے، انبیاء فرشتے، نیک بندے یا
 جتنی وی بیشہیں ہن اونوری ہون بھانویں ناری، زمینی ہون بھانویں اسمانی، ہر شے اللہ میں دی ملکیت اے تاں ول فرشتے یا نبی اونی
 اولاد کینویں بن سگدن، ول پتر یادھی دی لوڑ تاں اول کوں ہوندی اے جیرھا محتاج ہووے یا فانی ہووے تاں جو اونداناں ہمیش زندہ
 رہوے، اوندی نسل ددھے، اوند اکئی وارث بھوے، اللہ میں نہ تاں محتاج ہے کہیں دا اتے نہ اول کوں فنا ہے، او زمین تے
 اسمان دا کلھا مالک تے بادشاہ ہے، سبھے اختیارات اوندے ہتھ وچ ہن، اول کوں کہیں نائب یا وارث دی کئی لوڑ کینھی۔

۱۲۰ آریہ سماج وغیرہ دالے عقیدہ ہے جو روح تے مادہ ہمیشہ کنوں موجود ہن یعنی ڈوہیں شہیں ازلی ہن، پس اللہ میں ہک ماہر کارگر
 وانگوں ایں کیتے جو مادہ دے مختلف اجزاء کوں ہک خاص ترتیب وچ ملا ڈتے تاں ڈھگ ساریاں رنگ برنگیاں شہیں وجود وچ آگن
 قرآن ایں نظریہ دی تردید کریندیں ہوئیں فرمیدے جو اللہ میں صرف مانع ای کینھی بلکہ اوبدیلج وی ہے۔

بدیلج - بدع کنوں بٹے معنی اے بغیر نمونے دے کہیں شے کوں بناوٹ، میں ویلے بدیلج دی نسبت رب ڈیہیں ہووے
 تاں ایندا معنی اے ہونے، بغیر مادہ، بغیر نمونہ، بغیر سندر، بغیر زمانے اتے مکان دی قید دے کہیں شے کوں وجود ڈیوٹ یعنی
 اللہ میں پہلے کنوں موجود کہیں مادے دے بغیر محض اپنے ارادے دے کاں ہر شے کوں پیدا فرمائے، ول اے وی کینھی جو ہر شے کن آکھن تے
 پیدا تھی ہووے بلکہ کن دے حکم کنوں وی پہلے جیرھلے او صرف ارادہ فرمیدے تاں او شے وجود وچ آدیندی اے۔

۱۱۳ یہودی، عیسائی اتے مشرکین آکھدے ہن جو اللہ میں جنیویں فرشتیں نال گالھ کریندے یا نبیاں کیں وچی بھجیدے، اینویں اسان
 نال گالھ کیوں نہیں کریندا، یا خود بخود اساکوں ہدایات کیوں نہیں ڈیندا، ایندا جواب ڈیوٹ گئے چولے نبی انہاں کوں ڈھگ ہدایتاں تے واضح
 دیلاں آچکن، ایمان گھن اوٹن انہاندے مقدر وچ کینھی، پس غنادے تے بغض کاں حتماں کریندن، اے جالانہ حرکتاں صرف ایہے نہیں پئے کریندے
 بلکہ انہاندے ڈرکے وی ایچھے جالانہ سوال کریندے ہن، اے لوک بالکل اپنے پیو ڈاڈے دے پیراں تے پئے ٹردن، نہ انہاندے مطالبے
 حق ہن نہ انہاندے سوال نیک نتیجے تے مبنی ہن اے تاں ہک ڈون نشانیاں منگدن اسان ڈھگ نشانیاں ڈکھا ڈن جیرھیاں جو اطمینان سانگے
 کافی ہن پر لے لوک منن چہندن نہ منیں

مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ آتِيتَهُمْ بَعْدَ الَّذِي
جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۱۳۰﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ
الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ

نہ کر سہو، تسار اکھڑو یو بیشک اللہ دا ڈیسا ہو یا رستہ ای سدھار رستہ لے اتے جیکر تسار پیر وی کیتی انہاندی خواہشات دی اس علم
دے بعد وی جیرھا تہا ڈے کول آپکے تار ول نہ ہو سہ تہا کول اللہ کنوں پچاؤن والا کئی یار و مددگار ﷺ جنہاں کول اسار
کتاب ڈتی اے تے او اوندی تلاوت دا حق ادا کر نیدن، او سہ ایمان گھن آئدن اوندے نال اتے جیرھا انکار کرے اوندے تار اٹھے
نقصان اٹھاؤن والا ﷺ لے بنی اسرائیل یاد کرو میڈی اونعت جیرھی میں تسار تے کیتی تھی اتے میں تہا کول فضیلت ڈتی اے

۱۳۰ لے پیارے حبیب صلی اللہ علیہ وسلم ایمان گھن آؤن سلگے لے لوک نشانیاں منگدن، سب کنوں وڈی نشانی تار تہا ڈی
ذات ہے تہا ڈی اپنی شخصیت لے، تہا ڈے پلین کنوں گھن کراہیں نبوت دے اعلان میں تہا ڈی زندگی دا ہک ہک لمحہ انہاندے
سامیں ہے، تہا ڈی عمر عزیز دے چالھی سال انہاندے سامیں ہک کھلی کتاب وانگوں ہن، ول نبوت دے اعلان کرن دے بعد
وی جیرھے حالات وچ تسار رہ گیسو لے لوک چنگی طرح جاہنن، ہن لے معجزات تے دلیلاں منگدن؟ سب کنوں وڈا معجزہ تار تہا ڈی
اپنی ذات لے تہا ڈا کر دار لے، اس کنوں ودھ تے پئی انہاں سلگے کیا نشانی ہووے۔ لے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم جیکر
کئی بد نصیب، تہا ڈی گالھ نیں منیندا اتے ایمان دی دولت وچوں پوکھانیں گھندا، تار اس بارے تسار کنوں کجھ وی سچھ پتریت
نہ بھینے، بس تسار تبلیغ دا حق ادا کر ڈتے اگوں لے خود جواب ڈسین

۱۳۱ حضور علیہ السلام دی دلی خواہش تھی جو یہودی، عیسائی تے مشرکین مسلمان تھی وچن تار ہوں آپ انہاں نال نرم مزاجی
نال پیش آمدے ہن اللہ میں فرمایا جو لے لوک کڈا ہوں راضی نہ تھیں، جیکر تسار انہاندی ملت یعنی شریعت دی تابعداری کرو تار ول
لے راضی تھی ولین انہاں دا دین کیا ہے حضرت عزیر علیہ السلام تے حضرت عیسیٰ علیہ السلام کول اللہ میں دا پتر منیدن، کجھ مشرکان تے جاہلانہ
رسمیں دانان انہاں دے نزدیک دین ہے جیکر تسار انہاندی ملت تے چلےو تار لے راضی تھی ولین، لے گالھ ارشاد فرماتے حضور
میں دے دل وچ جیرھی کافراں دے ایمان گھن آؤن دی تھوڑی جہیں امید تھی اوں کول وی مکا ڈتا گیا یعنی انہاں لوکاں دا ایمان
گھن آؤن محال لے، نہ حضور علیہ السلام انہاندی ملت تے عمل کریں نہ او ایمان گھن آوسن۔

یہودیوں تے عیسائیاں دے دعویٰ جو ہدایت تار عیسائیت تے یہودیت وچ ہے اوندے جواب لے ڈتا گئے جو انہندا دعویٰ کوڑا
ہے بلکہ اصل ہدایت دین اسلام وچ ہے جس تے تسار خود عمل پے کریند و جندی تبلیغ پے کریندو، آخرت وچ ایہا ہدایت کم او سہ
اھواء۔ ہولی دی جمع لے جیندا معنی نفسانی خواہش ہے یعنی انہاں اپنی خواہشات، آرزواں تے شیطانی دوسریاں کول
دین دانان چاڈتے، لے امت محمدیہ تسار انہاندے گھر ٹیپے ہوئے عقائد دی کڈا ہوں پیر دی نہ کراہے، جیکر تسار لے غلطی کر
بیٹھے تار یاد رکھو قیامت دے ڈینہہ تہا ڈا مدد کرن والا کئی نہ ہووے۔

۱۳۲ جیرھے اہل کتاب اپنی کتاب کول چنگی طرح پڑھدن، اوندے احکامات تے عمل کریدن، کتاب وچ یا حکماں وچ کئی رد و بدل نیں

الْخَسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَبْنِيْ اِسْرَءِيْلَ اذْكُرْوا نِعْمَتِيَ الَّتِيْ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ
فَضَلْتُمْ عَلٰى الْعَلَمِيْنَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِيْ نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا
يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَاِذْ اَبْلٰى اِبْرٰهِيْمَ
رَبُّهُ بِكَلِمٰتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنِّىْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ قَالَ
لَا يَتَّكِلُ عَلَيْهِمُ الظَّالِمِيْنَ ﴿١٢٤﴾

۱۲۱ اور زمانے دے "سبھ لوکاں تے سلالہ اتے ڈرواواں ڈنہہ کنوں جیڈاں نہ پکڑیا ویسے کئی آدمی کہیں دے بدلے اتے نہ قبول کیتا ویسے اوں کنوں تمان اتے نہ نفع ٹویسے اوں کوں کئی سفارش اتے نہ ای اوندی امداد کیتی ویسے سلالہ اتے یاد کرو جیڈاں ازمایا ہا ابراہیم کوں اوندے رب چند گاہیں نال تاں او پورے لکھے ہن، فرمایا اللہ شیس بیشک میں بناؤں والا ہاں تہا کوں سبھ انساناں دا پیشوا۔ عرض کیتی میڈی اولاد وچوں وی؟ فرمایا نیس بچا میڈا وعدہ ظالماں تیں ۱۱۹

کرنیڈے ناں اوہے حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم کوں آخری نبی منین اتے اوندی ہدایت تے عمل کریندن او چاٹندن جو اے پیغمبر سچا ہے البتہ حیرے ابن ہدایت دا انکار کرین او وڈے گھاٹے وچ رہن، انہاں ایمان دے بدلے کفر کوں گھن تے سودا ای ایجھا کیتے جیندے وچ سراسر گھانا ای گھانا لے۔

۱۲۲ سبھ یہودی حضور علیہ السلام کوں دی اپنی نفسانی خواہشات دے مطابق گھڑی ہوئی ملت دے تابع کرن چنہدے ہن اتے سبھ یہودی سرداری کرن دے عادی ہن، وڈیرا شاہی تے اکڑ خانی انہاں دی رگ رگ وچ رچی ہوئی ہئی، پر حضور شیس دے آؤن نال انہاں دی وڈائی مٹی وچ مل گئی ہئی تاہوں اللہ شیس فرمیدے لے یہودیو تہا ڈی لے برتری اتے تہا کوں جیرھیاں کجھ نعمتاں ملیاں ہن لے بنیاں دی غلامی کرن دی برکت وچ ملیاں ہن جیکر تساں لے نعمتاں اتے فضیلت سموری رکھن چنہدو تاں ول میڈے پیارے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی اطاعت تے تابعداری کرو

۱۲۳ اطاعت دامتنی ہے فرمانبرداری اتے اتباع دامتنی ہے نقش قدم تے ٹرنا یعنی کہیں دی چنگی وصف دی نقل کرنا ۱۱۸ حاکم دی سزا کنوں چھٹن دیاں چار صورتاں ہن ہک لے جو مجرم دے ولی وارث جرمانہ ڈے کراہیں یا ضمانت کروا تے مجرم کوں چھڑوا گھن، اللہ شیس لا یجزی فرماتے این صورت کوں رد کر ڈتے، ڈو جھی لے جو مجرم اپنے مال وچوں جرمانہ، فدیہ یا دیت ڈے کراہیں چھٹ وچ لے لا تقبل فرما کراہیں این صورت کوں دی رد کر ڈتا گئے، تہ بھئی صورت آکھے جو مجرم دے عزیز رشتے دار باوقار تے منج والے ہودن او سفارش کرتے چھڑوا گھن لا تنفعھا شفاعۃ فرماتے این صورت دی وی نفی کر ڈتی گئی لے جو کئی وی اللہ دا پیارا نبی دے دشمنان تے کافراں دی سفارش نہ کریے، چوتھی صورت آکھے جو مجرم دے قبیلے تے قوم کوک بہادر ہودن، حاکم دے غلاماں بناوت کرتے زبردستی مجرم کوں چھڑوا گھن ولاہم ینصرون فرما کراہیں این آخری امید تے دی پانی پھیر ڈتا گئے، ہک چھیکری صورت

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا
مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّیً وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ
لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ۝ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا

اتے یاد کرو جڈاں اسان

بنایا بیت اللہ کوں مرکز لوکاں سانگے اتے امن دی جا اتے "حکم ڈتا" تاں بنا گھنوا ابراہیم دے کھڑے ہووٹ دی جا کوں نماز
دی جا اتے اسان تاکید کر ڈتی ابراہیم اتے اسماعیل "علیہما السلام" کوں جو چنگی طرح صاف ستھرا رکھو میڈے گھر کوں طواف کرٹ
والیاں اعتکاف پہن والیاں اتے رکوع تے سجدہ کرٹ والیاں سانگے مثلاً اتے یاد کرو جڈاں عرض کیتی مہی ابراہیم لے رب

رشتہ دی لے جیرھی جو اتھان میں چل سبکی رہن چھٹن دی صرف ہک صورت لے جو دنا دار بن کراہیں اللہ سٹیں دی بارگاہ وچ حاضری
ڈیوے اتے رحم دی عرضی پیش کرے۔

۱۹ حضرت ابراہیم علیہ السلام کوں کئی واری آزمایا گیا پر اوہرا امتحان تے ہر آزمائش وچ پورے لٹھے، اللہ سٹیں دے حکم مطابق
اپنے ننھے پال حضرت اسماعیل علیہ السلام جہیں معصوم کوں ذبح کرن لگ پئے، فرشتے ازماوٹ آئے مال انہاں کنوں اللہ دی تسبیح سٹی
تے سارا بکریں دا اجڑ انہاں دے حوالے کر ڈتا، ایندے علاوہ شریعت دے سینھاٹیں حکماں تے عمل کیتا، غرض کہ حضرت ابراہیم علیہ السلام
ہر طرح دی آزمائش تے پورے لٹھے ہن۔

جیرھے حضرت ابراہیم ہر امتحان وچ کامیابی حاصل کریندن تاں اللہ سٹیں فرمایا لے ابراہیم تہا کوں رہندی دنیا میں پیشوا بنڈا
گئے جیرھا وی نبی اوسے او تہا ڈی ملت دی پیروی کر لے، حضرت ابراہیم پہلے نبی ہن جہناں کوں اسلام دی عالمگیر دعوت ڈیوٹ سانگے مقرر
کیتا گیا، انہاں عراق توں گھن کراہیں مصر میں اتے شام، فلسطین کنوں گھن پورے عرب مکاں میں اسلام دا پیغام بچایا اتے مختلف شہراں تے
علاقیاں وچ غنیفے وی مقرر کیتے، شرق اردن وچ اپنے بھترے حضرت لوط علیہ السلام کوں، شام تے فلسطین وچ اپنے پتر حضرت اسحاق
علیہ السلام کوں اتے باقی عرب علاقیاں وچ اپنے وڈے پال حضرت اسماعیل علیہ السلام کوں خلیفہ مقرر کیتا ہانے

تورات وچ حضرت ابراہیم علیہ السلام داناں ابراہیم تے ابراہیم آئے، آپ دے جمن داسن ۲۱۶۰ قبل مسیح لے آبائی وطن
بابل لے جیرھے شہر وچ آپ سٹیں جیمے ہن تورات وچ اونڈاناں آور (۱۸) ہے "ضیاء القرآن"

ڈو جیمی کالھ آئیے جو میڈا وعدہ قالمیں سانگے کینھی لے ابراہیم تہا ڈی اولاد وچوں جیرھے دی صالح تے اطاعت گزار ہوکسن انہاں وچوں
دی کچھ کوں میں نبوت دالوکھا ڈیساں لیکن ظالم بدعہد تے نافرمان کڈا ہیں وی میڈی اس نعمت دے حقدار نہ بن سگسن حضرت ابراہیم
علیہ السلام دا لے سوال یاد دعا، فطری مہی، اتے اللہ سٹیں دی اپنے وعدے دے مطابق صرف بنی اسرائیل وچوں چار ہزار نبی بنائے ہن، انھوں
لے معلوم تعیندے جو امامت تے پیشواں صرف انہاں تہا حق لے جیرھے جو صالح ہووون

اٰمِنًا وَاَرْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الشَّرِّ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ
كَفَرَ فَاَمَتَّعُهُ قَلِيْلًا ثُمَّ اَضْرَطُّهُ اِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿١٢٦﴾ وَاِذْ يَرْفَعُ
اِبْرٰهِيْمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيْلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿١٢٧﴾

بنا ڈے ایں شہر کو امن والا اتے روزی ڈے ایں شہر دے واسیاں کوں طرح طرح دے پھلاں دی جیرہ ایمان مکن آئے
اللہ تے اتے قیامت دے ڈینہہ نئے، فرمایا "اللہ سئیں" انہاں وچوں جیں کفر وی کیتے اوں کوں وی فائدہ چاؤں ڈیاں کج
ڈینہہ دل چھکیاں اونکوں جہنم دے عذاب ڈیں اتے اوگندا ٹھکانا لے ۱۲۶ اتے یاد کرو جڈاں اسمعیل دے پئے بن ابراہیم
علیہ السلام بنیاداں کجے شریف دیاں اتے اسمعیل علیہ السلام وی، اے اساڈے رب قبول کراں کنوں اے عمل، بے شرک

۱۲۷ حضرت ابراہیم علیہ السلام دے ہزار ماٹش وچ کامیابی حاصل کرن دے ذکر دے بعد اللہ سئیں فرمندیے، اسال بیت اللہ
شریف کوں سبغا مٹیں لوکاں سانگے امن دی جا بنی ڈتے، پرے پرے کنوں لوک ہزاراں دی تعداد وچ اتھاں ج سانگے کٹھے بھٹیں جو
وی حرم کعبہ دی حدود وچ آویسے او اللہ سئیں دی پناہ وچ ہو سے، انسان تاں انسان جیکر حیوان تے کچی وی ایں حدود وچ آوے تے
ادوی محفوظ ہو سے، ایں سانگے حدود وچ کعبہ وچ ہر طرح دے شکار کنوں ہٹک ڈتا جائے۔

مقام ابراہیم ہک جنتی پتھر ہے جیں تے کھڑکراہیں حضرت ابراہیم علیہ السلام کجے شریف دیاں کندھیاں آساریاں ہن، چونکہ
ایں پتھر کوں حضرت ابراہیم دے پیرا میٹھ رہن دامن وراثت حاصل لے تاہوں اللہ سئیں ایں پتھر کوں وی اپنی نشانیاں وچوں ہک نشانی دا
درجہ ڈے ڈتے اتے امت محمدیہ کو حکم ڈتا جائے جو ایں جاتے نفل پڑھیا کرو

مقام ابراہیم لے او پتھر لے جیندے اتے ترلے واری حضرت ابراہیم علیہ السلام چڑھتے ہن، ہک داری حضرت اسمعیل علیہ
دی تربیت اتے آپ دی لونج ہن پتھر تے آپ داسر دھو دایا، ہئی داری بیت اللہ دی کندھیں اسارن سانگے حضرت اسمعیل
بو قیس دی پہاڑی وچوں حضرت جبرائیل علیہ السلام سے دے نشانہ کرکٹ دے بعد کھڈے وچوں کڈھ کر ایں پتھر کوں چا آئے
ہن تربیتی داری جیرہ لے آپ سئیں بیت اللہ دی تعمیر کنوں فارغ تھے ہن تاں اللہ سئیں فرمایا لے ابراہیم ہن لوکاں کو جمع کرکٹ سانگے بڈو
آپ سئیں ہن پتھر کوں بو قیس پہاڑی تے و بچ رکھیا اتے ایندے اتے چڑھ کر ایں لوکاں کوں حج کیتے بڈیا لسنے، ایں پتھر دی ہمت
لے مہی جو خود بخود آتا پھیندا دیندا غلامہ تفاسیر متعددہ "

عہد تا کنوں حضرت ابراہیم تے حضرت اسمعیل علیہما السلام کوں تاکید کیتی گئی لے جو میڈے گھر یعنی بیت اللہ کو ہر طرح
مان ستھرتے پاک بکھو، مٹی تے لکھ وغیرہ نہ ہوں، ڈالور دے چالے شالے تے دھوڑ وغیرہ وی نہ ہووے، ظاہری طور تے
وی مات ستھرا ہووے اتے کفر و شرک دی غلامتاں کنوں وی پاک ہووے۔

۱۲۸ توئیں جو بظاہر لے ہکا ڈا لگدی لے پر لے ڈو دکھرے دکھرے جتے ہن، ایں دُعا دا پہلا حصہ آہے جو لے اللہ
ایں تہ شہر کوں امن تے چین دامن بنا ڈے، ایں شہر اتے پارے دس دیاں کوں ظالماں، ڈاکوواں اتے چوراں کنوں بچا دیں تاں
جو اتھوں دے واسی سکون مال تیڈی عبادت کر سگن — ابراہیم علیہ السلام دی دعا صرف ایں ملاتے دے قدیم رہن دایاں سانگے

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَإِنَّا مَنَّا سَكَ
وَتَبَّ عَلَيْكَ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝۱۳۸ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو
عَلَيْهِمُ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝۱۳۹

توں ای سب کچھ سنٹ والا تے چاٹن والا ایس ۱۳۸ لے رب بناڈے اسا کوں فرمانبردار اپنا اتے اساڈی اولاد وچوں
وی ہک ایجھی ملت جبرہی تیدی فرمانبردار ہووے اتے ڈساڈے اسا کوں اساڈی عبادت دے ڈھنگ اتے اساڈی توبہ
قبول کر، بیشک توی ای پہوں توبہ قبول کرن والا اتے ہمیشہ رحم فرماوٹ والا ایس ۱۳۹ لے اساڈے رب بھیج انہاں وچ
ہک رسول انہاں وچوں تاں جو اوپرھ سٹاوے انہاں کوں تیبلیاں آیتاں اتے سکھاوے انہاں کوں کتاب اتے دانائی دیا

ہئی، ایندی دلیل دعاء دا ڈوجھا جھٹ لے جو ایس شہر دے موئن واسیاں کوں روزی ڈے روزی دی دعاوی منڈھ قدیم دے اتھاں رہن
والیاں ملنگے ہے، یعنی ابراہیم علیہ السلام دا نظریہ لے ما ایس شہر دی نعمتاں دے حق دار صرف اولوک بن جبرہے منڈھ قدیم دے اتھاں رہن
والے بن کیوں جو پاہروں آکر اپنی روزی کماوٹ والے لوک ہمیشہ اپنی دھرتی دے ہوندن، پنہاں علاقیاں وچوں کمانے اپنی دھرتی
اپنے علاقے کوں بھرنیدن، پنہاں علاقیاں دی تجارت تے زراعت تے قبضہ کرتے ہک ڈینہراں علاقے کوں کنگا کر چھوڑنیدن انہاں
لوکاں کو ہندب لفظاں وچ شریف ڈاکو تے میڈھے لیرے اکھیا وچ بگدے۔

ابراہیم علیہ السلام اپنی دعاء وچ مومن دا خصوصی ذکر ایس مانگوں کیتا جو پچھلی آیت لَا يَتَّبِعُكَ الشَّيْطَانُ وَافِيصْلَهُ سُنْكَ لَارِیں
انہاں لے سمجھ گھدا جو شیت روحانی نعمتاں وانگوں دنیاوی نعمتاں وی صرف فرمانبرداراں نال مخصوص بن پر اللہ شیں ایس شیعہ دا ازالہ
فرما ڈتا جو کافراں کوں وی روزی ڈیون میڈا ذمہ لے، یس انہاں کوں وی کچھ ڈینہراں اتھوں فائدہ چاوٹن ڈیاں پر انہاں کا دوزخ
لے مطلب لے ہے جو اہل مکہ جبرہے جو اتھاں دے رہن والے بن او اپنی دھرتی نال دی پیار کریندن تے صاحب ایمان وی بن او ہے اپنی دھرتی
دی ہر نعمت دے حق دار وی بن اتے ایمان کاں جنت دے وی حقدار بن

۱۳۲ حضرت ابراہیم علیہ السلام اتے حضرت اسماعیل علیہ السلام جبرہے کجے شریف دیاں کندھیاں پئے اسریندے بن تاں اوں ویلے
دڑی عاجزی نال اللہ شیں دے اگوں لے دعاوی پندے پئے بن جو الہی اساڈیاں لے کوششاں قبول کر، اساڈی دعاوی توں سٹیں لے
اساڈے دلاں دے حال وی ٹوچنگی طرح جانتیں۔ آساری داکم حضرت ابراہیم پئے کریندے بن اتے گارا بنا کراہیں تے پھر ڈھوکر
حضرت اسمعیل ڈیندے بن ”علیہما السلام“

۱۳۳ ابراہیم علیہ السلام اپنی فراست نال لے چاٹ گئے بن جو تعمیر کعبہ وچ دی کٹی رنگ ہے، ایس ظاہر وچ کچھ لکیا پئے، عشق اپنے
رنگ ڈیکھے، اتھاں انسان کسی معلن کر لے، ایس میدان وچ لیلیٹ لیلیٹ دیاں اوازاں گونجن، اتے انہاں شہیں داسہرا میڈے سر رہے
تاں خوش تھی کراہیں انہاں اپنے سلنگے اتے اپنے صالح بالوں ساکے دعا منگی جو اسا کوں وی رچ دے مناسک تے احکام ڈساڈے نال اپنا
فرمانبردار وی بناڈے۔

نبی دی توبہ عام لوکاں دی توبہ کان نیس ہوندی اتے نہ ای اتھاں توبہ توں مراد عوام دی او توبہ جبرہی جو گناہیں کنوں

وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ بِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا
وَرِائِهِ فِي الْآخِرَةِ لِمَنِ الصَّالِحِينَ ﴿۱۳۰﴾ اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْتُ

گاہیں اتے پاک کرے انہاں کوں بے شک توں ای زبردست حکمت والاہیں ۱۳۰ اتے کون ہے جیرھا بدل وچجے دین
ابراہیم کنوں، اوندے سوا جیں اپنے آپ کوں بے وقوف چاہنیا ہووے اتے بیشک اسان چٹن گھدے ابراہیم کوں دنیا وچ اتے بلاشبہ
اوبھو قیامت دے ڈینہہ نیکاں وچ گنسیاں ویسے ۱۳۰ اتے یاد کرو جڈاں اوں کوں اکھیاں اوں دے رب لے ابراہیم، کجی جھکاؤ

ہونڈی لے بلکہ لے توبہ خواص الخواص وی لے جیندا مقصد درجات دی بلندی اتے مقامات دی رفعت سانگے دعا کرن لے
وتوبۃ خواص الخواص لرفع الدرجات والترقی فی المقامات " روح البیان"

۱۳۰ حضرت ابراہیم علیہ السلام اپنے اتے اپنی اولاد سانگے دعا مانگن دے بعد ہک ایجھے رسول دی آمد دی دعا مانگن
جیرھا جو اپنی شان تے مرتبے دے لحاظ نال منفرد ہووے اتے اور رسول ہووے دی حضرت ابراہیم تے حضرت اسماعیل علیہما
السلام دی اولاد وچوں اولاد ابراہیم واسماعیل وچوں لے عظیم المرتبت نبی حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم دی ذات
لے کیوں جو حضرت اسحاق علیہ السلام دی اولاد وچوں آوٹن والے نبی تو نہیں جو او حضرت ابراہیم علیہ السلام دی اولاد ہن
پر اولاد وی این دعا دے مصداق نیں بن سکے ایں سانگوں جو بیشک او نسل ابراہیمی وچوں تاں ہن پر نسل اسماعیلی وچوں کجی
جیرھے جو تعمیر کعبہ کنوں گھن تے دعا چھیکر دی لفظاں میں ہر ہر لفظ ہر جملے وچ حضرت ابراہیم تے حضرت اسماعیل علیہما السلام
دی دعا ہکا ہٹی، حضور اکرم نور محمد صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابراہیم دی اولاد وی ہن تے حضرت اسماعیل دی اولاد وی ہن، حضرت
ابراہیم دے بعد عیسیٰ علیہ السلام میں کئی نبی نبیجہ الطرفین یا این دعا دے مصداق کجی آیا، لطف دی گالھ لے ہے جو کہیں کوڑے جھوٹے
موٹھے معنی نبوت نے وی ایجھا دعویٰ کیتھی کیتا۔

ایں بے مثال نبی دیاں ترانے صفحاں گنوا یا گن (۱)، اونجی تیڈیاں آیتاں پڑھ پڑھ لوکاں کوں سناوے (۲) کتاب
حکمت سکھاوے یعنی تعلیمات الہی تے عمل کرواوے (۳) اتے لوکاں دے اخلاق و عادات سنوارے، گندگی کنوں کڈھ تے صفائی
داعادی بناوے، پھلے لوکاں کوں لڑا ہ ڈکھاوے بلکہ توبہ پچاوے، کفر کنوں بچا تے ایمان ڈہیں گھن آوے انہاندے دلاں کوں اپنے
روحانی تقرت نال شیش بنا ڈیوے۔

۱۳۰ ملت ابراہیمی سراسر اخلاص ہے ایندے سبھے احکام عقل اتے فطرت دے مطابق ہن، ایں سانگے ایجھی ملت کنوں
منہ اوہو پھر لے جیرھا احمق تے پاگل ہووے یا جینڈی عقل وچ فتور ہووے۔ ابراہیم علیہ السلام جیرھی تابع داری واثبوت ڈرتے
اوں کاٹن اسان اللہ شیں اوں کوں دنیا دی پیشوائی سٹنگے چٹن گھدے۔ حضرت ابراہیم اپنے عمل دے سبب دینی دنیاوی
کامیابی تے آخرت دے مقاصد حاصل کر گھدن قیامت دے ڈینہہ انہاں دی گنتری صالح لوکاں وچ ہووے۔ ایندے علاوہ
ایں آیت وچ انہاں شمرکاں دار دے جیرھے جو اپنے ابراہیمی ہووٹن دا دعویٰ کرن دے نال نال شریعت ابراہیمی دی
مخالفت کریندے ہن۔

لَرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۳۱﴾ وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يٰبَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۲﴾ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ أَحْضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَالْإِلَهِ أَبَاكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًُا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۳﴾

آکھیں میں اپنی گچی جھکا ڈتی اے سبھنائیں جہاں رب دے اگوں ۱۳۱ اتے وصیت کیتی ایں دین دی ابراہیم نے اپنے پتران کوں اتے یعقوب کچلے میڈے پتر ویشک اللہ شیں پسند فرمائے تہا ڈے سلگے ایہودین، پس اصلوں نہ مراہے مگر ایں حال وچ جو تاساں مسلمان ہوو و ۱۳۲ کیا ہاوے تاساں موجود جیں ویلے آگئی ہئی یعقوب کوں موت، جڈاں پچھیا ہاواں اپنے پتران کنوں جو تاساں کیندی عبادت کر لیمو میڈے، مرٹ دے "بعد، انہاں آکھیا اسان عبادت کر لیں تیبڈے خدای اتے تہا ڈے پیو ڈاڈے ابراہیم اتے اسمعیل اتے اسحق دے خدای، اوہو کلکھا معبود اے اتے اسان ہوندے فرمانبردار رہوں ۱۳۳ اوہک جماعت ہئی جو

۱۳۶ حضرت ابراہیم علیہ السلام بغیر کہیں سوچ وچار دے اللہ شیں دے ہر حکم دی تعمیل کیتی اتے مکمل تابعداری دا اقرار کیا جو میں اپنے آپ کوں اللہ شیں دے سپرد کر ڈیتے اتے اوندے ہر حکم دی فرمانبرداری کر لیاں اتے دل فرمانبرداری و احق ادا کر ڈکھائے میں، بھادوچ سٹیا گیا تاں جبرئیل علیہ السلام عرض کیا کئی حکم؟ فرمایا نے کئی حکم کینھی، ول پچھیں رب تیں کئی عرضی؟ فرمایا نے او خود جائدے درخواست دی لوڑ کینھی روح البیان — شارت ملی تاں پتر دی قربانی سانگے تیار تھی گئے۔ اللہ دی رضا سانگے گھر بار چھوڑ ڈتا۔ پتر اسمعیل تے اوندی ماحضرت ہاجرہ کوں جنگل وچ چھوڑ آئے۔

۱۳۷ حضرت ابراہیم تے حضرت یعقوب علیہما الصلوٰۃ والسلام نے اپنے اپنے بالوں کوں وصیت کیتی ہئی جو تاساں دین حق تے قائم رہ و نجاہے، یعنی جیوتاساں مسلمان بن تے جیکر مروتاں دی اسلام تے تہا ڈا خاتمہ ہووے، موت تاں ہر حال وچ آوئی ہے لیکن کینھیلے اوسے اساکوں پتہ کینھی پس آ بھر گھٹی آویسے، ایں سلگے اساکوں ہر ویلے سفر آخرت داسانان بدھ کراہیں مکمل تیاری رکھنی چہی لے ماسلام دادامن قابو پکر رکھوں اللہ شیں دے احکامات کوں ہر ویلے ادا کروں، ایندے وچ ڈھل گس نہ کروں، تھی سگدے پس ڈھل گس والے ویلے وچ اساڈی موت داپغام آونجے، ول رب شیں کوں کیا منہ ڈکھیسوں، آخرت وچ کامیابی دا ہکو طریقہ اے جو آدمی ہر ویلے اپنے آپ کوں تیار رکھے، گناہاں توں بچ تے رہے، نافرمانی تے رج سوال جہیں کالھیں کنوں اپنے دل دے شیشے کوں میلانہ کرے۔

۱۳۸ انبیاء کرام دی وصیت دین بارے ہوندی لے، بنیاں دے مال اسباب دی نہ میراث ہوندی لے اتے نہ وصیت اتھاں دی حضرت ابراہیم تے حضرت یعقوب علیہما الصلوٰۃ والسلام سانگے کینھی بلکہ ایں جاء تے وراثت دینی تے وراثت علمی مراد لے ۱۳۸ یو دیاں حضور علیہ السلام کوں آکھیا جو اسان اسلام قبول نہیں کر سگدے کیوں جو حضرت یعقوب علیہ السلام نے اساکوں یہودیت تے

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۳﴾ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۳۴﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ

گذر چکی، انہاں سانگے ہے جو انہاں کیتے اتے تہاڈے سانگے ہے جیرہاں کیتے اتے نہ پچھیا۔ ویسے تساں کنوں جو انہاں کیا عمل کیتے
۱۳۹ اتے اکھیندن تھی وچو یہودی یا عیسائی تاں ہدایت پا دیو، اکھ ڈیو میڈا دین حق پسند ابراہیمی دین ہے اتے اونہن مشرکاں وچوں
۱۳۷ اکھ ڈیو اساں ایمان گھن آویں اللہ نے اتے اوں تے جیرہاں نازل کیتا گئے اساں ڈہیں اتے جیرہاں نازل کیتا گئے ابراہیم اتے اسمعیل
اتے اسحق اتے یعقوب اتے انہاں دی اولاد ڈہیں اتے جیرہاں کھ ڈتا گئے موسیٰ اتے عیسیٰ کوں اتے جیرہاں کھ ڈتا گئے دوجھے

پکار ہن دی وصیت کیتی مئی، اللہ شیخ فرمائے جو لے لوک کوڑے بن انہاں کنوں کچھو جو انہاں وصیت سٹی مئی؛ کیا لے لوک حضرت یعقوب
علیہ السلام دی موت ویلے انہاندے کوں بن، انہاں اپنے کتاں نال وصیت سٹی مئی۔ ول امتحاناً یعقوب علیہ السلام اپنے پتر اں
کنوں پچھیا ہا جو میڈے مرٹ دے بعد تساں کیندی عبادت کریو؟ تاں انہاں مل تے کہو جواب ڈتا ہا جو اساں اوں اللہ شیخ دی
عبادت کریوں جیندی تساں تے تہاڈے پیو ڈاڈے حضرت ابراہیم، حضرت اسمعیل تے حضرت اسحق علیہم السلام عبادت کریندے
بن، اساں مردیں دم نہیں ہوں خدا دے تابع رہوں۔ یہودیوں! ہن ڈسو، تساں تاں اکھدو جو اساں کوں یعقوب علیہ السلام
نے یہودی رہن دی وصیت کیتی مئی حالانکہ انہاں تاں اپنی اولاد کنوں اسلام اتے توحید تے قائم رہن دا قول گھدا ہا۔ یعنی یعقوب علیہ السلام
نے یہودیت تے پکار ہن دی کئی وصیت کینا کیتی مئی لے لوک چاٹ بکھ تے انہاں تے کوڑا الزام پئے لیندن۔

۱۳۹ جیرہے لوک دنیا جہاں توں گذر گن، تہاڈا انہاندے نال کیا واسطہ۔ بھانویں جو تساں انہاندی اولاد وچوں ہیوے پر اللہ
دے نزدیک محض اولاد ہون کئی درج نہیں رکھیندا، اللہ شیخ عملاں ول ڈیکھدے، تہاڈے پیو ڈاڈے یعنی انبیاء علیہم السلام دے
ہن چلے بن جبکہ تساں انہاندے طریقے تے کیتھی ٹریے، صرف نبیاں دی اولاد ہون تہاڈی بخشش دا سبب نہیں بن سگدا
بخشش دا دارو مدار عملاں تے ہے جیں جیجھا عمل کیتے اوہو جیہاں پھل پیسے، تہاڈے عمل نبیاں دے طریقے دے اصولوں
خلاف ہن ایں سانگوں تہا کوں تہاڈے عملاں کاٹ جنت نیں مل سگدی۔

۱۳۷ یہودی یا عیسائی ہن دنجن دانان جیکر ہدایت لے تاں حضرت ابراہیم تے ڈوچھے انبیاء تاں انہاں ڈوہاں دے وجود
دچ اوں کنوں بہوں پہلے پیدا تھے ہن اتے بقول یہودیاں تے عیسائیاں دے لے لوک ہدایت یافتہ ہن، اوڑک اوکیرھی شے دے
ذریعے ہدایت پمیزے ہن؟ یہودیت تے عیسائیت دا اوں دیلے وجود دی کینا ہا، یہودی مذہب دی باقاعدہ ترتیب عیسیٰ علیہ السلام
کنوں ترلے چار سو سال پہلے تھی لے، اینویں عیسائیت وی بہوں بعد وچ نشا برکھتی لے۔ اصل وچ ہدایت دا دارو مدار عالمگیر صراط
مستقیم تے چلن نال واسطہ ہے، خود یہودی اتے عیسائی مذہب دیاں کتاباں گواہ ہن جو حضرت ابراہیم علیہ السلام اللہ وحدہ لا شریک

النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۳۵﴾ فَإِنْ
 آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ حَتَمُوا أَنْ تَكُونَ أُولَئِكَ فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَمُ اللَّهُ
 وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۳۶﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ
 عِبَادُونَ ﴿۳۷﴾ قُلْ أَتَحَاجُّونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ

نبیاں کو انہاں سے رب دے ولوں، اسان انہاں وچوں کہیں ہک دے وچالے دی فرق کینھی کریندے اتے اسان تاں اللہ دے
 فرمانبردار ہیں ۳۵ ول جیکرے ایمان گھن آون جینیویں جوتساں ایمان گھن آو اوں تے تاں او ہدایت پادین اتے جیکر او مکر و نجن تاں
 اوہن مندی، ول کافی ہے تہا کوں انہاں دے مقابلے وچ اللہ اتے او سب کجھ سٹن والا تے جانن والا ہے ۳۶ اسان قبول کیتا "اللہ
 دارنگ" اتے کیندا رنگ چنگا ہے اللہ دے رنگ کنوں اتے اسان تاں ہوندی عبادت کرن ولے ہیوں ۳۷ اکھ ڈیو کیا تاں
 جھگڑا کریند واسا ڈے تاں اللہ دے بارے وچ حالانکہ او اسا ڈاوی رب ہے تے تہا ڈاوی رب ہے اتے اسا ڈے سانگے اسا ڈے

دی عبادت کریندے ہن ہمیشہ اللہ سٹیں دی تسبیح تے تقدیس بیان کریندے رہ ویندے ہن کہیں بے دی تالعداری اتے پاکی دے
 قائل ہن۔

یہودی اتے عیسائی ٲوہیں ٲوے ابراہیمی رستے کوں چھوڑ ڈتا ہا، ہک خدای بجائے کئی کئی خدا بنا گھدے ہا، تباہی خدا
 الگ ہن، امیریں تے عزیزیں دے خدا الگ الگ ہن، سفری تے حضری خدا الگ ہن، یعنی خاندان دے ہر فرد دا خدا الگ الگ ہا مطلب
 اے جو یہودی ہن تے بھائی عیسائی ٲوہا ہن گروہ سرکون گھن تے پیراں میں شرک وچ اٹھے ہوئے ہن۔ ہن لے لوک کینویں دعویٰ
 کریندن جو ہدایت یہودیت اتے عیسائیت وچ ہے لے تاں خود مشرک ہن اتے مشرک کڈا ہن ہدایت تے میں تھی سگدا۔
 ۳۱ لے مسلمانو! یہودی اتے عیسائی تہا کوں اپٹے اوں دین دی دعوت ٲنیدن جیندے وچ انہاں دی نفسانیت دا دخل ہے
 تاں انہاں کوں ٲسا ڈیو جو اسان صرف اللہ سٹیں کوں وحدہ لاشریک منیدوں، جتنے نبی اتے رسول پہلے آئین اسا ڈا انہاں تے
 وی ایمان لے اتے انہاں تے نازل تھیون والیاں کتاباں تے وی اسا ڈا ایمان ہے اونہی وی حق ہن اتے او کتاباں وی حق ہن
 اسا ڈا نبی اتے اسا ڈی کتاب قرآن مجید پہلے نبیاں تے پہلی کتاباں دی تصدیق کریندن، اسان تہا ٲے دا لگوں نبیاں دے وچ قبلی
 تفریق کینھی کریندے جو فلا تابی فلا تے قبیلے وچوں ہا لہذا اسان اوں کوں کیوں منوں، اسا ڈے وچ قبلی تعصب کینھی، اسلام قبائل
 کو کٹھا کرتے ملت اسلامیہ دے ناں دا گلستہ بنیدے البتہ قرآن دی آیت تلک الرسل فضلنا بعضہم علی بعض دے
 مطابق اسان مرتبہ وچ فرق لازمی کریندوں

۳۲ اللہ سٹیں ہدایت دا اصل معیار بیان فرما ٲتے، حواصل ہدایت انبیاء و مرسلین اتے انہاں دی تعلیمات دی پیروی دا
 ناں لے فسیکفیکم اللہ۔ اللہ سٹیں اپنے پیارے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم کوں تسلی ٲریندے جوتساں انہاں دی ٲاڈھی دشمنی اتے فراوی
 توت دی اصولوں پرواہ نہ کرو اللہ تعالیٰ تہا ٲی مدد سانگے کافی ہے اتے اللہ سٹیں اپنا وعدہ پورا کر ڈکھایا، دنیا ٲٹھا جو چند
 برہماں وچ یہودیاں وچوں بنی قرظیہ مسلماناں دے ہتھوں قتل تھی گئے بنی لظیر ملک چھوڑ تے بھج گئے اتے خیبر دے یہودی مسلماناں

وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿۱۲۹﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ قُلْ أَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ
شَهَادَةَ عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۳۰﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ
لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۱﴾

عمل ہن تے تہاڑے سگے تہاڑے عمل ہن اسان تاں خلوص نال اللہ دے ہیں کیا تاں اکھیندہ جو ابراہیم اتے اسمعیل اتے
اسحاق اتے یعقوب اتے انہاندی اولاد یہودی یا عیسائی ہن؟ اکھڑو کیا تاں زیادہ جائد ویا اللہ اتے اوں کنوں وڈا ظالم کون ہے جیرھا
جو کماوے اوں گواہی کون جیرھی جو اوں کئے ہے اللہ دے ولوں، اتے اللہ بے خبر کیہی تہاڑے کتاں کنوں سگے اوہک امت
ہئی جو گزر گئی اوں کوں ملے جو اوں کماے اتے تہا کوں ملے جو تاں کماے اتے تاں کنوں نہ پچھیا ویسے ایں بارے جو کیا کریندے
ہن ۱۳۱

دی رہایاں بگے عیسائیاں وچوں نجاشی بادشاہ مسلمان تھی گیا ہا، خیران دے عیسائیاں صلح کر گھدی مئی، روم دے قیصر ہرقل عیسائی
مندی دا اظہار کیا ہا۔

۱۳۲ یہودیاں دی ہک رسم ہئی جو جیرھا ناواں یہودی تھیوے ہا او انکوں پیلے رنگ دے پانی نال دھوئیدے ہن، دل ایہا
رسم ہوئے ہوئے عیسائیاں وچ وی آگئی اتے عیسائی اپنے ہالاں کوں ستویں سال وچ تے نویں عیسائی تھیوٹن والے کوں وی پیلے رنگ
دے پانی نال دھوئیدے ہن، جیندا تاں انہاں اصطیاض یا پتسمہ رکھیا ہو یا لے، انہاں دا عقیدہ لے جو ایں پانی وچ عیسیٰ علیہ السلام
دے دھاوٹ دا پانی ملیا ہو یا لے، ایں پانی دانال "ماء معمودیا" ہے۔ غرض جو او سمجھدے ہن جو جینکوں دھنیا گیا ہے ہن انیدے اتے
یہودیت تے عیسائیت دا پکارنگ چڑھ گئے، رب شیں انیدی تردید فرمیدے جو لے رنگ تاں ڈو چار ڈو نہیاں وچ
لیہر ویسے، وٹھپ کنوں اڈ ویسے بھلا لے کچا رنگ دی کئی رنگ لے۔ مسلمانو تاں اکھو جو اللہ شیں اساکوں
دین اسلام دے رنگ وچ رنگ چھوڑیے اتے لے رنگ ای بھلا پکا لے جو قیامت میں نہ چھٹے اتے نہ لہے دل لے رنگ چڑھاوٹن
والی ذات وی حضور اکرم شیں جہیں لے جیندا چڑھیا رنگ کڈا ہن چھٹنیں سگدا۔

۱۳۳ یہودیاں تے عیسائیاں کنوں جیرھے کئی جواب نہ بن ادا تاں ول حضرت ابراہیم حضرت اسمعیل، حضرت اسحاق اتے
یعقوب دی آرگھندے ہن تے اکھیندے ہن جو لے سچھے نبی یہودی تے عیسائی ہن ایں سانگوں اساڈا مذہب ای نجات داسبب
ہے، مسلمانو تاں انہاں کوں اکھو جو یہودیت تے عیسائیت تاں ہزاراں درہیاں بعد دی پیداوار لے ول لے سچھے نبی یہودی
یا عیسائی کینویں تھی گئے انہاں بنیاں دے عقیدے نہ یہودیاں وانگوں ہن نہ عیسائیاں دے موافق ہن، لے ایں حقیقت
کنوں ڈوہیں ٹوے واقف ہن لیکن سچ نہیں آلا سگدے، لے لوک ظلم دے کوڑے ہن، ایندا یدلہ انہاں کوں ضرور ڈوتا ویسے۔

۱۳۴ ابن آیت دی تشریح حاشیہ ۱۲۹ تے ڈیکھو،

مجتاں دے صحیفے

(۱) علامہ محمد اعظم سیدی "سار" دے حوالے نال اتے اپنے ڈھیر سارے علمی تے ادبی حوالیاں نال اپنی طبعیت کراچیکین۔ اتے پک پک دے پاک کلام دے حوالے نال اپنی عاقبت تے آخرت واسا مان گھن آئن۔ تفسیر سرائیکی کڈا شاہکار اے جیندی سرائیکی ادب وچ لوڑ محسوس کیتی ویندی ہئی میں اس شاہکار تے سیدی صاحب کول اتے سرائیکی ادبی سنگت کول مبارک ڈینداں

پروفیسر سید مہدی مخدوم اسلامیہ یونیورسٹی بہاول پور

(۲) علامہ سیدی دی علمی، ادبی تے دینی حیثیت تعارف دی محتاج کینھی، سرائیکی زبان تے ادب کول انہاں ہر صنف وچ رچا جٹے۔ ہن سرائیکی وچ کتاب مقدس دی تفسیر لکھی اے جیہڑی قرآن پاک کول سمجھن تے اوڈے اصلی مفہوم تئیں بچن وچ مدد کرنیدی اے تے اے سرائیکی زبان دا بہوں وڈا علمی تے دینی کارنامہ اے اس سانگے صاحب تفسیر مبارکباد دے مستحق ہن

پروفیسر طاہر تونسوی پرنسپل گورنمنٹ ڈگری کالج خانیپور

(۳) ہر زبان تے ادب دیا تاریخ مذہب دے حوالے نال ملدی اے۔ علامہ سیدی دا بنیادی طور تے مذہب نال تعلق ہے پر جدید ادب نال وی انہاں کاغذ ہا ہے ادب انسانی حیات دی پاکیزہ ترین سرگرمیاں وچ شامل ہے اتے علامہ سیدی انہاں سرگرمیاں نال پورا کٹ منٹ رکھدن، نگرانی طور سے سچے روشن خیال اتے ہر قسم دے توصیات کنوں بلندن تفسیر سرائیکی دا پہلا پارہ پڑھن دے بعد اے واضح عقیدے جو اس تفسیر کول انشاء اللہ ضرور قبول عالم تھیسے

پروفیسر سجاد حسین پرویز مظفر گڑھ

(۴) عظیم سرائیکی زبان کول اے شرف حاصل اے جو قرآن واسب توں پہلا ترجمہ میں زبان وچ تھیا۔ پروت بہوں مدکنوں ساڈے مفسرین اس کنوں کنڈولا تے سمجھو علمی کم عربی، فارسی تے اردو وچ کرن لگ پئے ہن پر ہن سرائیکی چلے دھرتی واسیں کول صحیح تعلیم انہاں دی اپنی زبان وچ ڈیون لگ پئیں۔ علامہ سیدی محتاج تعارف کینھی سچوی کتاباں تے سدھ سارا انہاں کول سچے سرائیکی وسیب وچ جالوں سجاوٹ بنا جھوڑیے، تفسیر سرائیکی ہک پاسوں سرائیکیاں تے احسان ہے پئے پاسے سرائیکی علمی ذخیرے وچ سوہنا داوہل ہے تریکھے پاسے کلام اللہ دی خدمت ہے جو تھسے پاسے خود علامہ سیدی موجود جنھاں کنوں اچن بہوں ساریاں وسیب کول میداں ہن

انجم لاشاری روزنامہ اعلان کراچی

(۵) علامہ سیدی تفسیر لکھی اے۔ میڈے سانگے بے پناہ خوشی دی گالھ اے ہے جو سرائیکی زبان ہک وڈا قدم پئی جیندی اے علامہ صاحب دی سیاست انھیں کول بہن نہیں ڈیندی او کچھ نہ کچھ لکھدے رہ ویندن ایہا شے ہک وڈے انسان دی سچاں ہے

نذیر بخاری روزنامہ "جنگ" کراچی

ایکھ حالات وچ جڈاں جو دنیا کول دین بمشکل گوارہ ہووے، دل خالص دینی معاملہ اتے او وی قرآن پاک دی تفسیر ڈو آلی توجہ و شہیت اے ماد مالی نال محبت تھی سگدے، تنہوں اے اکھداں جو اتھاں آدمی بے اختیار ہوندے علمی جذبات اپنا اظہار چاہندن ول جتھاں جو ہر کمال علامہ سیدی جیہاں ہووے تاں او اپنا اظہار کیوں نہ چاہے تفسیر سرائیکی سرائیکی علم و ادب وچ واقع کارنامہ ہے

محامد اقبال جتوئی خان پور

تفسیر سرائیکی، سرائیکی دھرتی واسیں سانگے ہک سوکھرائی ہے جیہڑی خدا دے کلام تے احکام سمجھن سانگے سرائیکیاں کول مدد ڈیسی۔ اللہ سیٹیں علامہ سیدی کول قومی اتے مذہبی خدمات تے جزائے خیر ڈیوے۔

نذیر دانا
رڈیو پاکستان کراچی